

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
PSZICHOLÓGIA DOKTORI ISKOLA
EVOLÚCIÓS ÉS KOGNITÍV PSZICHOLÓGIA DOKTORI PROGRAM

**Hasonlóságok és különbségek a Sötét Hármas tagjainak személyiségében,
stressz-észlelésében és stratégiai döntéseiben**

Doktori (Ph.D) értekezés

Pátkai Gabriella

Témavezető: Prof. Dr. Bereczkei Tamás

Pécs, 2018.

*„Rajongó tudomány, az a baj, hogy te csak kezet és lábat és fejet látsz
és nem látod az egész embert.*

*Meg tudod mondani, mire valók a testrészek, de nem tudod
megmondani, hogy mire való az egész ember.”*

Karinthy Frigyes
(Kezek és lábak. Krisztus vagy Barabbás?
1928. 96. p.)

Tartalomjegyzék

I. ELMÉLET	7
1.2. Szubklinikai és klinikai fogalmak tisztázása	8
1.3. Evolúciós pszichológiai alapok	9
1.3.1. Szelekció és egyéni különbségek	10
1.3.2. Kiegyensúlyozó vagy stabilizáló szelekció	11
1.3.3. Környezeti heterogenitás	11
1.3.4. Gyakorisághüggő szelekció	11
1.4. A Sötét Hármas	13
1.4.1. Machiavellizmus	13
1.4.1.1. Machiavellizmus az evolúciós biológiában	13
1.4.1.2. Machiavellizmus a pszichológiában	14
1.4.1.3. Alacsony és magas machiavellizmus	15
1.4.1.4. A machiavellizmus mérése	17
1.4.2. Nárcizmus	19
1.4.2.1. Primer és szekunder nárcizmus	19
1.4.2.2. Tárgykapcsolati iskolák: Kernberg és Kohut	20
1.4.2.3. Rejtett és nyílt nárcizmus	22
1.4.2.4. Nagyzasos és sérülékeny nárcizmus	23
1.4.2.5. A nárcizmus mérése	24
1.4.3. Pszichopátia	25
1.4.3.1. Elsődleges és másodlagos pszichopátia	28
1.4.3.2. A pszichopátia mérése	30
1.4.3.3. Evolúciós és kognitív elméletek a pszichopátiáról	31
1.5. Diád, Triád, Tetrád - avagy különbségek és hasonlóságok az egyes Sötét Hármas tagok között	32
1.5.1. Személyiséglelektani, vonáselméleti bizonyítékok a Sötét Hármasra	33
1.5.1.1. Az ötfaktoros modell	33
1.5.1.2. A hatfaktoros modell	34
1.5.1.3. Az interperszonális kör modell	35
1.5.2. Evolúciós pszichológiai magyarázatok a Sötét Hármasra	37
1.5.2.1. Az adaptivitás kérdése: a költség-haszon modell	40
1.5.2.2. Genetika	42
1.5.2.3. Mentalizáció és intelligencia	43
1.5.2.4. Megküzdési stratégiák	45

1.5.3. Sötét Diád	47
1.5.4. Sötét Tetrád	49
<i>1.5.4.1. Impulzivitás</i>	51
1.5.5. A Sötét „Mag”	52
1.5.6. Összegzés	55
1.6. Sötét Hármas stratégia	56
<i>1.6.1. A pszichopata stratégia</i>	58
<i>1.6.2. A narcisztikus stratégia</i>	60
<i>1.6.3. A machiavellista stratégia</i>	63
1.7. A Sötét Hármas mérőeszközei	67
II. ELSŐ VIZSGÁLAT	73
Egységben az erő – A Machiavellisták - de nem más Sötét Hármas személyek - jobban teljesítenek egy virtuális környezetben.	73
2.1. Elméleti bevezető	73
2.2 Módszer	76
<i>2.2.1. Vizsgálati személyek</i>	76
<i>2.2.2. A Játék</i>	77
<i>2.2.3. Vizsgálati eszközök és a vizsgálat menete</i>	77
2.3. Eredmények	78
<i>2.3.1. Analízis</i>	78
<i>2.3.2. Valódi és Karakter Sötét Hármas változók</i>	78
<i>2.3.4. Népszerűség, hírnév és szövetségesek száma</i>	79
<i>2.3.5. Regresszió analízis</i>	79
<i>2.3.6. Mediáció</i>	81
2.4. Megvitatás	81
III. MÁSODIK VIZSGÁLAT	85
Ahol füst van, tűz is van - Sötét Hármas által közvetített kapcsolat az Életmenet stratégia és az Észlelt Stressz között	85
3.1. Bevezetés	85
<i>3.1.1. Életmenet stratégia</i>	86
<i>3.1.2. Életmenet és észlelt stressz</i>	90
<i>3.1.3. Életmenet, észlelt stressz és Sötét Hármas</i>	91
3.2. Módszer	93
<i>3.2.1. Résztvevők</i>	93
<i>3.2.2. Vizsgálati eszközök és a vizsgálat menete</i>	93

3.2.3. <i>Mini-K</i>	93
3.2.4. <i>Észlelt Stressz</i>	94
3.2.5. <i>Sötét Hármas</i>	94
3.3. Eredmények	95
3.3.1. <i>Analízis</i>	95
3.4. Megvitatás	98
IV. HARMADIK VIZSGÁLAT: Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát - avagy Sötét Hármas személyiségjegyek által előre jelzett életminőség	100
4.1. Bevezetés	100
4.1.1. <i>A stressz és a stresszészlelés</i>	100
4.1.2. <i>Stressz és Sötét Hármas</i>	102
4.1.3. <i>Stressz és depresszió</i>	103
4.1.4. <i>Sötét Hármas és Depresszió</i>	105
4.1.5. <i>Reziliencia</i>	106
4.1.6. <i>Reziliencia és Sötét Hármas</i>	108
4.1.7. <i>Jól-lét, élettel való elégedettség</i>	108
4.1.8. <i>A vizsgálat célja</i>	109
4.1.9. <i>Hipotézisek</i>	110
4.2. Módszer	111
4.2.1. <i>Vizsgálati személyek</i>	111
4.2.2. <i>Vizsgálati eszközök és a vizsgálat menete</i>	111
4.2.3. <i>Reziliencia</i>	111
4.2.4. <i>Depresszió</i>	111
4.2.5. <i>Jól-lét</i>	112
4.2.6. <i>Stresszészlelés</i>	112
4.2.7. <i>Sötét Hármas</i>	112
4.3. Eredmények	113
4.3.1. <i>Analízis</i>	113
4.3.2. <i>Regresszió analízisek</i>	114
4.4. Megvitatás	117
V. ÖSSZEGZÉS	118
5.1. <i>A kutatói kérdések és eredmények összefoglalása</i>	118
5.2. <i>A kutatás korlátai</i>	121
5.3. <i>Kitekintés</i>	122
Felhasznált irodalom	123

A szerző saját, megjelent publikációi:	146
FÜGGELÉKEK	147
<i>Ábrák jegyzéke</i>	147
<i>Táblázatok jegyzéke</i>	147
<i>Szövegdobozok jegyzéke</i>	148
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	149
KÉRDŐÍV MELLÉKLETEK	150
1. Melléklet	150
2. Melléklet	152
3. Melléklet	153
4. Melléklet	153
5. Melléklet	155
Doktori értekezés benyújtása és nyilatkozat a dolgozat eredetiségéről	156

I. ELMÉLET

1.1. A témaválasztás bemutatása, célkitűzések és kutatói kérdések

Tizennégy évvel ezelőtti megjelenése óta a Sötét Hármas konstruktum, mely a szubklinikai nárcizmusból, szubklinikai pszichopátiából és a Machiavellizmusból áll, egyre népszerűbb a kutatott témák közt. Az elnevezés Paulhus és Williams (2002) nevéhez fűződik, azonban már korábban is voltak törekvések arra, hogy a konstruktum egyes részeit összefüggésbe hozzák egymással.

Jelen doktori értekezés célkitűzése tehát nem kevesebb, mint a Sötét Hármas megismerése és tudományos vizsgálata. A témában íródott ismeretanyagok száma nőttön nő, mégis egy meglehetősen új személyiség-konstruktumról van szó, így természetes, hogy az idő előrehaladtával további kérdések merülnek fel a Sötét Hármas természetével kapcsolatosan, melyekre ezen dolgozatban megpróbálunk választ találni.

Célunk annak feltárása, hogy milyen hasonlóságok és különbségek jellemzik az egyes Sötét Hármas tagokat stressz-észlelésükben és stratégiai döntéseikben. A disszertáció kérdésfelvetései a következők: Mely Sötét Hármas vonások és stratégiák jelezhetik előre a sikert? Milyen szerepet tölt be a Sötét Hármas az életmenet stratégia és a stresszészlelés kapcsolatában, illetve milyen eltérést mutatnak a Sötét Hármas vonások ebben a tekintetben? Milyen rendeltetése van a Sötét Hármasnak az életminőség előrejelzésében? Hatással vannak-e a Sötét Hármas vonások a stresszel való megküzdésre, a stresszpercepcióra?

Ennek megfelelően jelen értekezésben elsőként a Sötét Hármas szakirodalmi háttere kerül bemutatásra, főként az evolúciós pszichológia perspektívájából. Részletesen tárgyaljuk a témakörrel kapcsolatos legfontosabb tudományos állásfoglalásokat és felmerülő kétségeket, megismerkedünk a Sötét Hármas stratégiával, valamint röpké kitekintést teszünk a Sötét Diád és a Sötét Tetrád felé is. Ezt követően három saját empirikus vizsgálatunkat és értelmezésüket ismertetjük, melyek mind a korábban tárgyalt kutatói kérdésekhez kapcsolódnak, illetve azokra hivatottak választ keresni. Első saját vizsgálatunkban a Sötét Hármas tagjainak stratégiai viselkedését igyekszünk megismerni. A vizsgálat nem kérdőíves módszerre épít, hanem egy valós interakciós helyzetet tanulmányoz.

A vizsgálatok bevezetése igyekszik a releváns korábbi kutatásokat és elméleteket röviden

összefoglalni.

És noha az evolúciós pszichológia elméleti kerete megfelelő háttérrel biztosít a dolgozat számára, mégis törekszünk arra, hogy kitekintve a keretrendszerből, a személyiségpszichológiai, valamint a szociálpszichológiai szemléletnek is jusson némi szerep az eredményeink értelmezése során.

1.2. Szubklinikai és klinikai fogalmak tisztázása

A dolgozat során a Sötét Hármáról, vagyis a Machiavellizmusról, a *szubklinikai* nárcizmusról és a *szubklinikai* pszichopátiáról lesz szó. Az egyszerűség kedvéért azonban legtöbb helyen elhagyjuk a szubklinikai jelzőt, noha továbbra sem a klinikai értelemben vett nárcizmusról vagy klinikai pszichopátiáról beszélünk.

Maga a szubklinikai kifejezés annyit tesz, hogy a folyamat (betegség, személyiségzavar, egyéb) nem okoz panaszt a betegnek vagy nincs könnyen kimutatható klinikai tünet. Betegségek esetén általában akkor használatos a kifejezés, mikor korai szakaszban még nincs manifesztálódó tünete. Akár rák vagy cukorbetegség esetében is beszélhetünk szubklinikai szintről, amelyek később felismerhetővé, klinikai megbetegedéssé válhatnak.

A személyiségzavarok irodalmában a klinikai és a szubklinikai kifejezések gyakran kontrasztként állnak egymással szemben. A terminológia helyes használata szerint a klinikai minta olyan személyeket foglal magában, akik klinikai vagy igazságügyi felügyelet alatt állnak, míg a szubklinikai minta pedig szélesebb körben levő, folytonos eloszlásra utal. Enyhébb kifejezésnek hangzik, valóban enyhébb változatot is jelent, ám a szubklinikai minták elkerülhetetlenül nagyobb kiterjedésűek és ezáltal magukban foglalnak olyan szélsőséges eseteket is, akik adott időben a közösségben vannak - tehát például nincsenek diagnosztizálva, nem kapnak kezeléseket.

Visszatérve a Sötét Hármásra, a nárcizmus és a pszichopátia is a klinikumban gyökerezik, a klinikai gyakorlatból és szakirodalomból erednek. Ray és Ray (1982; idézi őket Furnham, Richards és Paulhus, 2013) már a nyolcvanas években megjósolta, hogy a pszichopátia a személyiségkutatások főáramába, szubklinikai körökbe is át fog kerülni, ám akkoriban még kevés mérőeszköz állt rendelkezésre. A klinikumban kategorizáció alapú besorolás volt

jellemző: egy listából jellemzőket kiválasztva megállapítható volt, hogy adott személy rendelkezik-e adott személyiségzavarral vagy sem (Furnham, Richards és Paulhus, 2013). Ezzel szemben a szubklinikai mintán végzett kutatások során dimenzionális modellekben gondolkodtak, mint amilyen például az ötfaktoros személyiségmodell (lásd 5.1.1. fejezet). Napjainkban a patológiás vonások is a normalitás (helyesebben az átlag) extremitásaként foghatók fel. A nárcizmus szubklinikai mérőeszközének létrejötte és ezáltal a nem-klinikai mintán végzett kutatások megkezdődése gördülékenyen zajlott, minthogy a szubklinikai változat meglehetősen összhangban volt a klinikai meghatározással (Raskin és Hall, 1979). Egyedül a Machiavellizmus az, aminek nincs klinikai formája, soha nem is volt. Etimológiája teljesen eltér a másik két Sötét Hármastagtól, minthogy nem is klinikai szindrómából, hanem a filozófiából és a politikatudományból származik maga a Machiavellizmus kifejezés is. Legyen szó klinikai vagy szubklinikai formáról, a nárcizmust mások társadalmilag ellenszenves vonásnak tartják (Paulhus, 1998), és a pszichopátiát még szubklinikai formájában is a legrosszindulatúbbnak a Sötét Hármastagok közül (Rauthman, 2012; idézik Furnham és munkatársai, 2013).

1.3. Evolúciós pszichológiai alapok

Ezen fejezet célja, hogy felvázolja az evolúciós pszichológia alapkoncepcióját, valamint annak kapcsolódását a személyiséghez és az egyéni különbségekhez.

Az emberi személyiség tanulmányozása a pszichológián belül voltaképp az egész diszciplína egyik bástyája, talán legmegalapozottabb, leginkább kutatott területe. Olyan régi gyökerekkel rendelkezik, mint maga a diszciplína. Mégsem csökkent az érdeklődés a személyiség tanulmányozása iránt, hiszen olyan sokféle lehet az emberi természet, végtelen számú variációja létezhet az egyes személyiségvonások és jellemzők mértékének egyéni különbségek szintjén (Carter, 2015). Azonban, ahogy Buss (2009) is kifejezte, egészen a közelmúltig valójában egész kevés figyelmet szenteltek a személyiségnek evolúciós pszichológiai szempontból.

Az evolúciós pszichológia egy viszonylag új viselkedéstudományi paradigma, mely összefogja a biológiát és a pszichológiát, így nyújtva komplex magyarázatot az emberi viselkedésre, arra, hogy az evolúció során létrejött kognitív folyamatok mennyire befolyásolják a mai emberek lelki működését, és mennyiben határozzák meg társas kapcsolataikat (Bereczkei, 2000).

Mégis háttérben voltak a személyiséget, az egyéni különbségeket célzó evolúciós pszichológiai kutatások. E mögött feltehetőleg az áll, hogy míg az evolúciós pszichológia sikeresen magyarázott különböző faji és nemi adaptációkat, az evolúciós elméletek az elmúlt tizenöt évet leszámítva meglehetősen kevés figyelmet szenteltek a személyiségnek. Ennek egyik oka lehet Carter (2015) szerint, hogy nem voltak olyan horderejű elméleti kereteik, amellyel a személyiséget és az egyéni különbségeket ugyanolyan tisztán és érthetően magyarázhatták volna, mint például a nemi különbségeket a szexuális szelekcióval¹.

Ezzel a problémával szembesülve a korai evolúciós elméletalkotók (mint Tooby és Cosmides, 1990) azt a felvetést tették, hogy a legtöbb (de természetesen nem az összes) egyéni különbség nem függ a funkcionalitástól, és ezért inkább az adott fajra jellemző vonásokra helyezték a hangsúlyt kutatásaik során. Idővel azonban, ahogy az evolúciós genetika kutatása is megkezdődött, számos kutató (például Nettle, 2006) elkezdett azon dolgozni, hogyan koncepcionálja a személyiséget és annak lenyűgözően számtalan variációját az evolúciós pszichológia kibővült elméleti keretében.

Végül a szerteágazó evolúciós elméleti keret mellé a viselkedéses ökológia, az evolúciós genetika és számos más terület bekapcsolódott, így született meg a jelenleg is ismert és használt evolúciós pszichológiai, voltaképp „metateória” (Carter, 2015). Újdonság benne az, hogy sokkal szélesebb körben, egyszerre több szinten keresi a magyarázatokat az emberi lelki működésére, ezzel pedig az emberi természetről a jelenlegi legátfogóbb leírást nyújtja.

A továbbiakban megpróbáljuk az evolúciós pszichológia által nyújtott elméleti keret legfontosabb építőköveit röviden bemutatni, és később ezeken keresztül magyarázatot adni a személyiség-konstruktum létjogosultságára, az 1.5.2. fejezetben.

1.3.1. Szelekció és egyéni különbségek

Elméletében Darwin (1859/2004) megfogalmazta, hogy minden faj szaporodási kapacitása óriási, de több egyed születik, mint amennyi felnőhet és szaporodhat. A különböző fajok

¹ Az evolúciós pszichológia egyik alapelve szerint a természetes szelekció azokat a viselkedésmintákat választotta ki, amelyek adaptívak az emberek számára, vagyis minél nagyobb előnyt jelentenek számunkra túlélés vagy szaporodás szempontjából (Cosmides & Tooby, 2001).

populációinak egyedszáma nagyjából állandó, vagyis a születések és a halálozások száma egyensúlyban van. Mivel a rendelkezésre álló erőforrások - pl. az élettér és a táplálék - korlátozottak, az egyedek harcban állnak egymással a túlélésért és reprodukcióért, amely végül kiválasztódáshoz vezet. Tehát csak a legrátermettebb egyedek jutnak el a felnőtt korig

1.3.2. Kiegyensúlyozó vagy stabilizáló szelekció

A kiegyensúlyozó vagy másként stabilizáló szelekció azt jelenti, hogy a kiválasztás megtartja a variációkat, amelyeket például a személyiségvonásokban láthatunk. Voltaképp egy gyűjtőneve olyan kiválasztási folyamatoknak, amelyek több génváltozat gyakoriságát a populáció génkészletében magasabb szinten tartja, mint amilyen a létrejöttük gyakorisága. Tehát a variációk szintje egy egyensúlyt tükröz a mutációk (vagyis új változatok létrejötte) és a kiválasztás (ezek megszűnése) között.

Nettle (2006) a személyiségvonásokat is úgy írja le, mint egy kontinuum amely mentén az egyéni különbségek megtalálhatóak és amelyek a viselkedésen keresztül megmutatkoznak. Szerinte ezen személyiségvonások különböző mértékben lehetnek előnyösek (Nettle, 2006) aszerint, hogy milyen az előfordulásuk gyakorisága az adott időben és környezetben (Buss, 2009), vagy adott népességben belül (Mealey, 1995).

1.3.3. Környezeti heterogenitás

Jó helyen és jó időben kell lenni, vagyis helyesebben fogalmazva más időben és helyen más vonások az adaptívak. Egy bizonyos időpontban és földrajzi helyen egy adott vonás előnyösnek számíthat a túlélés és a szaporodás szempontjából, ami a vonás elterjedéséhez vezet. Azonban ahogy a földrajzi környezet változik, úgy változhat az is, hogy mi számít előnyösnek, így az évek múlásával már könnyen lehet, hogy ami korábban adaptív volt, már nem az (Pénzes, 2011). Így például ami nagy szárazság idején életet mentő tulajdonság volt, az nem feltétlenül szükséges később, amikor az erőforrások bőven rendelkezésre állnak. Az, hogy mi adaptív, folyamatosan változik, fejlődik, épp úgy, ahogy a környezet vagy a populációk is (Carter, 2015).

1.3.4. Gyakoriságfüggő szelekció

A gyakoriságfüggő vagy másként frekvenciafüggő szelekció is egy olyan mechanizmus, amely az egy populáción belüli genetikai változatosság háttérében áll. Egy generáción belül az

öröklődő változatok hasonlóan változnak, hosszabb távon azonban állandóak maradnak. A rátermettség pedig függ a populáción belüli genotípus gyakoriságától is – ekkor beszélhetünk gyakoriságfüggő szelekcióról (Pénzes, 2011). Mindezt úgy kell elképzelni, hogy az egyes változatok növekedési rátája nem állandó, hanem függ attól, hogy más változatok milyen gyakorisággal vannak jelen. Beszélhetünk pozitív és negatív gyakoriságfüggő szelekcióról is. Pozitív gyakoriságfüggő szelekcióról akkor, ha a gyakoribb allél örökítődik tovább. A maláriában érintett területeken például a felnőtt népesség körében sokkal gyakoribb a sarlósejtes vérszegénységért felelős hemoglobin változat. Újszülöttek közt viszont állandó az előfordulása ugyanennek a mutációnak. Ennek az oka, hogy a mutációval nem rendelkező újszülöttek feltehetőleg sokkal kisebb számban élik meg a felnőttkort, mint azok, akik rendelkeznek a hemoglobin változattal (Szathmáry, é.n.).

Negatív gyakoriságfüggő szelekció az, amikor a minél ritkább fenotípus terjed el a rátermettsége miatt. Azonban ahogy elterjed, egyből kevésbé lesz különleges, így végül ismét csökkenni fog a rátermettsége egészen egy pontig, ahol végül újra stabil polifomorfizmushoz vezet. Ez látható például a héja-galamb klasszikussá vált példázatában. Fontos megjegyezni, hogy itt a héja és a galamb nem a fajokat jelöli, hanem a viselkedéses stratégiákat. Egy hipotetikus helyzetben küzd egymással a két fél valamiért. Ha két héja, vagyis két ragadozó stratégiát követő személy találkozik, mindenki rosszul járhat, mindkét héja megsebesülhet. A galamb stratégia mindig behódol a héjának, átadja a jutalmat neki, így ő semmit sem kap. Két galamb pedig képes megosztani, így mindketten kisebb jutalomban részesülnek. A populáció rugalmas egyensúlya e két stratégia meghatározott arányú keveréke (Szathmáry, é.n.). A gyakoriságfüggő szelekció ezen hatását modellezi az evolúciós játékelmélethez tartozó *evolúciósan stabil stratégia* modell (Pénzes, 2013). Az evolúciósan stabil stratégia az, amikor a populáció minden tagja követi az adott stratégiát, így ekkor más stratégia már nem terjedhet el a populációban. A populáció átlagfitnesze már nem maximalizálódik. Láthatjuk, hogy a felvázolt modellben a jutalom, vagyis a rátermettség változása függ a héja és a galamb stratégia egymással való összetalálkozásától vagyis gyakoriságától, tehát jól modellezi a gyakoriságfüggő szelekció hatását.

Most megismerkedünk a Sötét Hármas konstrukttal, de az evolúciós pszichológia nézőpontját nem hagyjuk magunk mögött.

1.4. A Sötét Hármás

Maga a fogalomalkotás ugyan Paulhus és Williams (2002) nevéhez fűződik, de őket megelőzően már számos kutatás puhatolózott hasonló irányban. Többen úgy vélték, hogy a Machiavellizmus és a nárcizmus (McHoskey, 1995), továbbá a Machiavellizmus és a pszichopátia (McHoskey, Worzel és Szyarto, 1998) valami módon átfedésben van egymással, hasonlóságokat találtak közöttük. Paulhus és Williams (2002) megalkották a "Sötét Hármás" terminust, hogy ezen vonásokat összefoglalják a bennük rejlő hasonlóságok mentén. Természetesen, szinte azonnal kételyek is megjelentek a Sötét Hármással kapcsolatosan, legtöbbször arra vonatkozóan, hogy a vonások egymástól mennyire tekinthetők különbözőnek, vagy éppen egymással felcserélhető szinonimákról van-e szó. Ezeket a fogalmazzunk így: gyanúsításokat alaptalannak ítélték. A Sötét Hármás konstruktum tagjai valóban számos hasonlóságot mutatnak egymással, éppen ezért is foglalták őket össze egy triád tagjaiként. Ennek ellenére nem egyeznek meg egymással, külön vonás mindegyik. Erre legfőbb bizonyíték más vonásokkal való kapcsolatuk feltárása. Így például a később tárgyalt Ötfaktoros személyiségmodellel való korreláltatásnál a Sötét Hármás egyes tagjai különbözőképp viselkednek.

1.4.1. Machiavellizmus

A Sötét Hármás egyetlen olyan tagja, melynek nincs pszichopatológiaként diagnosztizált megfelelője, sem pedig súlyossági fokozata (Paál, 2014), az a machiavellizmus. Jelenségének definíciója tudományterületenként eltér.

A manipulációra irányuló viselkedési tendencia, valamint ennek háttérében meghúzódó személyiségtípus és világnézet összefoglalóan machiavellizmusnak nevezhető, de minthogy más tudományterület mást ért machiavellizmus alatt (Szijjártó, 2014), így pontosan meg kell határoznunk, hogy az evolúciós biológiában és a pszichológiában mit nevezünk annak.

1.4.1.1. Machiavellizmus az evolúciós biológiában

Nicholas Humphrey (1976) dolgozta ki a Szociális Intelligencia hipotézisét. A szociális intelligencia a szociálisan összetett környezetben élő főemlősök, ezen belül is az emberek intelligenciáját létrehozó szelekciós nyomás. Az elmélet szerint a társas fajoknak az evolúció során nem csupán a folyamatosan változó, instabil és bejósolhatatlan környezet kihívásainak

kellett megfelelniük, hanem, minthogy nagy létszámú, interperszonálisan komplex viszonyrendszerű csoportokba szerveződve éltek, így társaikkal való hatékony együttműködésre, másokkal való megfelelő bánásmód kialakítására, szociális ügyességre is szükségük volt. Ez volt a hajtóereje a főemlősökre, azon belül is az emberre jellemző mértékű és jellegű intelligencia evolúciójának. A nagyméretű agy, valamint az összetett kognitív képességek az elmélet szerint tehát ezen társas környezeti kihívásokkal szembeni válaszként jöttek létre.

Erre az elméletre épül a Byrne és Whiten (1997) által megalkotott Machiavelliánus Intelligencia hipotézise, mely szerint az egyének túlélési esélyüket és szaporodási sikerüket növelik, ha csoporttársaikat képesek saját céljaik elérése érdekében befolyásolni anélkül, hogy a csoport emiatt őket kiközösítené. Számos viselkedési stratégia sorolható ide, így például a csoporton belüli szövetségek kiépítése, mások ismereteinek átvétele szociális tanulás útján vagy épp a dominancia hierarchia megszilárdítása rivalizációval. Fontos azonban, hogy minden manipulációs technika kialakulását követi egy hasonló, annak elhárítására való technika kialakulása, így folyamatosan fejlődnek a taktikák és a lelepleződés elleni védelem. Ez a fajta konstans fejlődés vezethetett a főemlősökre, kifejezettebben pedig az emberre jellemző Machiavelliánus intelligencia kialakulásához.

1.4.1.2. Machiavellizmus a pszichológiában

A főemlőskutatás mellett a pszichológia is felfigyelt a machiavellizmusra, mint a viselkedéskutatás fontos elemére. A személyiség- és szociálpszichológia az egyéni különbségekkel foglalkozik, valamint az azokat befolyásoló társas és környezeti tényezőket vizsgálja (Szijjártó, 2014), az evolúciós pszichológia pedig azt, ahogy ezen egyéni különbségek közül melyek és hogyan segítik elő a machiavellista stratégia létrejöttét, vagyis melyek a stratégia szempontjából adaptív egyéni különbségek.

A Machiavellizmus elnevezés Niccolò Machiavelli nevét idézi, aki a Firenzei Köztársaság második kancelláriájának (vagyis a bel- és hadügyekkel foglalkozó kancelláriának) titkára volt egészen a köztársaság bukásáig, amikor is a Mediciek visszatérése után menesztették állásából. Kényszerű szabadsága idején, 1513 körül írja meg *A fejdelem* (eredetiben *Il Principe*) című művét, mellyel az új uralkodók előtt próbálja bizonyítani hűségét és hasznosságát. Könyvtét Lorenzo de' Medicinek ajánlja és saját diplomáciai pályafutása alatt gyűjtött tapasztalataira és

korábban írt politikai jegyzeteire támaszkodva egy olyan viselkedéses stratégiát ábrázol benne, amely véleménye szerint segítségére lehet az uralkodónak. Művében az olasz nép vágyait és elvárásait is megtestesíti, és reménnyel telve fordul a Medici házhoz. Azonban a Medici család 1527-ben történt újabb elűzése végleg szertefoszlatta reményeit, az ismét kitagadtatott Machiavelli egy hónappal később magányosan hunyt el. Könyvét csak 1532-ben, halála után öt évvel publikálták. (Kardos Tibor, 2006)

Az elnevezés ugyan a politikai tudományokhoz kötődik, a machiavellizmussal szigorúbban vett pszichológiai értelemben először Christie és Geis (1970) foglalkoztak részletesebben. A hatvanas évektől kezdve végeztek úttörő jellegű pszichológiai kutatásokat a témában, majd ezek összefoglalóját jelentették meg 1970-ben *Studies in Machiavellianism* címmel. Az általuk használt definíció nagyban hasonlított a Machiavelliánus Intelligencia hipotézisében (Byrne és Whiten, 1997) megfogalmazottal, azonban szűkebb értelemben kezelték azt és némi negatív felhang is társult a meghatározásukhoz (Paál, 2011). A machiavellizmus egy világnézet, viselkedési módszerek és taktikák alkalmazása, egy személyiségjegy.

1.4.1.3. Alacsony és magas machiavellizmus

Mint korábban említettük, a machiavellizmusnak nincs súlyossági fokozata, sem pedig pszichopatológiás megfelelője. Ettől függetlenül mérőeszközök, általában önkítöltős kérdőívek eredményeivel megkülönböztethetünk a machiavellizmus magas vagy alacsony fokával rendelkező személyeket. A továbbiakban a magas machiavellizmus szintet elérőket machiavellistáknak vagy magas machoknak nevezzük, mely kifejezések mindössze a könnyebb érthetőséget szolgálják, önálló definíciójuk nincsen.

A machiavellizmus a szociálpszichológiai kutatásokban egyszerre viselkedési stratégia is (Paál, 2008), egy olyan magatartás, amely az erkölcsi relativizmussal jellemezhető. A machiavellista személy számára a cél szentesíti az eszközt, vagyis a másik ember hasznára vagy kárára tekintettel nem lévén manipulál, hogy saját célkitűzéseit megvalósítsa. Egyben cinikus és gyanakvó is, úgy hiszi, hogyha ő nem használja ki a másikat, akkor előbb vagy utóbb őt magát fogják kihasználni. Saját érdekeit azonban nem tartja jobbnak másokénál, érzelmileg kivonja magát a különböző helyzetekből, nem altruista. A machiavellisták tökéletesen képesek megérteni mások szándékait és gondolatait, az érzelmi állapotok hidegen hagyják őket, nem élik bele magukat a történetben szereplők helyzetébe. Jó stratégiák, saját csoportjuk érdekeiért

kiállnak. A machiavellista személy tehát helyzetből függően akár nagyon hasznos is lehet, mint egy csoport vezetője külső fenyegettség esetén, például az Egyesült Államok elnökeként. Szabályszegő tetteiket másoknál gyakrabban és hihetőbben tagadják (Christie és Geis, 1970). Ugyan barátként kevésbé népszerűek, rövid távon jól érvényesülnek és hamar beilleszkednek a közösségbe. Vizsgálatuk és megfigyelésük néha nehézségekbe ütközhet, mivel gyakorta csak tippelgetnek a teszteken, egyedül a jutalmazásra és a büntetésre reagálnak, egyébként nem kooperatívak és motiválatlanok (Ali és Chamorro-Premuzic, 2010).

A machiavellizmust nem sorolják a pszichopátiák közé, azonban egyre inkább vita tárgya, hogy szubklinikus formája-e a pszichopátiának. A machiavellizmust pont az empátia hiánya miatt a szociopátia szubklinikus megjelenési formájának is szokták tartani. A nem-klinikai felnőtt populáció tekintetében is gyakorta nevezik a machiavellizmust egyfajta empátia rendellenességnek is (Ali és Chamorro-Premuzic, 2010), illetve bebizonyították, hogy érzelmi manipulációval érik el céljaikat a machiavellisták, amivel a kevésbé fejlett érzelmi intelligenciájukat mintegy kompenzálják (Barlow, Qualte és Stylianou, 2010).

Plich 2008-as, 173 fő bevonásával végzett vizsgálata során arra az eredményre jutott, hogy negatív korreláció van machiavellizmus és szociális kompetencia között. Az önbeszámoló során a magas machiavellista értékkel rendelkezők úgy jellemezték magukat, mint bizalmas helyzetekben szociálisan kevésbé kompetens személyek. Vagyis nem empatikusak, egyenesen egoisták és kevésbé alkalmasak közeli kapcsolat kialakítására. Szignifikáns negatív korrelációt leltek az érzelmi intelligencia és a machiavellizmus között is. A machiavellizmus Plich (2008) szerint két szempontból is ronthatja a szociális kompetenciát: egyrészt alacsony empátiát von maga után, azonban van egy érzelmi intelligenciától független szempont is. Eszerint a magas machiavellizmus értékkel rendelkezők nehezebben alakítanak ki szoros kapcsolatokat, ezáltal nem tudják magukat „edzeni” szociális szituációkra, ami pedig hasznukra válna. E nélkül az előzetes felkészülés nélkül nehezebben nyilvánulnak meg az interperszonális helyzetekben.

Austin és munkatársai (2007) vizsgálatának eredményei is alátámasztották, hogy a machiavellista személynek nehezebb a saját érzelmeit beazonosítani és szabályozni, mint mások érzelmeit. Szijjártó és Bereczkei (2013) vizsgálatukban arra az érdekes eredményre jutottak, hogy a machiavellisták alapvetően érzelmileg labilisabbak, a distresszre érzékenyebbek. Azonban épp az érzelmek észlelésében és kifejezésében mutatott

hiányosságaik teszik számukra lehetővé a helyzetek érzelmi oldalától való távolságtartást, ami végső soron a hideg, tiszta fejjel, objektíven gondolkodó machiavellista benyomását kelti. Saját korábbi eredményeink (Pátkai, 2013; Pátkai, 2016) is arra engednek következtetni, hogy a machiavellista személyek alapvetően ugyanúgy átélik az érzelmeket, mint bárki más, azonban saját érzelmeik felismerésével nehézségeik lehetnek. Szintén elképzelhető, hogy az érzelmek kifejezését ők maguk tudatosan fogják vissza, hogy saját érzelmeiket leplezven elkerüljék, hogy mások kihasználhassák őket.

1.4.1.4. A machiavellizmus mérése

A mai napig a legelterjedtebb mérőeszköz a machiavellizmus mérése a Christie és Geis (1970) nevéhez fűződő Mach-IV kérdőív. A teszt eredetileg azért készült, hogy a szervezetek élén, vezető pozícióban dolgozó egyének politikai beállítottságát, gondolkodásmódját és manipulatív stratégiáit felmérjék. Alapjául Machiavelli főbb művei szolgáltak: A fejedelem (1532/2006) és az Értekezések (1531), melyekből a szerzők kiválogattak és végül megtartottak húsz olyan állítást, amelyek szerintük leginkább alkalmas volt a machiavellizmus lényegének leírására. Az állítások fele az általuk leírt tipikus politikai személyiség szellemiségét tükrözi, vagyis az ideológiai elkötelezettség és a másokhoz való érzelmi viszonyulás hiányát, a felszínes moralitást és a józan eszet, például: *”A legjobban úgy lehet az emberekkel bánni, ha azt mondjuk nekik, amit hallani akarnak”*. Az állítások másik fele viszont ezzel épp ellentétes, például: *„Mindent egybevéve jobb jelentéktelennek és tisztességesnek lenni, mint fontosnak és tisztességtelennek”*. A kérdőív kitöltése során az állításokkal való egyetértésünk mértékét hétfokú Likert-skálán kell jelölni, ahol az 1 az „egyáltalán nem értek egyet”, a 7 pedig a „teljes mértékben egyetértek”. Az értékelés során a kapott összpontszámhoz további húsz pontot hozzá szokás adni, hogy a középpérték kerekre száz legyen. Így minimálisan 40, maximálisan pedig 160 pont érhető el. Christie és Geis (1970) eredeti meghatározása szerint 80 pont alatti érték esetén beszélhetünk alacsony machiavellizmusról, 80-120 pont között átlagosról, 120 pont felett pedig magas fokú machiavellizmusról. Napjainkban elfogadottá vált a machiavellizmus dichotóm változóként kezelése, vagyis a 100 pont alatti értékek alacsony, az afeletti pedig magas machiavellizmusnak tekintése (Paál, 2011; Szijjártó, 2014). Így azonban könnyen előfordulhat, hogy egy vizsgálat során rendre középpérték körüli pontot elérő, vagyis átlagos machiavellizmussal rendelkező személyeket soroljunk két különböző (alacsony és magas machiavellista) csoportba, és egyéni különbségeik alapján levonjunk téves következtetéseket a vizsgált jelenséggel kapcsolatban. Ezért úgy véljük, szerencsésebb, ha folyamatos változóként

tekintünk a machiavellizmusra.

A kérdőív három fő dimenzióra bontható, melyek a személyközi kapcsolatok során alkalmazott manipulatív taktikák, a mások emberi természetével szembeni cinikus beállítottság, valamint a hagyományos erkölcsi szabályok figyelmen kívül hagyása (Jones és Paulhus, 2009). Későbbi vizsgálatok azonban egy négyfaktoros modell mellett érvelnek, noha a kérdőív validitását nem kérdőjelezzik meg. Corral és Calvete (2000) a pozitív és negatív interperszonális taktikák, valamint a pozitív és negatív (vagyis cinikus) világnézet dimenziók mellett érvelnek. Egy másik vélekedés szerint (Dahling és mtsai, 2008) alapvetően két dimenzió használata az indokolt: egy a taktikákkal kapcsolatosan, egy pedig a világnézettel – lényegében tehát a négyfaktoros modell (Corral és Calvete, 2000) mellett érvel, ám a pozitív és negatív részekre bontás elhagyásával. A leggyakoribb azonban az egyfaktoros értelmezése a kérdőívnek, mivel a különböző faktorstruktúrák belső konzisztenciája statisztikailag nem megfelelő, nagy eltéréseket mutat a mérések közt (Corral és Calvete, 2000). A másik nagy kritikai észrevétel a Mach IV-el szemben a teszt itemeinek megfogalmazása, ugyanis az arra hajlamos vizsgálati személyek az őszinte válaszadás helyett inkább a szociálisan kívánatos választ adják a kérdésekre (Paál, 2011). Christie és Geis (1970) vélekedése szerint azonban a machiavellista személyek nem akarnak megfelelni társaik elvárásainak, éppen ezért nem fognak változtatni saját meggyőződésükön egy kérdőív miatt.

Számos kritikai észrevétel illetve a Mach-IV kérdőívet, reliabilitása mellett faktorszerkezetét bírálták a legtöbben, melyből teljesen hiányzott a szociális faktor. Erre válaszul Christie és Geis (1970) létrehozták a mindössze 10 tételes Mach-V kérdőívet, aminek azonban megbízhatósági mutatói elmaradtak elődjétől (Talmácsi, Orosz, Birkás és Bereczkei, 2012). Jones és Paulhus (2009) megalkották saját Mach-VI változatukat is, melyet a mai napig még igen ritkán alkalmaznak.

Dahling, Whitaker és Levy (2008) a Mach tesztekkel szembeni bizonytalanságokra válaszul megalkották a Machiavellista Személyiség Skálát (Machiavellianism Personality Scale – MPS). Kérdőívük eredetileg 45 tételből állt, melyet végül 16 állításra szűkítettek elemzéseik során. Összesen négy alsókálába tartoznak az állítások, melyek a mások iránti bizalmatlanság, az amorális manipuláció, az ellenőrzés iránti vágy és a státuszvágy (Dahling, Whitaker és Levy, 2008, Talmácsi és mtsai, 2012). Az állításokkal való egyetértés mértékét ötfokú Likert-skálán mérik és a teljes kérdőív kitöltése átlagosan nyolc percet vesz igénybe (Talmácsi és mtsai, 2012). A teszt magyar adaptálása során 15 itemesre redukálódott (Talmácsi és mtsai, 2012) és olyan

állításokat tartalmaz, mint például „*A siker érdekében nem csinálnék semmi olyat, amitől lelkiismeret-furdalásom lenne*” vagy „*A csapattagok a boldogulás érdekében állandóan hátba támadják egymást*”.

1.4.2. Nárcizmus

A görög mitológiából kölcsönzött történet főszereplője Narcissos avagy Nárcisszusz (görögül Νάρκισσος, *Nárkissos*), a szépséges férfi, aki kevélységében elutasította még a nimfák szerelmes közeledését is, ebbe pedig beleszakadt Ekho nimfa szíve és meghalt fájdalomában. A szerelem istennője, Afrodité meghallván a történetet, elátkozza Nárcisszuszt, hogy a férfi saját tükörképe láttán érezzen olthatatlan szerelmet. Így is lesz: az ifjú egy patakban megpillantja arcképét és szerelem támad szívében önmaga iránt. Azonban hiába próbálja megérinteni szerelme tárgyát, az rögtön szertefoszlik ahogy a víz felszíne fodrozódni kezd – nem szabadulhat hát többé Nárcisszusz a patak mellől, ott éri a halál is. A patak partján pedig kis sárga nárcisz virágok nőttek ott, ahol elhunyt (Ovidius, é.n./1982).

Hozzávetőlegesen ez az ismeretlen eredetű Nárcisszusz-mítosz rezüméje, azonban, noha a nárcizmus terminológia valóban ide vezethető vissza, a nárcisztikus tendenciák tárgyköre egye források szerint az emberiséggel egyidős (Bandi, 2013).

1752-ben Jean-Jacques Rousseau, a felvilágosodás neves írója színpadra viszi már tizennyolc éves korában megírt Narcissus című vígjátékát, Salvador Dalí 1937-es Nárcisszusz átváltozása című festményében dolgozza fel a nárcisztikus személyiség jellemzőit, a köztudatban szinte a kezdetektől fogva aktívan jelen van a kifejezés. A pszichológiában elsőként Havelock (1898, idézi Havelock, 1927) használja a nárcizmus kifejezést már a XIX. század végén, noha ő egészen pontosan a Narcissus-szerű szófordulattal él, és szóhasználata nem teljesen ugyanazt takarja, mint a ma használatos nárcizmus kifejezés: túlzott maszturbáció, az illető önnön szexuális tárgyává válása. Egy évvel később Näcke (1899, idézi Havelock, 1927) már valóban a nárcizmus kifejezést alkalmazza szexuális perverziókról szóló értekezésében, ahol nárcisztikus az a férfi, aki saját testével úgy bánik, mint aki szexuális partnerével, annak testével banna - autoerotikus perverzióknak nevezi a nárcizmust.

1.4.2.1. Primer és szekunder nárcizmus

A fogalom elterjedése Freud nevéhez fűződik (1905, majd később 1914), aki úgy vélte, hogy a

narcizmus a fejlődés természetes része, ugyanakkor megkülönböztet „normális” (ma már inkább primer vagy elsődleges) és patológiás (szekunder vagy másodlagos) narcizmust. Értekezésében úgy fogalmaz, hogy az alapvető, szexuálisan túlfűtött, saját magunkra irányuló vágy az elsődleges narcizmus. Freud (1914) szerint saját magunkat szeretni az önfenntartó ösztön egoizmusának libidinális kiegészítő eleme, hiszen mindnyájunknak léteznek alapvető ösztöneink, impulzusaink, hogy tápláljuk vagy épp megvédjük magunkat, és ezen késztetéseink szoros összefüggésben vannak vágyainkkal, valamint más emberekkel kapcsolatos szexuális vágyainktól egyenesen elválaszthatatlanok.

Freud leírja a libidó létezését, amely az életösztön egyik legfontosabb eleme, a tudattalan hatóereje, a szexuális vágy energiája melynek célja, hogy kapcsolatban léphessünk más emberekkel (Freud, 1905). A libidó azonban csecsemőkorban még nem képes tárgyat találni magának (hiszen ha belegondolunk, egy csecsemő nem tud például odamenni az édesanyjához), és mivel a libidó nem tud mit megszállni, a csecsemő saját pszichéjére irányul, megszállja az ént (ez az énlibidó), így alakul ki az elsődleges narcizmus. Ez teljesen természetes, egészséges megnyilvánulása a narcizmusnak.

Ezzel ellentétesen létezik egy másodlagos vagy szekunder narcizmus, amely a kóros állapotok, például a skizofrénia esetén merülhet fel, mikor az ember libidója visszavonódik a világ bármely más eleméről és megalomániát okoz (Freud, 1914). Freud szerint ez a minden egyénben létező primer narcizmus extrém megnyilvánulási formája. Itt valamely okból a személy nem tudja meghaladni az elsődleges narcizmust, vagy ha már meghaladta, akkor élete során visszaesik ebbe a pszichés fejlettségi állapotba.

Freud (1914) elképzelése szerint a tárgylibidó (a kifelé irányuló) és az énlibidó (a befelé irányuló) kiinduláskor egyensúlyban vannak. A tárgylibidó extrém megnyilvánulása a szerelem, az énlibidó extrém megnyilvánulása pedig a paranoid skizofrénia.

1.4.2.2. Tárgykapcsolati iskolák: Kernberg és Kohut

Freud elmélete több bírálatot is kapott. Kernberg (1975) Freud elméletével ellentétben úgy véli, hogy nincs olyan, hogy kizárólag az énrre korlátozódó libidó. Már csecsemőkorban létezik tárgyirányultság és tárgyszeretet, vagyis a csecsemő figyelme azonnal a külvilág felé fordul (Kernberg, 1975). Ugyanakkor vélekedése szerint a csecsemőnek és a kisgyermeknek önbizalom regulációja még nem teljesen fejlett, részben külső megerősítéstől függ. Azért, hogy jól érezze magát, szüksége van mások csodálatára, így például arra, hogy a szülők

mindenhatóan, omnipotensnek tartják őt és elhalmozzák dicséretekkel, valamint, hogy a legkisebb jelzett diszkomfort érzésére egyből megnyugtassák, igényeit kielégítsék. Ez azonban csak egy ideiglenes szakasz a fejlődés során (Kernberg, 1975).

Hasonlóképp gondolkodik Kohut (1966), a szelf² pszichológia atyja. Freudhoz képest ő is teljesen más megvilágításba helyezi a nárcizmust, ami szerinte sem kóros, hanem egy fejlődési jelenség. Úgy véli, hogy az egészséges nárcisztikus fejlődés a kohezív szelfstruktúra (lásd I. szövegdoboz) megszilárdítása irányába halad, azonban mindvégig megőrizzük valamennyit nárcisztikus énkéből életünk során.

I. szövegdoboz: A Szelf. Forrás: Kohut (2001)

A Szelf:

- Nukleáris szelf
- Virtuális szelf (a szülőknél)
- Grandiózus szelf
- Kohezív szelf → fejlődése három tengely mentén megy végbe:
 - grandiozitás: pozitív énkép fenntartásának, egészséges törekvések kialakításának képessége
 - idealizáció: célirányos eszmék kialakításának és megvalósításának képessége
 - másikkal való kapcsolódás: számunkra fontos személyekkel való kommunikációnak, kapcsolat kialakításának; csoportok tagjává válásának képessége

Akkor élhetjük meg a szelfkohéziót, ha stabil, pozitív ideáljaink, értékeink vannak, céljainkat pedig úgy érhetjük el, hogy közben a számunkra fontos emberek nem utasítanak el minket, nem izolálódnak, nem rekeszt ki a számunkra fontos csoport.

²Szelf: Érzéseinkből, gondolatainkból, valamint magunk és a világ iránti viszonyulásunkból összetevődő mentális rendszer, melyben a személy a szubjektív élményeit fejlődési szükségletekhez viszonyítva szervezi. Ezek az ún. szelftárgy szükségletek, melyek kulcsfontosságúak a szelf fenntartásában. Külső ágensek elégítik ki (vagy nem) ezen szükségleteket (Kohut, 1966).

A számunkra fontos más személyek elérhetősége és válaszkészsége itt tehát kulcsfontosságú. Csecsemőként a szelf éretlen, még teljesen a másik személyre vagyunk utalva, a szelfkohézió kizárólag külső forrásból (a gondozóból) táplálkozik. Ez a ráutalt viszony ugyan a fejlődés során csökken, azonban valamely mértékig egész életünkben megmarad. Ha akármelyik tengelyen megakadunk, nem tudunk megfelelően fejlődni, akkor önbecsülésünk és empátiánk csorbát szenved (Kohut, 2001). Úgy fogalmaz, hogy a nárcisztikus fejlődésvonal szubjektív élményeinket vezérli, valamint arra ösztökél minket, hogy szükségleteinket és vágyainkat minél inkább ki tudjuk fejezni, ki tudjuk elégíteni (Kohut, 1966). Jótékony dolognak tartja tehát a nárcizmust.

Mind Kohut, mind Kernberg úgy vélték, hogy a nárcisztikus patológia hátterében a nem megfelelő szülői gondoskodás áll, különösen a korai érzelmi kötelek kialakulásának és fenntartásának hiánya vagy sérülése. Ezek a kora gyermekkori gondviselői diszfunkciók nagyban befolyásolják a szelf fejlődését (Kohut, 1966; Kernberg, 1975).

1.4.2.3. Rejtett és nyílt nárcizmus

Miután elkezdődtek a nárcizmussal kapcsolatos empirikus személyiségpszichológiai vizsgálatok, vagyis valamelyest operacionalizálhatóvá vált a fogalom, a korábbi elméleti keret jelentősen megváltozott. Ekkortájt vált elterjedtté a nárcizmus rejtett (covert) és nyílt (overt) osztályba sorolása (Emmons, 1987; Raskin és Terry, 1988; Wink, 1991; Cooper és Ronningstam, 1992; Wink, 1996; Millon, 2000; idézi őket Bandi, 2013 és Kelemen, 2010). A nyílt nárcizmussal élő személyek, vagyis nyílt nárcisztikusok jellemzése hozzávetőlegesen megegyezik a DSM kötetek (APA, 2013) által leírt nárcisztikus személyiségzavar diagnózisával: korai felnőttkortól kezdődő, számos helyzetben, gondolatban és viselkedésben megnyilvánuló nagyzás, csodálat elvárása, empátia hiánya, vagyis öt vagy annál több jellemző a DSM listából (II. szövegdoboz).

II. szövegdoz: A nárcizmus meghatározásához szükséges jellemzők listája

Forrás: BNO-10 Zsebkönyv DSM-IV™ meghatározásokkal (Animula Egyesület, 1996)

1. önnön fontosság nagyozoló élménye (pl. saját teljesítmény eltúlzása)
2. gyakori fantáziálás határtalan sikerről, szépségről, hatalomról, éleselmjúségről vagy ideális szerelemről
3. azt gondolja magáról, hogy olyan egyedi személy, akit csak hozzá hasonló „felsőbbrendű” emberek vagy intézmények érthetnek meg, vagy kellene, hogy társuljanak vele
4. túlzó mértékű csodálat elvárása
5. feljogosultság érzése (indokolatlanul különleges kedvező bánásmód vagy automatikus együttműködés elvárása)
6. interperszonális önzőség (mások kihasználása saját cél elérése érdekében)
7. empátia hiánya
8. gyakori és mély irigység érzés, vagy azt hiszi, hogy mások irigykednek rá
9. gögös és fennhéjázó magtartás vagy attitűd

Míg a nyílt nárcizmus inkább viselkedésben, személyközi kapcsolatokban nyilvánul meg, addig a rejtett nárcizmus inkább a fantáziában, intraperszonálisan – következik ez a rejtett nárcisztikus személyek gyakorta szorongásos jelleméből (APA, 2013). A rejtett nárcizmust jellemzi továbbá a csekély mértékű önbizalom, a kezdeményezés hiánya, a munkában lelt életöröm teljes hiánya. A rejtetten nárcisztikus személyek félénknek, túlérzékenynek, szorongónak és bizonytalanak tűnnek, ugyanakkor meglephetik közelebbi kapcsolataikat a grandiozitással kapcsolatos fantáziáikkal, feljogosultság érzésükkel vagy azzal, ahogy könnyedén kihasználják másokat (Wink, 1991).

1.4.2.4. Nagyzasos és sérülékeny nárcizmus

A klinikai pszichológia a nárcizmus felosztására a nagyzasos vagy grandiózus, illetve a sérülékeny, mimóza vagy vulnerábilis nárcizmus kifejezéseket alkalmazza (Paál, 2014). Ezt gyakran szinonimaként használják a rejtett és a nyílt nárcizmusra (rejtett-sérülékeny, nyílt-nagyzasos), azonban ez a felfogás egyes szerzők szerint helytelen (Bandi, 2013).

A grandiózus nárcisztikusok érzelmileg hidegnek tűnnek, meg vannak győződve saját sikereikről és ritkán vagy sohasem beszélnek esetleges félelmeikről vagy problémáikról. Nagyon könnyen ítélik meg más embereket. Büszkeségen kívül nem mutatnak ki érzelmet, félelmüket és szomorúságukat is könnyen leplezik (Paál, 2014). Magabiztos fellépésük van, hajlamosak a versengésre, a kudarcot is jól viselik, mivel nem élik meg saját hibájuknak. Az antiszociális személyiségzavaros emberek legtöbb jellemző tulajdonsága illik rájuk.

A mimóza nárcizmus megnyilvánulása a grandiózusénál sokkal ritkább. A sérülékeny nárcisztikusok sokszor próbálnak az önsajnálattal kicsikarni elismerést vagy szánalmat másokból, ilyenkor teljes érzelmi repertoárukat felhasználhatják, nem riadva vissza a könnyektől vagy követelőzéstől sem. A kritikát nehezen tűrik, ellenségesen reagálnak rá (Bandi, 2013). Érzelmi és anyagi támogatást várnak másoktól, folyamatos figyelmet és törődést igényelnek. Kevésbé sikeresek, gyakorta függnek másoktól, viszont ugyanúgy szégyentelen manipulátorok saját céljaik elérése érdekében. Ugyanúgy él bennük a feljogosultság érzése és a nagyzási vágy, ezt azonban erős kontroll alatt tartják és leplezik a külvilág előtt (Paál, 2014). A borderline személyiségzavaros emberekkel számos közös tulajdonságon osztoznak. Szorongóak, pesszimisták (Wink 1991), egyes esetekben depresszió társulhat személyiségzavaruk mellé.

1.4.2.5. A nárcizmus mérése

A nárcisztikus személyiségzavar felmérése vagy inkább diagnosztikája a DSM kritériumai alapján zajlik, klinikai interjú, megfigyelés és projektív tesztek útján. A szubklinikai, vagyis a Sötét Hármas szempontjából inkább lényeges nem patológiás nárcizmus felmérése leggyakrabban önkitöltős kérdőívekkel történik.

A grandiózus nárcizmus meghatározására legelterjedtebb mérőeszköz a 40 ítemes Nárcisztikus Személyiség Leltár (Narcissistic Personality Inventory vagy NPI), mely Raskin és Hall (1979), később Raskin és Terry (1988) nevéhez fűződik és hét alfaktora van: autoritás, önállóság, nagyszerűség, exhibicionizmus, manipuláció, feljogosultság érzése, hiúság. Eredetileg 54 állításpárt tartalmazott (Raskin és Hall, 1979), a kettő közül kellett a vizsgálati személynek az órá jobban jellemzőt kiválasztania. A jelenleg is használt kérdőív (Raskin és Terry, 1988) már csak negyven állítást tartalmaz, amelyek között nincsen fordított tétel, ilyen például a „Szeretem, ha van tekintélyem, hatalmam más emberek felett” vagy a „Zavar, ha az emberek nem figyelnek

fel a külsőre, amikor társaságba megyek”. A vizsgálati személynek minden állításnál jelölnie kell az egyetértését igennel vagy nemmel.

Bizonyos esetek nem engedik meg a hosszabb kérdőív alkalmazását, ilyen helyzetekben használható Ames, Rose és Anderson (2006) NPI-16 tesztje, mely az eredeti NPI itemeiből is merítve jött létre és mindössze tizenhat kérdésből áll.

A sérülékeny narcizmus kevésbé kutatott, minthogy előfordulása is ritkább a grandiózus narcizmusénál. Szintjét leggyakrabban a Hypersensitive Narcissism Scale (HSNS. Hendin és Cheek, 1997) jósolja be, mely egy egydimenziós, tíz itemes kérdőív olyan állításokkal, mint „Amikor belépek egy szobába, gyakran érzem magam feszélyezettnek a rám szegeződő tekintetektől” vagy „Titokban valójában felbosszant, amikor más emberek hozzám fordulnak a problémájukkal, és nem elég, hogy vesztegetik az időmet, de még elvárják, hogy együtt is érezzek velük”. Mivel a mérőeszköz reliabilitása nem volt elég magas, 2013-ban további tizenhárom állítás hozzáadásával bővítették eredeti kérdőívüket a szerzők (Cheek, Hendin és Wink, 2013) ez lett a Maladaptív Rejtett Narcizmus Skála (Maladaptive Covert Narcissism Scale vagy MCNS).

1.4.3. Pszichopátia

A pszichopátia eredetét a korai 1800-as évekig vissza lehet vezetni, egészen Prichard 1835-ös munkájáig, melynek címe *Értekezés az örületről és az elme egyéb zavarairól*. Ebben a művében ír először egy mentális betegségről, melyet morális örületnek nevez (Prichard, 1835). Ezt követi feltehetőleg J. L. Koch (1891; idézi Skeem, Polaschek, Patrick és Lilienfeld, 2011), német pszichiáter aki krónikus állapotnak nevezte, mentális retardációval, neurózissal és különféle karakterbetegségekkel kapcsolta össze azt, amit ma pszichopátiának hívunk. A leírások az idők során nagyon különbözőek, szólnak meggondolatlan, lobbanékony viselkedésről mely ép mentális képességekkel társul (Prichard, 1835) ugyanígy sármos, meggyőző, magabiztos, figyelemkereső és érzelmileg sekélyes természetéről (Kraepelin, 1904; idézik Skeem és mtsai, 2011), valamint érzelmi ridegségről, mások érzéketlen kihasználásáról és brutalitásról (Schneider, 1923/1958). Ezen korai, eltérő fogalomalkotásokból már jól látszik, mennyire vitatott volt mindig is a pszichopátia meghatározása.

Általában a pszichopátia modern kutatásának kezdetét az 1941-re tehetjük, mikor is Cleckley az *Az épelméjűség, mint álarc című* művében először leírja a személyiségkonstellációt (Cleckley, 1982). Esettanulmányait számba vetve tizenhat kritérium (lásd III. szövegdoboz) alapján definiálja a pszichopata embert, akit úgy határoz meg, mint a normális ember tökéletes, beteg másolatát, aki álarc mögé rejt belső emberi hiányosságait. És noha intelligens és jó társaságnak bizonyul, az őszinte érzelmekre képtelen, ami egyfajta védekező mechanizmusa a pszichopátának (Cleckley, 1982).

III. szövegdoboz: A tizenhat kritérium. Forrás: Cleckley (1982)

1. Felületes báj és jó intellektus
2. Téveszmék, vagy más irracionális gondolkodásra utaló jelek hiánya
3. Idegesség, neurotikus tünetek hiánya
4. Megbízhatatlanság
5. Szavahihetőség, őszinteség hiánya
6. Büntudat, szégyen érzésére való képtelenség.
7. Nem megfelelően motivált antiszociális viselkedés
8. Rossz ítélőképesség, a hibákból való tanulásra való képtelenség
9. Patológias énközpontúság, szeretetérzésre való képtelenség
10. Az érzelmi válaszok általános szegényessége
11. A belátás specifikus hiánya
12. Az interperszonális kapcsolatok irányába mutatott érzékenység hiánya
13. Szokatlan, visszatartó viselkedés alkohol hatása alatt, néha anélkül is
14. Öngyilkossággal való fenyegetőzés, melyet ritkán valósít meg
15. Személytelen, közönséges, integrálatlan nemi élet
16. Bármilyen életterv követésére való képtelenség

Fontos megjegyezni, hogy Cleckley nem jellemzi a pszichopátákat kirobbanóan agresszívnek, veszélyesnek vagy kegyetlennek. Ehelyett úgy véli, hogy felszínes és felelőtlen viselkedésük következménye a másoknak okozott kár (Cleckley, 1982).

Ezen kritériumok mentén számos vizsgálatot kiviteleztek, azonban az eredmények nem mindig voltak összecsengőek. Ezért 1980-ban a kanadai pszichológus Robert Hare börtönökben levő pszichopáták vizsgálatát követően kidolgozott egy saját kritérium-rendszert, melybe már 22 állítás tartozott, ez volt a Psychopathy Checklist (PCL) és ezt fejlesztette tovább, illetve

redukálta 20 ítemesre (lásd IV. szövegdoz), mikor 1990-ben létrejött a Psychopathy Checklist-Revised (PLC-R), melynek még jobb pszichometriai mutatói voltak (Hare és mtsai, 1990). A PLC-R videóra rögzített félig strukturált interjú, amely után az interjúalanyt a megadott 20 állítás mentén független kódolók értéklik háromfokú skálán (ahol 0 – egyáltalán nem jellemző, 1 – valamennyire jellemző, de nem domináns, 2 – nagymértékben jellemző).

IV. szövegdoz: A húsz kritérium. Forrás: Hare és mtsai (1990)

1. Felszínes báj, sima modor	11. Kicsapongó szexuális viselkedés
2. Túlzott önértékelés	12. Korai viselkedési problémák
3. Stimuláció iránti fokozott igény, unalomra való hajlam	13. Reális, hosszú távú célok hiánya
4. Patologikus hazudozás	14. Impulzivitás
5. Átverés, manipulativitás	15. Felelőtlenység
6. Megbánás és büntudat hiánya	16. A saját tettek iránti felelősségvállalásra való képtelenség
7. Sekélyes érzelmi élet	17. Több rövid távú kapcsolat
8. Ridegség, az empátia hiánya	18. Fiatalkori bűnelkövetés
9. Parazita életstílus	19. Feltételes szabadlábra helyezés megsértése
10. Rossz viselkedéses kontroll	20. Többféle bűncselekmény elkövetése

A pszichopátia esetében a PCL-R kérdőív (Hare és mtsai, 1990) olyan generatív szerepet játszott, hogy néhány kutató kifejezte abbéli aggodását, hogy lényegében a pszichopátiát a kérdőívvel, annak eredményével azonosítják (Skeem és Cooke, 2010a, 2010b). Ugyanakkor a PCL-R úgy aránylik magához a pszichopátiához, ahogy például az intelligencia teszt magához az intelligenciához: lényeges operacionalizálni, mérhetővé tenni a jelenséget de nem lehet egyetlen méréssel meghatározni a teljes konstruktumot.

A pszichopátia a hétköznapi életben, a mindennapi ember számára leginkább az érzelemmentes sorozatgyilkost jelenti, amely torz kép eredetéért talán McCord és McCord (1964) lehet felelős. Cleckley nevezett kortársai pszichiátriai betegek helyett inkább bűnügyek elkövetőivel dolgoztak, így az őáltaluk kialakított kép a pszichopátákról sokkal zavartabb, másoktól elidegenedett, érzéketlen, önző, durva, agresszív és ellenséges embert ábrázol. Noha megtartják Cleckley (1982) koncepciójából a felszínes érzelmeket és a látszólag motiválatlan viselkedést, mint a pszichopáták sajátosságait (McCord és McCord, 1964), szerintük a változatos bűnöző

magatartás gyakori az ezen klinikai jellemzőkkel bíró emberekre – ugyanakkor nem tartották feltétlenül elkerülhetetlennek a bűnözést pszichopáták esetében sem.

1.4.3.1. Elsődleges és másodlagos pszichopátia

A leggyakoribb felosztása a pszichopátiának ez a kétfaktoros modell, mely megkülönböztet elsődleges és másodlagos pszichopátiát. Többek között Karpman (1948) és Porter (1996) szerint az elsődleges vagy primer pszichopátiát veleszületett érzelmi deficit okozza, jellemzi az alacsony szintű szorongás és az ennek következtében megjelenő antiszociális viselkedés, a büntudat hiánya, a hibák belátására és azokból való tanulásra való képtelenség. Jellemző továbbá a viselkedéses gátló rendszer (Gray elméletében BIS) alulműködése.

A másodlagos vagy szekunder pszichopátia ezzel szemben káros környezeti hatások eredményeként szerzett személyiség konstelláció (Karpman, 1948), mivel az átlagosnál nagyobb mértékű szorongásnak, bántalmazásnak, elhanyagolásnak vagy érzelmi ridegségnek kitettség és az ezáltal nyert negatív tapasztalatok és érzések következtében a pszichopata erősebben szorong, az érzelmi distresszre és az intrapszichés konfliktusra antiszociális viselkedéssel reagál (Körmendi és Szklénárik, 2013; Porter, 1996). Itt a viselkedéses aktiváló rendszer (Gray elméletében BAS) túlműködésben van.

Az elsődleges pszichopáták továbbá extrovertáltak, alacsonyabb szorongásszintjükből kifolyólag nyitottabbak és magabiztosabbak, míg a másodlagos pszichopáták épp ellenkezőleg: érzelmileg zavartak, kevésbé keresik mások társaságát, ugyanakkor impulzívabbak (Körmendi és Szklénárik, 2013). McCord és McCord (1964) szerint a pszichopátia a neurózis ellentettjeként írható le, mely állítás szintén az elsődleges pszichopátiára lehet igaz, viszont a másodlagos pszichopátiánál megtalálható impulzivitás és a magasabb vonásszorongás pont a neurotikus személyiségjellemzőkre utal (Körmendi és Szklénárik, 2013). Karpman (1948) vélekedése szerint a másodlagos pszichopáták nem is számítanak „valódi” pszichopátáknak, mivel viselkedésük háttérben neurotikus zavar áll, tehát ők csupán szimptomatikus pszichopáták – míg az elsődleges pszichopáták idiopátiások, náluk hiányzik a lelkiismeret. A mai napig vitában állnak a kutatók a tekintetben, hogy a másodlagos pszichopátiát helyesen nevezik-e „valódi” pszichopátiának és nem „pszeudopszichopátiának” (Skeem és Cooke,

2010b). A primer és szekunder pszichopátia nem teljesen különálló kategóriák, inkább úgy kell őket elképzelni, mint különböző személyiségvonások metszete által meghatározott többdimenziós tér halmazai (Skeem és Mtsai, 2011).

Létezik három- és négyfaktoros modell is (V. és VI. szövegdobozok), melyek specifikusabban tartalmazzák a pszichopátia egyes jellemzőit, mint a kétfaktoros modell. A háromfaktoros modellnél hierarchikusan szerveződnek a faktorok, azonban hiányoznak belőle a bűnözői magatartásra vonatkozó állítások (Cooke és Michie, 2001). A négyfaktoros modell Hare (2003) felvetésére készült el, aki úgy vélte, hogy jobb leírást nyújthat így a pszichopátia jelenségéről.

V. szövegdoboz: A háromfaktoros modell. Forrás: Cooke és Michie (2001)

A háromfaktoros modell:

1. interperszonális faktor: a személyes kapcsolatokban mutatott arrogáns, manipulatív viselkedés
2. affektív faktor: érzelmi sekélyesség és impulzivitás
3. életmód faktor: felelőtlen, antiszociális viselkedés.

VI. szövegdoboz: A négyfaktoros modell. Forrás: Hare (2003)

A négyfaktoros modell:

1. interperszonális faktor: manipulatív, arrogáns viselkedés, hazudozás
2. affektív faktor: büntudat, empátia hiánya, sekélyes érzelmek, ridegség
3. életmód faktor: élménykeresés, impulzivitás, felelőtlenség, mások kihasználása, reális célok hiánya
4. antiszociális faktor: rossz viselkedéses kontroll, korai viselkedéses problémák, bűnözői viselkedés.

A pszichopátia nem egységes konstruktum, valamint Körmendi és Szklenárik (2013) felhívják rá a figyelmet, hogy nem dichotóm kategóriaként kell értelmezni a pszichopátiás vonásokat, hanem kontinuumként, melynek egyik szélén a pszichopátának tekintett egyének helyezkednek el. Nézetüket a legtöbb kutatás igazolja, függetlenül a használt mérőeszközöktől. A pszichopátia

nem önálló diagnosztikus kategória sem, legközelebb hozzá az antiszociális személyiségzavar áll, melynek jellemzői (például a normáknak való megfelelési képtelenség, hazudozás, mások átverése, felelőtlenység, büntudat és megbánás hiánya és így tovább) viszont csak egy részét fedik le a pszichopátiának. A kettő azonban nem tévesztendő össze, nem használandó szinonimaként (Körmendi és Szklenárik, 2013). *Nem minden rovar bogár, de minden bogár rovar*: nem minden antiszociális személyiségzavaros ember pszichopata is, de a pszichopataként jellemzett emberek az esetek túlnyomó többségében antiszociális személyiségzavarral is küzdenek, melyet több vizsgálat is alátámaszt (Chapman, Gernore és Farmer, 2003; Edens, Skeem, Cruise és Cauffman, 2007). A bűnöző viselkedésre nem lehet tehát egyértelműen azt mondani, hogy a magja vagy esszenciája volna a pszichopata ember jellemzőinek.

1.4.3.2. A pszichopátia mérése

A korábban említett Psychopathy Checklist (PCL) és Psychopathy Checklist-Revised (PLC-R) elnevezésű, Hare (1980) illetve Hare és munkatársai (1990) nevéhez fűződő kérdőívek az évek során több változáson és felújításon, egyszerűsítésen keresztülmentek. Használatuk körülményes volt, ezért megbízhatóságuk ellenére lecserélődtek könnyebben alkalmazható, főként önkitöltős és normál populáción (nem patológiás, nem specifikus – mint például elítéltek közt) használt kérdőívekre.

Ilyen kérdőív többek közt a Levenson, Kiehl és Fitzpatrick (1995) által létrehozott Levenson-féle önjellemző pszichopátia skála (LSRP), mely a PCL (Hare, 1980) kétfaktoros modelljére épít: elsődleges pszichopátia (önző, érzéketlen, rideg, manipulatív) és másodlagos pszichopátia (impulzív, gyengén kontrollált viselkedésű) faktorokra oszlik összesen 26 iteme, melyek úgy lettek kialakítva, hogy önkitöltésre alkalmassá tegyék a mérőeszközt. A kérdőívet egyetemi hallgatókon mérték be, további kérdőívek együttes alkalmazásával. Eredményeik szerint a kérdőívük pozitívan korrelált az antiszociális viselkedéssel, az alacsony viselkedéses gátlással és a magas unalomra való hajlandósággal (Levenson és Mtsai, 1995), viszont a vonásszorongás csak a másodlagos pszichopátiával állt kapcsolatban.

A másik, széles körben alkalmazott pszichopátiát felmérő önkitöltő kérdőív a Lilienfeld és Andrews (1996) nevéhez fűzhető Psychopathic Personality Inventory (PPI). A szerzők itt nem a korábbi kétfaktoros modellre építettek, hanem a vonatkozó szakirodalmakat áttekintve

létrehozták saját kérdőívük itemeit, eredetileg 187-et, melyek faktoranalízissel szintén két faktort alkottak: érzelmi-interperszonális és antiszociális viselkedés faktort.

Az újragondolt, rövidített változatban (PPI revised vagy PPI-R, Lilienfeld és Widows, 2005) már csak 154 állítás maradt, melyek nyolc alszállába sorolhatók és összesen három faktorba, melyek a következők: 1. Félelemmentes dominancia (stresszel szembeni immunitás, félelemmentes attitűd, manipuláció), 2. Impulzív antiszocialitás/egocentrizmus (Machiavellista attitűd, nonkonformitás, tervek és aggodalom hiánya a jövővel kapcsolatban, mások hibáztatása), 3. Hidegszívűség (empátia és büntudat hiánya). Látható, hogy a faktorokban nem jelenik meg expliciten antiszociális vagy bűnöző viselkedésre utaló item. Ez a kérdőív azonban kimutathatóan más szempontból vizsgálja a pszichopátiát, mint a PCL-R (Körmendi és Szklenárik, 2013), vagyis nem alkalmas annak helyettesítésére.

1.4.3.3. Evolúciós és kognitív elméletek a pszichopátiáról

A kognitív értelmezési keretben is több elmélettel magyarázzák a pszichopátiát, egyik ilyen elmélet a válasz modulációs rendszerre³ épül (Newman, 1998). Figyelemközpontú modelljük értelmében a pszichopáták impulzivitása és hiányos érzelem-feldolgozásuk azzal magyarázható, hogy a válasz modulációs rendszerük nem működik megfelelően: nem képes feldolgozni a bejövő információkat, kiszűrni a lényegest a lényegtelenről. Ezt láthatjuk például abban, ahogy a szavak affektív aspektusát figyelmen kívül hagyják, vagy jutalomorientációjukban, mely a büntetésre való érzékenységnél erősebb bennük. Newman és Kosson (1986) egyik vizsgálatukban jutalmat vagy büntetést adtak vizsgálati személyeiknek attól függően, hogy azok egy számítógép monitorán megjelenő kétjegyű szám megjelenésére reagáltak-e vagy sem. A személyek megtanulhatták volna, hogy melyek azok a kétjegyű számok, amelyekért jutalom jár, illetve amelyekért büntetés, tehát melyikre éri meg reagálniuk – azonban a pszichopáták figyelmen kívül hagyták az averzív perifériás ingereket és olyankor

³Válasz modulációs rendszer: Newman (1998) megfogalmazása szerint a válasz moduláció egy automatikus figyelemváltás valamely célirányzott cselekvésről, a helyzet kiértékelése érdekében. Tehát ha a környezeti vagy a proprioceptív visszacsatolás kiértékelése megkívánja, a domináns tudatos viselkedést gyorsan megszakíthatja vagy módosíthatja az ágens a válasz modulációs rendszer működésének segítségével.

is reagáltak, amikor nem kellett volna. Ez a pszichopátákra jellemző passzív elkerülés és jutalomfüggőség megjelenése egyszerre.

A pszichopátia az evolúciós pszichológia szempontjából adaptívnek tekinthető: a gének továbbadását és az egyén túlélését elősegíti. A pszichopáták gyors élettörténeti stratégiára álltak (Jonason, Li és Buss, 2010) (élettörténet stratégia: lásd részletesebben a 3.1.1. fejezetben), a lassú stratégiára jellemző kevés utód nagy gonddal való felnevelése helyett a gyors stratégiára jellemző kockázatvállalás, mások kihasználása, több ám kevésbé gondozott utód az ő életmódjuk ismerve.

Egy másik evolúciós értelmezés szerint az eltérő környezeti hatások esetén eltérő személyiségvonások számítanak adaptívnek, ez a *kiegyenlítő szelekció* (Buss, 2009) elmélete. Eszerint más és más személyiségvonások segítik az alkalmazkodást és juttatnak anyagi vagy szexuális javakhoz minket adott környezetben. Ugyanakkor, ha a társadalom többsége egy bizonyos stratégiát, viselkedési mintát követ, az attól jelentősen eltérő viselkedés is lehet adaptív, különösen párválasztásnál (Jones és Paulhus, 2010c) – ez a népi pszichológiában az *újdonság varázsa* vagy a *változatosság gyönyörködtet*, illetve sokkal könnyebb egy együttműködő közösséget kihasználni, valamint fenntartani a kizsákmányoló életmódot, élösködni egy eltartó, becsületes társadalmon. A kiegyenlítő szelekciót kultúrközi összehasonlító vizsgálattal is lehetséges szemléltetni: egyes társadalmakban nagyobb a pszichopátia előfordulási gyakorisága, mint másokban. Cooke és Michie (1999) szerint Észak-Amerikában például arányaiban több pszichopátával találkozhatunk, de alapvetően az individualista társadalmakban több pszichopata él, mint a kollektivistákban. Mint mindennek, így a pszichopátiának is megvannak a maga költségei az adaptív előnyökön túl: párválasztás terén például igaz, hogy magasabb promiszkuitás jellemezheti a pszichopátákat, azonban a szexuális partnerek magasabb száma nem feltétlenül jelent magasabb utódszámot, ugyanis a partnerek bizalmatlanok lesznek.

1.5. Diád, Triád, Tetrád - avagy különbségek és hasonlóságok az egyes Sötét Hármas tagok között

A Sötét Hármas konstrukció mindhárom tagjára jellemző a másokkal szembeni manipulatív viselkedés és az önös érdekek érvényesítése, az érzelmi hidegség és az emelkedett szintű agresszió, amiért rendre negatív felhang veszi körül az ide tartozó fogalmakat. Ugyanakkor nem

sorolandók a pszichopatológiák közé (Paál, 2014). Legjellemzőbb közös tulajdonságuk az énközpontúság és az empátia hiánya vagy csökkent mértéke. Mindhárom jellemző előfordulása férfiaknál sokkal gyakoribb. Vannak azonban olyan tulajdonságok, melyek nem egyformán igazak a Sötét Hármas minden tagjára, éppen ezért vitatják gyakorta, hogy érdemes-e egységként kezelni a Sötét Hármas, vagy kezeljük külön-külön az ezt alkotó fogalmakat. Több magyarázóelv is létezik, mely igazolja, hogy miért használjuk a Sötét Hármas konstrukciót, ebben a fejezetben ezeket fogjuk sorra venni, valamint a Sötét Hármas tagjainak közös jellemzőit, illetve eltéréseit. Léteznek olyan elméletek is, melyek Sötét Diádról beszélnek, a triád tagjai közül kihagyva a nárcizmust, megint más elméletek pedig Sötét Tetrádról, még egy taggal bővítve az eredeti hármas. A következőkben ezekről a konstruktumokról is szó lesz.

1.5.1. Személyiséglélektani, vonáselméleti bizonyítékok a Sötét Hármasra

A Sötét Hármas tagjainak vonásai korrelálnak, de nem lehet egymással szabadon felcserélni vagy megfeleltetni őket, megjelenésük mértéke emberenként eltérő lehet. A konstrukciók átfedésben vannak, közös metszetük önérdek, manipuláció és érzéketlenség, vagyis az empátia hiánya (Mededović és Petrovic, 2016). Vannak ugyanakkor egyéni karakterisztikusságaik is, melyek megkülönböztetik őket egymástól. A Sötét Hármasnak az uralkodó strukturális személyiségmodellekkel vizsgálva könnyen megfigyelhetők a maga sajátosságai. Ilyen személyiségmodellek például az Interperszonális Kör (Wiggins, 1979) vagy az ötfaktoros modell (Costa és McCrae, 1991) amelyet Big Five modellnek is nevezünk, illetve a HEXACO modell (Lee és Ashton, 2005) melyet Big Six néven is megtalálhatunk.

1.5.1.1. Az ötfaktoros modell

A Big Five vagyis „Nagy Ötök” egy a személyiség szerkezetének leírására alkalmas koncepció. Ez talán a leggyakrabban alkalmazott modell (Costa és McCrae, 1991). Öt dimenzió segítségével térképezi fel a személyiséget, ez az öt dimenzió az Extraverzió (impulzusok szabad kifejezése, magabiztosság, dominancia), a Barátságosság (szociális kapcsolatok fenntartása, gondoskodás, együttműködés), a Lelkiismeretesség (kitartás, felelősség, önkontroll), a Neuroticitás (érzelmi kontroll) és a Nyitottság (intellektus). Dimenziói olyan személyiségjegyeket reprezentálnak, melyek adaptív problémák megoldásához szükséges képességbeli és/vagy erőforrásbeli egyéni különbségekre világítanak rá (Goldberg, 1981). Egyesíti és magában foglalja a különböző személyiségkoncepciókat, valamint helyettesíti ezek

eltérő mérőeszközeinek használatát, illetve jól kombinálható velük a legtöbb személyiségvizsgálatban. Az öt dimenzió neve Goldberghez (1981) fűződik, a modell kidolgozásában pedig Costa és McCrae (1991) vettek részt, létrehozva egy széleskörűen elfogadott és alkalmazott modellt. Ez azonban nem egy átfogó magyarázóelmélet, hanem a személyiségjegyek közti szerkezeti viszonyok leírására létrehozott rendszer.

Az ötfaktoros személyiségmodellek alkalmazásánál a Neuroticitás előrejelzi az alacsonyabb étellel való elégedettséget, ami kevesebb boldogságot, több negatív érzelmet jelez. Ezzel szemben a Barátságosság és az Extraverzió pont ezek ellentettjét, vagyis magasabb fokú általános boldogságot és étellel való elégedettséget. A Machiavellizmusra és a pszichopátiára egyaránt az alacsony Barátságosság és alacsony fokú lelkiismeretesség jellemző, élesen elválnak a nárcizmustól ebben a tekintetben (Egan és mtsai, 2014; Muris és munkatársai, 2017). Noha Lee és Ashton (2005) korábbi vizsgálatának eredményei szerint a Barátságosság a Sötét Hármas mindhárom tagjánál alacsonyabb értékeket vesz fel. A magas fokú Machiavellizmust nagyobb fokú Neuroticitás is jellemzi, ami a pszichopátiára éppen, hogy nem jellemző. A nárcizmus és a pszichopátia egyaránt magasabb Extraverzióval és Nyitottsággal jár (Paulhus és Williams, 2002).

1.5.1.2. A hatfaktoros modell

Egy koncepció szerint a Sötét Hármas magját a hatfaktoros személyiségmodell (Hexaco) Becsületesség-Alázatosság dimenziója adja, melynél szintén élesen elválnak egymástól a nárcizmus a machiavellizmustól és a pszichopátiától. Ez utóbbi kettő nem korrelál pozitívan a szubjektív jól léttel, valamint negatívan korrelálnak a Becsületesség-Alázatosság dimenzióval és a Barátságossággal, míg a nárcizmus pont fordítva reagál (Aghababaei és Błachnio, 2015).

A HEXACO egy hatdimenziós modell az emberi személyiség leírására, melyet Lee és Ashton (2004) készített. Munkájukat a kétezres években kezdték meg, céljuk az volt, hogy a személyiség szerkezetét leíró, különböző nyelven fellelhető lexikai tanulmányokat összevetve létrehozzanak egy komplex modellt, illetve a mérésére alkalmas eszközt. Maga a HEXACO az öt szupervonáson túl egy hatodikat is tartalmaz, mely a Becsületesség-Alázatosság skála. Skálái mind további négy alskálára bonthatóak, melyek a Becsületesség-Alázatosság faktor esetében a méltányosság, a jóhiszeműség, a mohóság kerülése és a szerénység (Lee és Ashton, 2004)

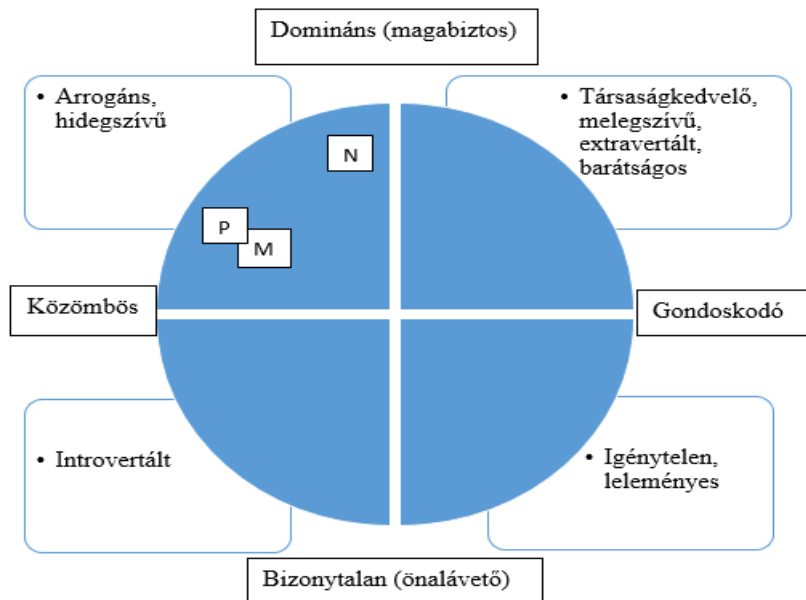
Minthogy a Becsületesség-Alázatosság faktor explicit kontrasztba állítja a proszociális és az antiszociális viselkedést, sokkal jelentősebb a Sötét Hármas szempontjából, mint bármely más dimenzió az ötfaktoros személyiségmodellből (Furnham, Richards és Paulhus, 2013). Az eredmények egyértelműen megmutatják, hogy a Sötét Hármas mindegyik tagja kapcsolatba hozható ezzel a faktoral: a pszichopátia, a nárcizmus és a machiavellizmus esetén egyaránt negatív korrelációt találhatunk a Becsületesség-Alázatossággal (Paál, 2014). Muris és munkatársai (2017) meta-analízisük keretein belül rávilágítottak, hogy a Becsületesség-Alázatosság dimenzióval ugyan mindhárom Sötét Hármas konstruktum negatív kapcsolatban áll, a Machiavellizmus és a pszichoátia az őszinteség és tisztesség hiányával hozható szorosabb kapcsolatba, a nárcizmushoz pedig inkább a szerénység és a mohóság-kerülés aldimenziókban tapasztalható deficitek.

Birkás és munkatársai (2016) eredményei szerint továbbá az Önértékelés a machiavellistáknál a legalacsonyabb, míg az Önkontroll a nárcisztikusoknál valamivel magasabb, mint a triád többi tagjánál. A Hozsztilitás a nárcisztikusokra jellemző a legkevésbé, az Interperszonális Dominancia pedig legkevésbé a machiavellistákra (Birkás és mtsai, 2016).

1.5.1.3. Az interperszonális kör modell

Wiggins azt vallja, hogy a társas élmények minőségét befolyásoló vonások a személyiség alapvető jellemzői, ezért ő az emberi kapcsolatok nyolc mintázatát két alapvető vonásdimenzió mentén rendezte, és interperszonális körnek nevezte el. Ebben a felfogásban a két alapdimenzió a dominancia és a szeretet (Wiggins, 1979).

A circumplex vagy interperszonális kör modell (lásd: 1. ábra) tehát egy kétfaktoros strukturális személyiségmodell, melynek két faktora a dominancia és a szeretet valójában két tengely. Metszéspontjuk pedig egyben a kör középpontját is jelenti. A kör kvadránsokra osztható, de mindegyik kvadráns több, mint a két tengely adott pontjainak metszete: egyedülálló személyes perspektívát reprezentál.

1. ábra: Az Interperszonális Kör modell. Forrás: Wiggins (1979) és Jones és Paulhus (2011a) alapján készült saját ábra. P=pszichopátia, M=Machiavellizmus, N=narcizmus

A tengelyeket másként ágencia (dominancia) és kommunió (szeretet) néven is említik, ahol az ágencia az autonómiára és felsőbbrendűségeire való törekvést jelenti, míg a kommunió a másokhoz való kötődést, kapcsolatot és a másokon segítést. Minden további területet a circumplex modellben Wiggins (1979) címkézett fel (Jones és Paulhus, 2011a). A másik fajta elnevezés (dominancia és szeretet), enyhítette az ágenciát és kihangsúlyozta a személyes teljesítményt az interperszonális kapcsolatok elhanyagolásában (Jones és Paulhus, 2011a).

Az interperszonális kör modellje akkor is működik, ha a rajta elhelyezett változók nem személyiségvonások, hanem például személyiséget jellemző melléknevek, állítások, értékek vagy személyközi problémák.

A Sötét Hármas geometriájának legpontosabb és legrészletesebb analízisét Jones és Paulhus (2011a) végezték, akik nem csak azt mondták ki, hogy a triád mindhárom tagja a második kvadránsban foglal helyet, hanem a tagok közt fellelhető egyéni különbségekre is felhívták a figyelmet. Minthogy a triád tagjainak elhelyezkedése nagyon hasonló, ehhez két további dimenziót is segítségül hívtak: a pszichopátia elkülönítésére az impulzivitást, a narcizmus lokalizációjára pedig a felsőbbrendű identitás (önkifejezés) dimenzióját (Furnham és mtsai, 2013).

A második kvadráns a magas ágencia és az alacsony kommunió körcikke, az itt helyet foglaló személyekre leginkább az arrogáns, számító, érzéketlen és manipulatív jelzők illenek. Szabály

szerint az antiszociális implikációkkal rendelkező személyiségzavarok mind a második kvadránsba esnek. Itt foglal helyet a pszichopátia is, függetlenül attól, hogy értékek vagy vonások alkotják-e a körmodellt (Blackburn és Maybury, 1985, idézik Jones és Paulhus, 2011a). A machiavellizmus pozitívan korrelál a törtető magatartással és negatívan a lelki kapcsolatokkal, így a kutatások eredményei szerint ez is a második kvadránsba esik. A nárcizmus a legelterjedtebb mérőeszközt használva szintén illeszkedik a triád másik két tagjához elhelyezkedésében (Dickinson és Pincus, 2003), noha Rhodewalt és Morf (1995; idézik Jones és Paulhus, 2011a) eredményei csak részben támasztották alá mindezt: az ő kutatásuk szerint a nárcizmus gyenge negatív korrelációt mutat a kommunikációval és pozitívat az ágenciával. Alapvetően ugyanez a második kvadránshoz tartozik, bár a triád másik két tagjától valamivel távolabb fekszik.

1.5.2. Evolúciós pszichológiai magyarázatok a Sötét Hármasra

Számos evolúciós tudós szerint a Sötét Hármas egyes tagjai ugyanazon okokból számítanak adaptívnak, így éppen ezért kell egységként kezelni a Sötét Hármas tagjait, nem pedig a tagokat külön-külön.

Mealey (1995) még felváltva, szinonimaként használja a pszichopátiát és a machiavellizmust, mikor azt tárgyalja, hogy egy társadalomban egy bizonyos pontig mehetnek csak el a "csalók", mikor még előnyhöz jutnak és társaik nem leplezik le és büntetik meg őket. Csalásnak tekinthető ebben az értelmezésben az a viselkedés, melynek során az egyén nem vagy csak minimális mértékben viszonzza a kapott bizalmat, ily módon kizsákmányolva és megkárosítva partnerét (Szijjártó, 2014). Mealey nevéhez fűzhető az elképzelés is, amely szerint a Sötét Hármas személyiségek a társadalmon parazitáiként élőködve valósággal virágoznak, miközben kihasználják bárki mást. Rámutatott, hogy az evolúciós elméletek előre jelzik az efféle ragadozó alcsoportokat a társadalomban (Mealey, 1995).

Wilson, Near és Miller (1996) megerősítették, hogy a Machiavellisták nem mások, mint egyfajta szociális csalók. Wilson és munkatársai (1996) szerint azok, akik a társadalomban kihasználják a nem csaló többséget, kénytelenek rövid távú stratégiákat alkalmazni, kihasználni valakit majd továbbállni. Ellenkező esetben minden bizonnyal viselniük kéne cselekedeteik következményeit.

Book és Quinsey (2004) amellet érveltek, hogy a kihasználó stratégiát következetesen alkalmazó személyek hasznot húztak agresszív és empátiaszegény jellemükből: az ő

életmódjuk adaptivitása hívta életre és őrizte meg a pszichopátiát. A kihasználó "csaló" és az impulzív agresszor között a szerzők különbséget tesznek, de állítják, hogy mindkettő természetes módon fejlődött ki, létrehozván egy megtévesztő, agresszív és impulzív karaktert. Mealey (1995) nyomán haladva Furnham, Richards és Paulhus (2013) szerint mindegyik Sötét Hármas tag valami módon kihasznál másokat, még hozzá egy egyedi szociális környezetben, ahol az ő érzéketlen kihasználásának módja elősegíti önnön szaporodási sikereit.

Az élettörténeti stratégiákat (lásd VII. szövegdoboz) tekintve Jonason, Koenig és Tost (2010), Figueredo (2007) és más kutatók egyaránt amellett érvelnek, hogy a Sötét Hármas alapvetően gyors stratégiát jelent. Ezáltal önkontroll deficit, rövid távú kapcsolatok, önzőség és más antiszociális manifesztációk jellemzik. Ám a machiavellizmus és a nárcizmus esetében léteznek vonások, melyek lecsökkentik a szociálisan nem kívánatos és költséges aspektusát a Sötét Hármasnak, vagyis, hogy feltétlenül és kizárólagosan gyors stratégiájuk legyen. Ezért is tudnak könnyebben boldogulni egy társadalomban, ahol a pszichopátáknak ugyanazon helyzetekben nehézségeik vannak (Furnham és mtsai, 2013).

VII. szövegdoboz: Élettörténeti vagy életmenet stratégia. Forrás: Bereczkei, (2003) és Paál (2014) alapján

Fontos populációbiológiai elmélet az életmenet vagy élettörténet stratégia is, mely MacArthur és Wilson (1967) nevéhez fűződik. Az elmélet szerint az eltérő környezeti feltételekhez való alkalmazkodás kényszere miatt más és más stratégiát kell követnie a fajoknak.

Az életmenet vagy az élettörténet maga a reprodukciót és túlélést megszabó kényszerfeltételek összessége és az azokra adott válasz. Az élettörténeti stratégiák alapkonceptió szerint a rendelkezésre álló erőforrások, így például a táplálék vagy az idő, mindig csak korlátozott mennyiségben érhetőek el. Mivel soha nincs olyan, hogy minden körülmény tökéletes legyen, ezért az egyedeknek döntést kell hozniuk arról, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokat mire fordítsák

E szerint négy úgynevezett átkapcsolást különböztetünk meg:

1. szomatikus vs. reprodukzív: túlélésre vagy szaporodásra fordítsa-e az erőforrást
2. kapcsolatok létesítése vs. szülői befektetés
3. utódok mennyisége vs. minősége
4. jelenlegi vs. jövőbeli szaporodás

Létezik ennek megfelelően hosszú távú és rövid távú élettörténeti stratégia. A hosszú távú stratégia akkor tekinthető leginkább adaptívnek, amikor az erőforrások rendelkezésre állnak és előreláthatólag a jövőben is rendelkezésre fognak állni, a mortalitás kockázata pedig alacsony. Ilyenkor kevesebb számú utód születik, akik felnevelésébe nagy energiát fektetnek a szülők. A rövid távú stratégia olyankor számít adaptívnek, amikor kevés az erőforrás és/vagy kétséges, hogy a jövőben rendelkezésre áll majd. Ekkor nagyobb számú utód születik, azonban kevesebb energiát fektet nevelésükbe a szülő és a magas mortalitás ellenére nagy létszámuk miatt megvan rá az esély, hogy legalább néhányan elérik a szaporodáshoz szükséges kort.

Ezen adaptációs stratégiák genetikailag rögzült viselkedési mintázatok, azonban mégsem állandóak, mivel az ökológiai környezet, a genetikai készlet és a közöttük levő kapcsolat mind változhat, ezért az életmenet stratégia is módosulhat a körülmények tükrében.

A fogalommal részletesebben a 3.1.1. fejezetben találkozunk, ahol már élettörténeti stratégiaként az emberre vonatkoztatva is érintjük azt. Összességében tehát rövid távú élettörténeti stratégiát követnek a Sötét Hármasszemélyek. Jellemző rájuk az impulzivitás és a kockázatvállaló magatartás (Jonason, Li és Teicher, 2010), legalábbis a narcizmusra és a pszichopátiára. Alapvetően gyors haszonszerzésre törekcszenek mások kihasználása és manipulálása útján (Jonason, Koenig és Tost, 2010; Jones és Paulhus, 2009, Paulhus és Williams, 2002; Paál, 2014).

Más kutatók az evolúciós magyarázatokat hívták segítségül a Sötét Hármass és a szexuális aktivitás, különösen a promiszkuitás közötti kapcsolat indoklására. A kezdeti elgondolás szerint a Sötét Hármass tagjai általában rövidebb távban gondolkodnak, így a rövid távú párkapcsolatokat részesítik előnyben (Jonason, Valentine, Li és Harbeson, 2011; Ali és Chamorro-Premuzic, 2010). Jonason és munkatársai (2011) úgy vélték, hogy a triádban megtalálható nemi különbségek is ezzel a jelenséggel magyarázhatóak: a nők inkább hosszú stratégián vannak, hiszen akár több utódot hoznak világra és kevesebb gondoskodást nyújtanak nekik, akár kevesebb de nagyobb törődésben részesülő utódot, mindenképp nagyobb befektetés számára gyermeket vállalni, mint egy férfinak. Ezzel összhangban a Sötét Hármass nemi eloszlása szerint a férfiak vannak túlsúlyban. Más szerzők (Jones és Paulhus, 2010c)

bebizonyították, hogy noha általában a férfiak magasabb Sötét Hármás értékeket érnek el, a promizskuitás korántsem jellemző az összes Sötét Hármás személyiségre, sőt, egészen eltérő stratégiái vannak mindhárom Sötét Hármás tagnak. Egyértelműen impulzív, rövidebb távú párkapcsolatai inkább a pszichopatáknak (Jones és Paulhus, 2011b), míg a machiavellistákra pont egy jobban átgondolt és szabályozott viselkedési stílus illetve hosszabb távon fenntartott kapcsolatok jellemzőek.

A párválasztás során a manipulációt, mint érvényesülési módot vagy párválasztási stílust inkább a pszichopatak használták (Jonason és Kavanagh, 2010), míg a machiavellisták és a nárcisztikusok praktikusak. A machiavellisták az önzetlen stílussal pozitívan, a pszichopatak negatívan korrelálnak – vagyis ez utóbbiak kifejezetten önzőek. Elmondható, hogy a machiavellizmus a legrugalmasabb párkapcsolati stratégiáit illetően.

Jonason, Li és Buss (2010) vizsgálatuk során arra az eredményre jutottak, hogy a Sötét Hármás személyiségek, különösen a pszichopatak elorozzák mások elől a párt, illetve ők maguk is általában egy korábbi párkapcsolatból kerültek a jelenlegibe, úgyszólván ők maguk is könnyen elorozhatóak lesznek párjuk mellől, mint az alacsonyabb Sötét Hármás emberek. Egyszerre több szexuális partnerük van, érzelmileg felszínes a párkapcsolatuk, megcsalnak és másokat elcsábítanak, továbbá az etika és a moralitás elve sem szab nekik gátat – ami megnyilvánulhat akár agresszív szexualitás formájában is (Ali és Chamorro-Premuzic, 2010; Bereczkei, 2003; Jonason és mtsai, 2010; Paál, 2014).

1.5.2.1. Az adaptivitás kérdése: a költség-haszon modell

A korábbi fejezetekben tárgyaltakat szem előtt tartván elmondható, hogy maladaptívnek tűnő tulajdonságaik valójában szükségesek számukra ahhoz, hogy a számukra hasznos stratégiát folytassák. Így például a Sötét Hármás személyeknél fellépő empátia deficit adaptív oldala számukra az, hogy emocionális korlátok nélkül tudnak másokat kihasználni (Paál, 2014). Ugyanígy a promizskuitásnak, az egészen rövid távú kapcsolatoknak is megvan a maga előnyük a triád tagjai számára. Ez a fajta viselkedés is egy út a reprodukív siker felé, valamint biztosítja, hogy a génekészletben megmaradjon és továbbadódjon a Sötét Hármás (Mealey, 1995). És bár napjaink iparosodott társadalmában, a jelenlegi életkörülmények között nem feltétlenül adaptív a Sötét Hármás rövid távú élettörténeti stratégiája, evolúciós történetünk során minden bizonnyal az lehetett, és, minthogy továbbadódik a génekészletben, akár a jövőben is lehet még adaptív (Paál, 2014). A Sötét Hármás vonások költségét és hasznosságát Carter (2015) nyomán az alábbi táblázatban (1. táblázat) foglaljuk össze:

Machiavellizmus		Narcizmus		Pszichopátia	
Haszon	Költség	Haszon	Költség	Haszon	Költség
Kedvező első benyomás keltése	A pozitív benyomások viszonylag gyorsan elmúlnak	Kedvező első benyomás keltése	A pozitív benyomások viszonylag gyorsan elmúlnak	Kedvező első benyomás keltése	A pozitív benyomások viszonylag gyorsan elmúlnak
Vezető tulajdonságok birtoklásának benyomását kelti	Személyközi kapcsolatok fenntartásának nehézsége	Magas státusz elérésének hajhászása – és általában ennek sikerre vivése	Személyközi kapcsolatok fenntartásának nehézsége	Félelmet nem ismerő és domináns magatartás, magas státusz eléréséhez vezet	Személyközi kapcsolatok fenntartásának nehézsége
Kevésbé strukturált környezetben kivirágzik	Keményen strukturált környezetben feljebbvalói lenézhetik	Szexuális riválisokkal való versengésre való hajlam és képesség	Erőforrás-igényes (cicomázkodás, ápoltság)	Szégyen és büntudat alacsony értéke, tettei és döntései gyakran öncélúak, önzők	Empátia és más érzelmeinek megértésére vonatkozó képesség limitált
Viselkedéses flexibilitás – mások és a környezet kihasználásának támogatása	Különböző helyzetekben a csalásra való hajlandóság negatív következményekkel járhat	Élete során több szexuális partner	Nem megfelelő szelf-percepció	Több rövid távú kapcsolat, mivel hajlandó másokkal versengésbe kezdeni	Diszfunkcionálisan impulzív és agresszív, akár bűnöző magatartáshoz és bebörtönzéshez is vezethet
Amorális nézőpont érzelemmentes döntéshozatalt eredményez	Alacsonyabb szintű empátia, és érzelemfelismerés, érzelmi intelligencia	(Férfiak esetén:) Több utód Hosszabb élettartam	Negatív személyleírások felidézésének hajlama Magas szintű interperszonális agresszió	Több rövid távú kapcsolat, hatékony önszépítés Könnyen elcsábít partnert másoktól	Kockázat és hibák felmérésének képtelensége, hibáiból nem tud tanulni Nagyobb kockázat arra, hogy saját társát elcsábítsák tőle Rövidebb élettartam

1. Táblázat: Költség-haszon modell. Forrás: Carer, G. (2015)

A magas Sötét Hármas értékekkel rendelkező személyekről nem mondható el, hogy a populáció átlag tartományába esnek, ahogy már korábban láttuk (1.3.4. fejezet), a negatív gyakoriságfüggő szelekció elmélete érvényes a Sötét Hármasra is, vagyis a magas Sötét Hármas értékkel rendelkező személyek a populáció kis részét képezik csupán, még hozzá a költségeikhez képest magas haszonért (Jonason, Li és Buss, 2010).

1.5.2.2. Genetika

Az 1.3.4. bemutatott frekvenciafüggő szelekció az a szelekciós mechanizmus, mely mindmáig hatást gyakorol a fenotípusok háttérében álló génváltozatok elterjedésére és fennmaradására egy-egy populációban (Paál, 2014). A machiavellizmus, a nárcizmus és a primer pszichopátia evolúciójának esetében a frekvenciafüggő szelekció a legfontosabb hatótényező, míg a szekunder pszichopátiánál, ahogy azt az 1.4.3.1. fejezetben láthattuk, a fejlődés korai környezeti ingerei azok (Paál, 2014). Megállapíthatjuk tehát, hogy nincs egy egységes szelekciós mechanizmus, hiszen a Sötét Hármas elterjedtségi mintázata hozzávetőlegesen állandó, nem függ sem a szocioökonómiai státusztól sem a társadalmi berendezkedéstől, azonban az elterjedés gyakoriságfüggő. Egy társadalomban csak bizonyos számú csaló élhet és funkcionálhat egyszerre, akiknek a lebukás elkerülése végett olyan arányban kell lenniük a nem csaló társakkal szemben, hogy még elvegyülhessenek és különösebb feltűnés nélkül kihasználhassanak másokat. A Sötét Hármas személyek így alacsony frekvenciában vannak jelen, azonban modern környezetünk még ha nem is kiváltó, de mindenképp megerősítő ezzel a típusú viselkedéses stratégiával szemben, mondhatni ideálisak a körülmények a Sötét Hármasok számára, ezért prevalenciájuk egyre nő. Ugyanakkor egy olyan társadalom, ahol mindenki bizalmatlan és manipulálja, kihasználja a másikat, nem fenntartható hosszú távon.

Az Egyesült Államokban a nárcisztikus személyiségzavar kialakulásának valószínűsége a DSM IV. (APA, 2000) szerint a társadalomban egy százalék körül mozog, azonban a DSM V. (APA, 2013) szerint ez már több, mint hat százalék. Hazai kutatások (Bandi, 2014) is megerősítették, hogy a nárcizmus szintje évről évre emelkedik. Newton (2015) vizsgálatai szerint nem találunk magasabb Sötét Hármas jelenlétet jogászok köreiből, mint a populációban bárhol máshol, sőt, a felsőbbéves joghallgatók eredményei alacsonyabb Sötét Hármas értékeket vettek fel, mint az egyetememet éppen megkezdő gólyáké.

Campbell és munkatársai (2009) a viselkedéses genetikát hívták segítségül tanulmányuk során, melyben megpróbálták feltárni a Sötét Hármás és a morális érvelés, valamint az erkölcsi fejlődés kapcsolatát. A magasabb rendű erkölcsi fejlődés magában foglal olyan fogalmakat, mint az etika, szimpátia, empátia, morális dilemmák beegondolásába való készség, a hit abban, hogy létezik jó és rossz – valamint ezek egyértelműen megkülönböztethetőek egymástól. Korábbi szerzők már vizsgálták a morális fejlődés kapcsolatát a Sötét Hármás tagjaival külön-külön, így például Yocum (2007) vizsgálata bebizonyította, hogy a nárcizmus és az erkölcs, az erkölcsi fejlődés negatív kapcsolatban áll egymással. Ugyanerre az eredményre jutottak Hren és munkatársai (2006) a morális érvelést és a machiavellizmust vizsgálván orvostanhallgatóknál, valamint Blair (1995) a pszichopátia terén.

Campbell és munkatársai (2009) 154 egypetűjű és 82 egynemű, de kétpetűjű ikerpárt vont be vizsgálatukba, melyben három, erkölcsi fejlődést célzó kérdőívvel végül negatívan korrelált a teljes Sötét Hármás. Ezen felül nem csak negatív kapcsolatot állapítottak meg a változók között, hanem a magas Sötét Hármás pontszám egyenesen előre jelezte az alacsony erkölcsi fejlődés pontszámot, kiváltképp a pszichopátia magas értékei esetén.

Vernon, Villani, Vicker és Harris (2008) saját kutatásuk során 75 egypetűjű és 64 kétpetűjű ikerpár kapcsolatát vizsgálta a Sötét Hármással és a Big Five személyiség modellel, illetve a Sötét Hármás egyéni eltérései mögött húzódó genetikai háttér szerepét vették górcső alá. Eredményeik tükrében elmondható, hogy a nárcizmus és a pszichopátia nagy örökölhető komponenssel rendelkezik: a heritabilitás a nárcizmusnál 59%, a pszichopátiánál 64% volt. A Machiavellizmusnál 31%-os örökölhetőséget állapítottak meg, ennél a Sötét Hármás tagnál jelentős, egészen pontosan 39%-os a megosztott közös környezeti tényezők szerepe. Bizonyosságot nyert tehát, hogy a Sötét Hármás tagjainak genetikai alapjai is jobbra közelek, ugyanakkor a Machiavellizmusnál a környezeti hatások szerepe nagyobb, mint a nárcizmus vagy a pszichopátia esetében. Ennek oka lehet, hogy a machiavellizmus kezdetben egy a rossz családi körülményekre válaszul létrejövő stratégia, mely a kor előrehaladtával személyiségtypussá szilárdul az egyén védelme érdekében (Paál, 2014). Vernon és munkatársai (2008) továbbá szignifikáns pozitív korrelációt találtak a nárcizmus és a pszichopátia, valamint a pszichopátia és a Machiavellizmus között, ugyanakkor a nárcizmus és a Machiavellizmus közt nem. Ez az eredmény ellentmond a korábbiaknak (például Paulhus és Williams, 2002).

1.5.2.3. Mentalizáció és intelligencia

A pszichopátiával és a machiavellizmussal kapcsolatban bizonyított tény az átlagosnál

gyengébb empátiás készség (például Paulhus és Williams, 2002; Ali és Chamorro-Premuzic, 2010), azonban az emiatt fellépő mentalizációs deficitről megoszlanak a vélemények.

Az elmélet – vagy elmeolvasás, mentalizáció - azon képességünk, mellyel önálló mentális állapotokat és tartalmakat - vágyakat, szándékokat, elképzeléseket és érzelmeket tulajdoníthatunk más embereknek (Paál és Bereczkei, 2006).

A mentalizációban nagy egyéni különbségeket találhatunk, melyek pozitívan korrelálnak az egyén kooperatív tendenciáival (Paál és Bereczkei, 2006), vagyis a jó elmeolvasó képesség, a vágyak és vélekedések megértése a szociális életben sikeressé kéne, hogy tegye az embereket. Lyons felhívja rá a figyelmet, hogy gyermekekkel végzett vizsgálatok során (Sutton, Smith és Swettenham, 1999; Sutton és Keogh, 2000; hivatkozik rájuk Lyons, 2010) a magas machiavellizmus pozitívan korrelált az elmeolvasó képességgel, sugallva egy lehetséges kapcsolatot a társaikat bántó gyermekek erőszakos magatartása, a manipuláció és a szociális kogníció között. Továbbá Davis és Stones (2003; hivatkozza Paál, 2011) szerint is kiváló elmeolvasók a machiavellista személyek. Stellwagen és Kerig (2013) vizsgálatukban a machiavellizmus és az elmeolvasó képesség között nem találtak semmiféle kapcsolatot. Ali és Chamorro-Premuzic (2010) egy vizsgálatuk során arra az eredményre jutottak, hogy az elsődleges pszichopátiával élők érnek el rosszabb elmeolvasó képességbeli eredményt a másodlagos pszichopátiával élőkkel szemben. Önmagában a machiavellizmus és a mentalizáció kapcsolata is vitatott, az eredmények az alkalmazott vizsgálati eljárások és az elméleti keret (például az elmeolvasás implicit és explicit felosztása vagy egyszerűen hamisvélekedésként kezelése) változtatásával együtt maguk is változnak (Pátkai, 2013; Pátkai, 2016).

A skizofrénia talán az egyik leggyakoribb megjelenési formája a pszichózisnak, szubklinikai megjelenési formája a skizotípiá. Jellemző rá az érzelem-felismerő képesség csökkenése, az irónia megértésének nehezedeése, illetve a hanyatló elmeolvasó képesség is (Gales, 2010), továbbá alacsony machiavellizmus. A machiavellizmus és az elmeolvasó képesség külön-külön mind kapcsolódnak a skizofréniahoz, azt azonban nem tudjuk, hogy a csökkenő elmeolvasó képesség, valamint az alacsony machiavellizmus érték egymással kapcsolatba hozható-e, vagy mindössze a skizofrénia köti őket össze (Paál, 2011). Sprong és munkatársai (Sprong, Schothorst, Vos, Hox és Van England, 2007) meta-análízis során vetettek össze 32 tanulmányt, melyek mind a skizofrénia és az elmeolvasó képesség kapcsolatát vizsgálták. Eredményeik rávilágítottak, hogy az általános kognitív képességek szükséges ámde nem elégséges feltételei az adekvát mentalizációnak, ami pedig a szociális kogníció egyik alapköve. Továbbá az elmeolvasó képességek gyengülése nem a skizofrénia kiváltó okai között szerepel, hanem

éppen az egyik következménye, amely ugyanakkor vonásfüggő is lehet. Valamint az egyre romló elmeolvasó képesség (kezdetben még csak a hamisvélekedés-tesztek illetve a történetmegértések nehezedeése, később az érzelem-felismerésben beálló problémák) előre jelezheti a kialakulóban lévő skizofréniát (Sprong és munkatársai, 2007), noha ezek az elképzelések vitatottak.

Ami az intelligenciát illeti, az általános magas intelligenciát a nárcizmussal hozzák összefüggésbe (Paulhus és Williams, 2002), és korábbi kutatások során nem sikerült semmilyen kapcsolatot találni a machiavellizmus és az intelligencia között (Christie és Geis, 1970; Paulhus és Williams, 2002). Ugyanakkor a machiavellizmus és a pszichopátia esetén a verbálisnál magasabb fokú nonverbális IQ eredményeket mértek. Más módszertant használó újabb kutatások (Birkás és Bereczkei, 2014) szerint viszont szignifikáns korreláció mutatható ki az általános IQ, a verbális intelligencia és marginálisan a képesség-alapú intelligencia, valamint a machiavellizmus mértéke között. Ez az eredmény kapcsolatot feltételez az általános intellektuális képességek és a machiavellizmus közt.

Láthatjuk, hogy ebben a tekintetben is megoszlanak a vizsgálatok, változóak az eredmények.

1.5.2.4. Megküzdési stratégiák

Lazarus (1990) megfogalmazásában a megküzdés olyan cél irányította folyamat, amelyben a személy viselkedése és gondolatai a stressz forrásra és a negatív érzelmi állapot kezelésére irányul. A megküzdési képességek, avagy a coping stratégiák pedig azt mutatják meg, hogyan tud a személy a nehéz, stresszkeltő élethelyzetekkel megbirkózni. Erre többféle stratégia létezik, Lazarus és Launier (1978) kétféle megküzdési formát különböztetett meg, ezek a problémaközpontú és az érzelemközpontú megküzdés. Ehhez Lazarus és Folkman (1986) kutatásai eredményeként további nyolcféle stratégiát nevezett meg, melyeket a VIII. szövegdoboz foglal össze.

Megküzdési stratégiák

- problémaközpontú megküzdés: a személy a problémára, a stresszkeltő helyzetre összpontosít, hogy megkísérelje azt megváltoztatni, és hogy a jövőben el tudja kerülni
- érzelemközpontú megküzdés: a személy azzal foglalkozik, hogy enyhítse a stresszhelyzet okozta érzelmi reakciókat, megakadályozza a negatív érzelmek elhatalmasodását
- konfrontáció: a problémával való szembehelyezkedés, aktív megküzdés
- eltávolodás: a helyzettől való érzelmi és mentális távolságtartás, hogy a személy energiát gyűjthessen a további megküzdéshez;
- érzelmek és viselkedés szabályozása: az adott helyzet megoldását legjobban segítő érzelmi kifejezőmód és viselkedés megtalálása
- társas támogatás keresése: a társas környezet részéről rendelkezésre álló erőforrások, támogatások keresése és kihasználása; lehet segítség a megoldáskeresésben, érzelmi támogatás a család vagy a barátok részéről, de professzionális segítség is (például orvos felkeresése egészségügyi probléma esetén)
- felelősségvállalás: az észlelt, tulajdonított kontroll vállalása előtérbe kerül az észlelt, tulajdonított kontroll vállalása
- problémamegoldás-tervezés: kognitív, racionális stratégia, a helyzet megoldását elősegítő lehetőségek kiértékelése
- elkerülés/menekülés: kilépés a helyzetből
- pozitív jelentés keresése: a negatív jelentésű esemény kihívásként, bizonyos szempontból pozitívként való értékelése

Az, hogy egy stresszkeltő élethelyzetben melyik megküzdési stratégiát alkalmazza a személy, megannyi tényezőtől függ, így például az életkortól vagy a külső körülményektől is. Mégis, a megküzdési stratégia mindig magába foglal kognitív kiértékelő folyamatokat is, ezért legfőképpen az egyén személyiségétől függ, hogy melyik stratégiát alkalmazza élete során.

Birkás, Gács és Csathó (2016) eredményei szerint a Sötét Hármas jegyek közötti különbségek a coping preferenciákban is tetten érhetőek: a narcisztikusok a leginkább probléma orientáltak

és legkevésbé jellemző rájuk az elkerülés, míg a Machiavellisták és a pszichopátiasok egyaránt negatív kapcsolatban állnak a problémaközpontú megküzdési stratégiával, ugyanígy a támaszkereséssel. A nárcisztikusok feszültségkontrollja magasabb, míg a pszichopátiasok az emóciókiürítést alkalmazzák. Az érzelmi fókusz megjelenik a machiavellizmusnál és a nárcizmusnál egyaránt, illetve a nárcizmus negatív korrelációt mutatott a belenyugvással és az önbüntetéssel, továbbá a felelősségvállalással.

Vagyis a nárcisztikusok magukkal szemben megengedőbbek, ugyanakkor kitartóak és a problémára koncentrálnak megpróbálják azt megoldani, nem keresnek kibúvókat. Stresszhelyzetben érzelmeiket kontroll alatt tartják. A Machiavellisták kevésbé probléma orientáltak, ugyanakkor stresszes helyzetekben erőfeszítéseket tesznek, hogy érzelmi reakcióikat kontrollálják. Ilyen a pszichopátáknál egyáltalán nincsen. A pszichopátákra az alacsonyabb stressztűrés a jellemző, általában offenzív viselkedéssel, agresszióval reagálnak, mikor stressznek vannak kitéve. Sem a pszichopáták sem a Machiavellisták nem keresnek társas támogatást, talán ez különbözteti meg leginkább a Sötét Hármas e két tagját a harmadiktól, hiszen a nárcisztikusok kifejezetten előnyben részesítik ezt a fajta coping stratégiát (Birkás és mtsai, 2016).

1.5.3. Sötét Diád

Több szerző érvel egy úgynevezett Sötét Diád (Dark Dyad) mellett, melybe a (szubklinikai) pszichopátia és a machiavellizmus tartozik bele, a (szubklinikai) nárcizmus nélkül (Egan, Chan és Shorter, 2014). Ennek oka az, hogy nagyban hasonlít egymásra a nem klinikai pszichopátia és a machiavellizmus (Ali és Chamorro-Premuzic, 2010). Ali és Chamorro-Premuzic (2010) szerint a machiavellizmus és a pszichopátia is sötét; kegyetlenséggel, szégyenérzet hiányával, manipulációval, sekély érzelmekkel és felszínes bájjal jellemezhető személyiségkonstrukció, melyek könnyen leplezhetőek. A nem-klinikai pszichopátia és a machiavellizmus egyaránt negatívan korrelálnak az általános empátiával, valamint affektív stimulusok esetén nem odaillő érzelmi válaszreakciót adnak.

Pszichopátia, machiavellizmus, vonás alapú érzelmi intelligencia és empátia összehasonlítását végezték olyan tesztekkel, amelyekben mások érzelmekifejezésére (boldog, szomorú vagy neutrális) kellett érzelmi választ adni, továbbá valencia, arousal és kontroll/dominancia skálán is meg kellett ítélni ezen érzelmeket. Eredményeik (Ali és Chamorro-Premuzic, 2010) szerint

a machiavellisták az elsődleges pszichopátiásokkal együtt pozitív érzelmekkel reagálnak a szomorú ingerekre is, míg a másodlagos pszichopátia és a machiavellizmus pozitív kapcsolatban állt a negatív érzelmek megélésével neutrális inger esetén. Tehát elsődleges pszichopátiával rendelkezők mások szomorú érzelmeit (szenvetését) végigkísérve pozitív érzelmeket (örömet) élhetnek át, azonban Ali és munkatársai (2009) felhívják rá a figyelmet, hogy semmi esetre se vonjuk le ebből messzemenő következtetéseket, mert úgy könnyen azonosíthatjuk a pszichopátákat a sadistákkal. Bizonytalan inger esetén (közömbös, neutrális érzelmeket kifejező képek) a másodlagos pszichopáták és a machiavellisták inkább reagálnak negatívan. S amíg a machiavellizmus mind az elsődleges, mind a másodlagos pszichopátiával kapcsolatban áll, fontos különbség az elsődleges pszichopátia és a machiavellizmus közt, hogy az utóbbiban nincs jelen az előbbire igencsak jellemző aggodás és a szociális fóbia (Ali és munkatársai, 2009).

A machiavellisták és a (szubklinikai) pszichopáták egyaránt nincsenek tekintettel a másokra, általános bizalmatlansággal vannak a másik egyén felé (Paál és Bereczkei, 2006; Skeem és mtsai, 2003) és egyes szerzők szerint a kegyetlen viselkedés is jellemezi őket (Skeem és mtsai, 2003; Rautmann, 2011). A diád tagjai továbbá hajlamosabbak komorbid depresszióra és vonásszorongásra (Karpman, 1948; idézi Skeem és mtsai, 2003), valamint arra is, hogy a múltat negatívabban értelmezzék (Birkás és Csathó, 2015), vagyis inkább a rosszabb dolgokra, történésekre emlékeznek vissza. Ennek oka lehet, hogy a nehezebb gyerekkorukban keresendő, mivel a machiavellisták és a pszichopáták érzelmileg és/vagy erőforrások tekintetében kiszámíthatatlan és bejósolhatatlan életkörülményekkel rendelkeztek gyermekként.

Ahogy említettük, a machiavellizmusra és a pszichopátiára jellemző a szégyenérzet hiánya (Ali és Chamorro-Premuzic, 2010), míg a nárcisztikusok kifejezetten érzékenyek a szégyenre és tartanak a megszégyenüléstől. Nárcisztikus személyiségzavarban szenvedő, vagyis a nárcizmus patológiás szintjét elérő embereknél ez egyenesen öngyilkossági kockázati tényező (Paál, 2014). Egan és munkatársai (2014) szerint a pozitív hangulat és egyes személyiségjellemzők megkülönböztetik a nárcizmust a sötét diád másik két tagjától.

A nárcizmus általában jobb kedvvel, kevesebb betegséggel, alacsonyabb szintű hospitalizációval, vagyis összességében jobb mentális egészségügyi állapottal jár, mint a machiavellizmus és a pszichopátia (Hudek-Knežević, Kardum és Mehić, 2016). Stellwagen és Kerig (2013) vizsgálatában 146 középiskolás vett részt és eredményeik kimutatták, hogy a

pszichopátiához köthető, maladaptív nárcizmus pozitívan korrelált az elmeolvasó képességgel, valamint a machiavellizmussal.

Mindamellett a pszichopátia és a nárcizmus közös vonása a grandiozitás érzése, vagyis saját teljesítményük, intelligenciájuk, különböző adottságaik túlértékelése. Ezzel szemben a machiavellisták nem szokták sem tulajdonságaikat, sem önnön szándékaikat másokénál jobbnak vagy fontosabbnak érezni (Paulhus és Williams, 2002), kifejezetten realistáknak mondhatók e tekintetben.

1.5.4. Sötét Tetrád

Book és mtsai (2016) vélekedései szerint a Sötét Hármas minden tagjára jellemző közös tulajdonságokat gyakorta egyszerűsítik le úgy, mint "gonosz" tulajdonságok, melyek a magját, velejét képezik a konstruktumnak. Ugyan tanulmányok bizonyítják, hogy a Sötét Hármasra jellemző vonások gyakorta pozitív következményekkel járnak nem pusztán az egyén, hanem akár az egyén csoportja számára is, a Sötét Hármas elnevezés önmagában hordozza a negatív felhangot, és az emberi természet "sötét oldalának" nevezik, antiszociális és amorális, szociálisan nem kívánatos viselkedést értenek alatta (Međedović és Petrovic, 2016).

Nemrégiben a hétköznapi szadizmus is bekerült a Sötét Hármas tagjai közé, immár Sötét Négyest, vagy ahogy gyakrabban használják, Sötét Tetrádot alkotva ezzel. A szadizmus összefüggésben van a másik személy számára fizikai vagy lelki fájdalom okozásakor érzett élvezettel, mások megszegényítése, büntetése és irányítása által érzett örömmel (Međedović és Petrovic, 2016; Buckles, Jones és Paulhus, 2013). A szadizmus legfőbb jellemzője a hétköznapi élet során tapasztalt szenvedés és kegyetlenség élvezete, ily módon illeszkedik is a korábbi Triád gonosznak bélyegzett magjához.

Buckles, Jones és Paulhus (2013) vizsgálatai azt is alátámasztották, hogy a hétköznapi szadisztikus magatartás magában hordozza a jutalmat is az illető számára. Kísérletük során a vizsgálatukban részt vevő személyeknek kellemetlen feladatok közül kellett választaniuk: bogarakat megölni⁴, segíteni a bogarak megölésében, kitakarítani egy piszkos mellékhelyiséget vagy elviselni jeges víz okozta fájdalmat. A legtöbb résztvevő a takarítást választotta, 26.8% a

⁴A daráló gép természetesen egy átalakított, machinált kávédaráló volt, mely a valóságban nem okozott sérülést a bogaraknak (Buckles és mtsai, 2013)

bogarak megölését, további 26.8% pedig az ebben való segédkezést. A névvel ellátott csészében tárolt bogarakat egy darálógépbe kellett dobni, a fedelet rászorítani és beindítani a gépet. Leginkább a szadisztikus emberek választották ezt a feladatot, akik ráadásul élvezetet is leltek ebben - szemben a takarítókkal vagy a jeges vizet választókkal.

A szadisták akár saját költségeikre is örömmel okoznak szenvedést ártatlanoknak, erre belső motivációjuk hajtja őket (Buckles és munkatársai, 2013). Egy vizsgálat során a Sötét Tetrád tagjainak lehetősége nyílt zajscsapást mérni egy számukra idegen illetőre. A Tetrád tagjai közül egyedül a szadisták voltak azok, akik akkor is folytatták a feladatot, amikor az nehezzé vált, és élvezettel dolgoztak azon, hogy minél erősebb és hangosabb zajt keltsenek, tudván, hogy a másik személynek ez kellemetlen és fáj, valamint, hogy a másik személy megtorolni sem tudja az őt ért sérelmet (Buckles és munkatársai, 2013).

A Tetrád mellett szóló érv, hogy az alacsony Big Five Barátságosság (Paulhus és Williams, 2002), az empátia hiánya (Jones és Paulhus, 2010), gyors és kihasználó élettörténeti stratégiák (Jonason, Slomsky és Partyka, 2012) valamint a HEXACO modell alacsony Becsületesség-Alázatosság, Érzelmesség, Lelkiismeretesség és Barátságosság faktorai mind éppúgy szignifikáns kapcsolatban voltak a Tetráddal, mint az eredeti Triáddal (Book és mtsai, 2016).

A szadizmus kapcsolatban áll a Triád tagjaival: a nárcizmussal 0.24, a pszichopátiával 0.69 és a machiavellizmussal 0.56 (Book és mtsai, 2016) erősségű szignifikáns korrelációkat mutat. Meglepő, hogy a machiavellizmussal és a pszichopátiával ilyen szoros korrelációt mutatott a szadizmus, ellentétben a nárcizmussal - ez Book és munkatársai (2016) szerint azt is felveti, hogy a nárcizmusnál jobban illene az eredeti Sötét Hármassal konstruktumba. A szadizmus emellett nem csak a pszichopátiával kapcsolódik erősen, hanem az antiszociális személyiséggel is, így a pszichopátiánál jobb előrejelzője lehet a kriminális viselkedésnek (Mededović és Petrović, 2016).

Buckles és munkatársai (2013) felhívják rá a figyelmet, hogy a szadizmus személyiségvonás megjelenhet a hétköznapi életben (innen az elnevezés: hétköznapi szadizmus), nem szabad tehát a szexuális devianciára vagy bűnöző magatartásra korlátozni a jelentést. Megjelenhet családon belüli erőszak vagy rendőri brutalitás képében is, ugyanis a szadisztikus egyén bármikor találhat olyan helyzetet, amelyet kihasználhat saját személyes örömeire.

Noha a Becsületesség-Alázatosság faktor szignifikáns prediktora volt a Sötét Tetrádnak minden esetben (például Book és mtsai, 2016), mindössze a Machiavellizmusnak és a pszichopátiának volt ez a legerősebb prediktora. Ugyan a variabilitás java megosztott az egyes tagok között, a béta súlyok különböző mintázata azt mutatja, hogy a Tetrád minden tagja másféle személyiségvonások kombinációja. A nárcizmus legjobban a magas szintű szociális figyelemkereséssel (Extraverzió) és önző, bosszúálló tendenciákkal (Becsületesség-Alázatosság, Barátságosság) írható le. Ez tökéletesen összhangban van a nárcizmus fogalmi leírásával, vagyis a mások szükségleteivel és jólétével nem törődő, de azok figyelmét és csodálatát elváró egoista személy képével. Ezzel szemben a Machiavellistát racionális, költséghatékony manipulációs stratégiák emberének tartják, aki, ahogy Bereczkei, Birkás és Kerekes (2010) vizsgálatából kiderült, proszociális viselkedésbe inkább csak akkor vonódik be, ha abból neki előnye származik vagy mások épp figyelik, hogy altruista-e. Ez összhangban van Book és munkatársai (2016) eredményeivel, a másokat kihasználó tendenciákkal (alacsony Becsületesség-Alázatosság), nem tűrve azt, hogy őket kihasználják (alacsony Barátságosság). A pszichopátia valamelyest hasonló és erősen korrelál a Machiavellizmussal, ugyanakkor alacsony lelkiismeretességgel is jár, amely az előre tervezés hiányára reflektál, valamint érzéketlenséggel és a következményektől való szorongás hiányával (alacsony Emocionalitás). Végül pedig a pszichopátia és a szadizmus hasonló eredményeket mutat a HEXACO vonásokkal kapcsolatban, jelentős különbség, hogy a szadizmus legfőbb prediktora az alacsony Érzelmesség (nem pedig az alacsony Öszinteség-Alázatosság). Ez is összecseng a korábbi, szadizmust érintő kutatások eredményeivel, vagyis azzal, hogy a szadista nem törődik mások fájdalmával és szenvedésével.

Mindezen eredmények azt bizonyítják, hogy a Sötét Hármaként megnevezett "gonoszság" valójában egy mások kihasználását célzó tendencia, valamint bosszúszomjas viselkedés azokkal szemben, akik az egyént kihasználják (Book és mtsai, 2016), így a Sötét Négyesbe eszerint az elképzelés szerint tökéletesen illeszkedik a hétköznapi szadizmus fogalma, hiszen magában hordozza a magtulajdonságokat.

1.5.4.1. Impulzivitás

Az impulzivitást a nem megfelelő viselkedés legátlásra való képtelenség, a várakozás és késleltetés nehézsége, a következmények mérlegelése és aszerint való cselekvés, az előre gondolkodás hiánya. A túl magas fokú impulzivitás káros lehet, személyiségzavarhoz vezethet,

szerfogyasztáshoz és bűnöző viselkedéshez (Jones és Paulhus, 2011). Alacsonyabb szintű impulzivitás kockázatvállaló, újdonságkereső magatartást jelez. Eszerint a kettős felosztás szerint megkülönböztethetjük a diszfunkcionális és a funkcionális impulzivitást. A diszfunkcionális impulzivitás az önkontroll hiányával jár, míg a funkcionális impulzivitás annyit tesz, hogy az illető szívesen keresi kalandot és kihívásokat (Justice, 2016).

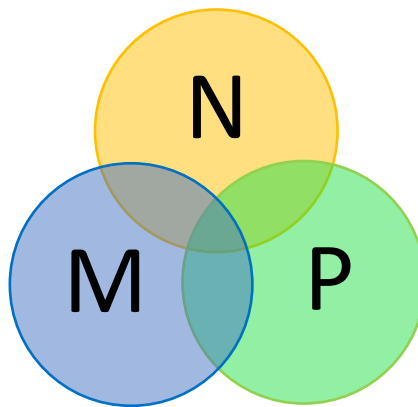
A Sötét Hármas tagjai közül a pszichopátia és a nárcizmus bizonyítottan kapcsolatba hozható az impulzivitással, méghozzá a pszichopátia a diszfunkcionális, míg a nárcizmus a funkcionális impulzivitással (Jones és Paulhus, 2011). A machiavellizmus korábbi vizsgálatok tükrében úgy tűnik egyik típusához sem köthető. Feltehetőleg impulzuskontrolljuk az a képességük a Machiavellistáknak, ami visszatartja őket a kontraproduktív viselkedésektől, önző intencióik ellenére (Malesza és Ostaszewski, 2016). Újabb vizsgálatok (Justice, 2016) szerint nem csak a nárcizmus és a pszichopátia, de a szadizmus is pozitívan korrelál az impulzivitással, ami újfent azt hivatott bizonyítani, hogy nem csupán Sötét Hármasról, de Sötét Négyesről is beszélhetünk. Ugyanakkor alacsonyabb szintű impulzuskontrollt egyedül a szadizmus és meglepő módon a machiavellizmus jelzett előre. Nem prediktora tehát a pszichopátia sem a nárcizmus az alacsony impulzuskontrollnak.

1.5.5. A Sötét „Mag”

Felmerült már több szerzőben is, hogy a Sötét Hármas tagok mennyire különböznek egymástól, nem túl nagy-e az átfedés közöttük (például McHoskey, Worzel és Szyarto, 1998), ugyanakkor mások inkább arra jutottak, hogy éppúgy aggályos egymástól teljesen függetlenként kezelni a Machiavellizmust, nárcizmust és a pszichopátiát (például Jones és Paulhus, 2009). Mind az eredeti Sötét Hármas bemutató publikáció (Paulhus és Williams, 2002), mind pedig a tízéves áttekintés (Furnham, Richards és Paulhus, 2013) azt a következtetést vonja le, hogy a Sötét Hármasnak vannak különböző részei, olyan jellemzők, melyek egyedivé teszik a konstelláció egyes tagjait, ugyanakkor közös, rosszindulatúságot és manipulációt tartalmazó magon osztoznak (Jones és Figueredo, 2013). Leggyakrabban a Sötét Hármas „magját” az alacsony Őszinteség-Alázatosság (Lee és Ashton, 2005) értékekkel próbálják megragadni.

Furnham és munkatársai (2013) a Sötét Hármas személy kifejezést használják a túlnyomórészt kevésbé Barátságos, alacsony Lelkiismeretesség értéket elérő, stabilan Extravertált emberek esetében. Carter (2015) hangsúlyozza, hogy noha saját vizsgálatában is ennek megfelelő kapcsolatot talált a Sötét Hármas és a Big Five személyiségmodell között, mégsem helyes a Sötét Hármas személyiséget leredukálni egy ilyen sablon alapján. Saját vizsgálatában (Carter, 2015) úgy találta, hogy a magas Sötét Hármas karakter megnyilvánult a közös mag tulajdonságokban és egyéni különbségek szintjén is: másokat kihasználó, önző életfelfogásról tettek tanúbizonyságot, rosszindulatúságot sejtettek válaszaik, amellyel tökéletesen lefedték a magként említett tulajdonságokat. Emellett pedig megjelentek az egyéni különbségek is, mint például a középpontban levés és mások imádata, amely kifejezetten nárcisztikus tulajdonság. Az alacsony Sötét Hármas karakterek magas Őszinteség pontszámot értek el, Lelkiismeretes világnézetéről számoltak be eredményeik és az egyéni tulajdonságok szintjén sem értek el magas pontszámokat – mint például a hízelgésben, amely inkább egy Machiavellista stratégia.

De hogyan is kell elképzelni a Sötét Hármas karaktert, illetve a Sötét „Magot”? Leggyakrabban a sötét háromszög ábrával találkozhatunk, de ennél sokkal kifejezőbb az alábbi kördiagram (2. ábra):

2. ábra: Carter (2015) nyomán készült saját Venn-diagramm a Sötét Hármasról. M=Machiavellizmus, N=nárcizmus, P=pszichopátia

A három kör közös metszete a Sötét Hármas „magja”, de mindhárom résznek megvannak a maga unikális tulajdonságai, illetve természetesen a közös jellemzők is. A középpontba sorolható például a rosszindulat, a lazább erkölcsök, az empátia hiánya (Paulhus és Williams, 2002). A Machiavellizmus és a pszichopátia metszetébe illik a szégyenérzet hiánya, a komorbid depresszióra való hajlam, a vonásszorongás (Karpman, 1948; idézi Skeem és mtsai, 2003), a

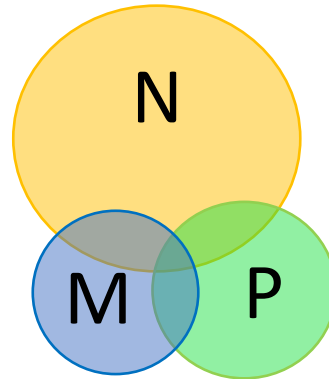
magasabb nonverbális intelligencia-hányados (Paulhus és Williams, 2002) és megannyi egyéb jellemző. A pszichopátia és a nárcizmus metszetébe pedig az impulzivitás: nárcizmus esetében funkcionális, pszichopátiánál pedig diszfunkcionális (Jones és Paulhus, 2011), a heritabilitás, a grandiozitás érzése, magas Nyitottság és Extraverzió (Egan és munkatársai, 2014). A csak nárcizmust érintő cikkelyt pedig elfoglalhatja például a mohóság, a szerénység deficite (Furnham, Richards és Paulhus, 2013), vagy a másik két Sötét Hármas taghoz képesti jobb egészségügyi állapot (Hudek-Knežević és munkatársai, 2016). Egyaránt Machiavellista és nárcisztikus jegy az érzelmi fókuszú megküzdési stratégia Birkás, Gács és Csathó, 2016), kifejezetten Machiavellista jellemző pedig a magas önkontroll (Paál, 2014).

Az ábrán remekül látszik, hogy közös és egyéni Sötét Hármas vonások jól megférnek egymás mellett, azonban a kutatók közt nincs egyetértés a tekintetben, hogy helyes-e a Sötét Hármas személy kifejezés, létezik-e Sötét Hármas karakter. Furnham és munkatársai (2013) egyenesen kimondták, hogy az, hogy valaki mindhárom Sötét Hármas tulajdonsággal rendelkezék, az elméletileg lehetetlen. Ezt arra alapozták, hogy egymást kizáró jellemzői vannak a triád külön tagjainak, vagyis Furnham és munkatársai (2014) kifejezetten a Machiavellizmus magas szintű önkontrollja és a pszichopátiát nagyban meghatározó impulzivitásra utalnak (ezeket leírják például Malesza és Ostaszewski, 2016; Miller és munkatársai, 2012; Körmendi és Szklénárik, 2013; Jonason, Li és Teicher, 2010). Ezt a felvetést azonban Carter (2015) több ponton is támadja.

Ezek egyike, hogy ha elfogadjuk, hogy a Machiavellizmus magas önkontrollal jár együtt, ezt a vonást egyfajta döntőbíróként (vagy ahogy Carter fogalmaz: szelepként) is értelmezhetjük: ez a vonás felelős azért, hogy kiteljesüljön-e a karakter impulzivitása, vagy nem. Ezt az elképzelést valamelyest támogatja Jones és Paulhus (2009) vélekedése a Machiavellizmusról, szerintük ugyanis viselkedéses rugalmasság jellemzi.

A másik támadási pontot éppen Furnham és munkatársai hagyják egy évvel korábbi cikkükben (Furnham és munkatársai, 2013), ahol kijelentik, hogy a pszichopátia és a Machiavellizmus között található a legmagasabb átlagos korrelációs érték. Ez utóbbi ténytet egyébként többen leírják (lásd még a teljesség igénye nélkül például Skeem és munkatársai, 2003; Ali és Chamorro-Premuzic, 2010; Egan, Chan és Shorter, 2014) és a Sötét Diád korábban bemutatott elmélete (1.5.3. fejezet) is jórészt ebből az elképzelésből fakad.

Ennek alapján a korábbi ábrát tekintsük át újra, ezúttal kissé átalakítva (3. ábra). Ezen az új ábrán egy Cartertől (2015) kölcsönzött képzeletbeli Sötét Hármás személy szerepel, az egyes kördiagramok annál nagyobbak, minél több pontot ért el kitalált személyünk az adott konstruktumot mérő kérdőívben. Esetünkben az egyéni pontszámok a nárcizmusnál voltak a legmagasabbak és a pszichopátiánál a legalacsonyabbak.

3. ábra: Carter (2015) nyomán készült saját Venn-diagram ábra egy Sötét Hármás személyről. *M=Machiavellizmus, N=nárcizmus, P=pszichopátia*

A feltételezett személyünkre a nárcizmusban rejlő egyéni különbségek miatt igaz lehet például, hogy pozitívan szemléli a romantikus érzelmeket, a nárcizmus és a Machiavellizmus közti átfedés pedig megnövekedett Extraverziót jelöl, míg a mindhárom kör metszéspontját alkotó közös mag a három konstruktum közös jellemzőit foglalja magában, mint a versengés, impulzivitás, élménykeresés és a szexuális magatartás.

1.5.6. Összegzés

A Sötét Hármás sajátos személyiség-együttes, tagjai, a (szubklinikai) nárcizmus, a (szubklinikai) pszichopátia és a machiavellizmus megannyi módon kapcsolódnak egymáshoz. A fejezetben láthattuk a konstruktum tagjai közti legjelentősebb hasonlóságokat és különbségeket, valamint összefüggéseiket egyes személyiség modellekkel.

Kutatások felhívják rá a figyelmet, hogy létezik a triád helyetti diád (Egan, Chan és Shorter, 2014), illetve a tetrád (Međedović és Petrović, 2016; Buckles, Jones és Paulhus, 2013; Book és mtsai, 2016) csoportosítási lehetőség is. Mindegyik értelmezési keret mellett szólnak érvek, ugyanakkor egyik sem váltotta fel végérvényesen a triád használatát.

A diád teljesen kihagyja magából a nárcizmust, és bár a pszichopátia és a machiavellizmus

valóban számos hasonlóságot mutat egymással, a nárcizmussal is alapvetően közös gyökerük van, mely a Sötét Hármas tagjaivá teszi őket. A manipulációs szándék, az empátiadeficit, az önös érdek, az érzéketlenség az, ami a Sötét Hármas magját adja (Paulhus és Williams, 2002), ebbe pedig elválaszthatatlanul beletartozik a szubklinikai nárcizmus is. A tetrád pedig már túlmege ezen a hármason és további negyedik taggal, a szadizmussal bővíti azt. Mind a négy tag igazán az emberi természet sötét oldalát képviseli, ugyanakkor a szadistáknak kifejezett örömet okoz a fájdalom okozása másik személynek, míg az eredeti Sötét Hármas tagok egyszerűen csak nem törődnek az esetlegesen (és nem direkt) okozott nehézségekkel.

Ebben a dolgozatban a Sötét Hármas konstrukció kerül górcső alá, nem klinikai populáción vizsgálva a stratégia főbb jellegzetességeit.

1.6. Sötét Hármas stratégia

Amennyiben elfogadjuk, hogy a Sötét Hármas vonások és jellemzők egy alapvetően csaló, manipulatív stratégia részei, fel kell tennünk a kérdést, hogy vajon mégis miképp lehetnek sikeresek a Sötét Hármas személyek? Hogyan tudják véghezvinni manipulációikat, hogyan képesek mások kifinomult csalás-detekciós mechanizmusain keresztüljutni és elkerülni még azt is, hogy az általuk kijátszott felek megbüntessék őket?

Korábbi vizsgálatok során a fókusz főleg a csalás-detekciós mechanizmusokra helyezték, illetve arra, hogyan tudják a magas Sötét Hármas értékekkel rendelkező személyek elkerülni a lebukás veszélyeit. Ezek a kutatások azonban legtöbbször a kijátszott fél szemszögéből közelítették meg a kérdést, mivel a csaló éppen addig számít sikeresnek, amíg fel tudja venni a versenyt a folyamatosan fejlődő és egyre érzékenyebbé váló csalás-detektor mechanizmusokkal (Cosmides és Tooby, 1992).

A Sötét Hármas személyek szemszögéből megközelítve a kérdést viszont Jonason és Webster (2012) pszichológia szakos hallgatón végzett kérdőíves vizsgálataik során azt a megállapítást tették, hogy a különböző tagjai a hármasonak különbözőféle társas befolyásolási stratégiákkal hozhatók kapcsolatba. Így például az elcsábítás a machiavellizmussal korrelált, a bájolás és a csökönyösség egyaránt a machiavellizmussal és a pszichopátiával is korrelált, a kényszerítés csak a pszichopátiával. A társas összehasonlítás (vagyis az illető másokhoz hasonlítás), a lealacsonyodás, a báj, a felelősségre vonás és a kényszerítés pedig a nárcizmussal (Jonason és Webster, 2012).

A Sötét Hármas és a társadalmi befolyásolási taktikák közötti korreláció nem volt érzékeny a manipuláció céljára, vagyis a Sötét Hármas együttes bármely célpontra alkalmazott, minden különbözőféle befolyásolási taktikával korrelált. Nem számított tehát, hogy rokon, ismerős vagy idegen-e a célpont. Főként a machiavellizmus volt az oka annak, hogy ilyen széles skálán mozogtak a felhasznált befolyásoló taktikák. A stratégiákat még részletesebben elemző vizsgálatuk eredményei szerint a machiavellizmus szignifikánsan korrelált az összes célpontra alkalmazott összes taktikával (Jonason és Webster, 2012). Azaz nem egyik vagy másik stratégiához ragaszkodtak döntéseik során, hanem rugalmasan alkalmazták bármelyik stratégiát az adott helyzetben.

Mikor a leendő áldozat nemét is górcső alá vették, Jonason és Webster (2012) azt a megállapítást tették, hogy a leginkább a machiavellisták számára volt jelentősége ennek, a nárcisztikusoknak kevésbé és végül a pszichopátáknak még sokkal kevésbé számított a célpont neme. A magas machiavellizmus pontszámot elérő személyek főként bájjal próbáltak kapcsolatot kialakítani azonos nemű barátok között. Magas nárcisztikusok érveléssel igyekeztek társadalmi státuszt teremteni maguknak, szintén azonos nemű barátokkal, magas pszichopátiások pedig az ellenkező neműekkel szemben a csábítás technikáját alkalmazták, ugyanakkor bájosak és kedvesek voltak a velük azonos neműekkel. A taktika megválasztása tehát nem vagy nem számottevően függött attól, hogy a másik személy milyen viszonyban van a vizsgálati személlyel, vagy azonos nemű-e vele. Az eredmények tükrében pedig megállapítást nyert, hogy főleg a machiavellisták azok, akik erős korrelációt mutatnak a szociális befolyásolási stratégiák széles palettájával, ezzel szemben a pszichopáták sokkal kevesebb stratégiát váltogatnak.

Speciális helyzet a munka világa: érvényesülnie kell a dolgozónak, beolvadni a munkahelyi hierarchiába, társas kapcsolatot kialakítani a kollégákkal és lehetőségei szerint haladni felfelé a ranglétrán. Eközben elkerülhetetlenül éri stressz és munkahelyi konfliktus. A magasabb beosztásban dolgozóknak vagy a vezetőknek mindezek felül ki kell vívniuk a tekintélyt, valamint a szervezeten belüli rendet is meg kell tartaniuk. A Sötét Hármas vonásokról legtöbbször negatívumok jutnak az ember eszébe, azonban például a szervezeti hierarchiában való előrelépésben kifejezetten előnyök is lehetnek (Spain, Harms és Lebreton, 2013). A magas machiavellizmus értékkel rendelkező vezetőknek rendszerint karizmatikus a fellépésük (Kiazid, Restubog, Zagenczyk, és Kiewitz, 2010), így a beosztottak úgy értékelik, hogy sokkal

önkényesebb, agresszívabb vezetővel állnak szemben. A machiavellizmusra és a pszichopátiára egyaránt az alacsonyabb munkahelyi teljesítmény (O'Boyle, Forsyth, Banks és McDaniel, 2012) és a kontraproduktív viselkedés a jellemző. A magasabb pszichopátia értékkel rendelkező személyek felelősek a munkahelyi zaklatás közel 26 százalékáért (Jonason, Slomsky és Partyka, 2012), mindamelllett a munka világában a felsővezetésben, illetve menedzser tréningeken nagyobb számban találhatunk magas pszichopátia értékkel rendelkezőket.

Különböző módokon tehát, de alapvetően sikeresek, ki tudják használni áldozataikat a Sötét Hármassal rendelkező személyek. Vegyük hát röviden sorra az eltéréseket az egyes Sötét Hármassal rendelkező tagok között, vagyis próbáljuk elkülöníteni a pszichopata, a nárcisztikus és a machiavellista stratégiák legmarkánsabb sajátosságait – szem előtt tartva, hogy ezek nem feltétlenül tiszta stratégiák, hanem könnyű szerrel keveredhetnek, éppen úgy, ahogy a személyiségjellemzők sem egymást kizáró kategóriák, hanem folytonos változók.

1.6.1. A pszichopata stratégia

Azokat a pszichopátákat nevezhetjük sikeresnek, akiknél nem jelenik meg antiszociális viselkedés. Ez a megfogalmazás Cleckley (1982, idézi Körmendi és Szklenárik, 2013) nevéhez fűződik és eredetileg kriminalitás nélküli klinikai pszichopátákról beszél. Widom (1978) pontosít a kifejezésen: öszerinte ezeknél a személyeknél jelen vannak ugyan a pszichopátias vonások és az antiszociális viselkedés is, azonban ha el is követnek bűntényt, nem kerülnek elfogásra.

Beck (1976) szerint a pszichopáták önmagukat erős, önálló és magányos egyéneknek tartják, másokról pedig úgy gondolkodnak, hogy sebezhető és kihasználható potenciális áldozatok, akik meg is érdemlik, hogy áldozattá váljanak és kihasználják őket. Magányosnak tartják magukat, vagyis úgy hiszik, hogy nem számíthatnak senkire, nem bízhatnak másban – miközben vigyázniuk kell, nehogy kihasználják őket. Annak érdekében, hogy elkerüljék az áldozattá válást, akár agresszíven is felléphetnek társaikkal szemben, valamint etikai és társas szabályokat és normákat egyaránt semmibe vehetnek. Innen eredhet a magas pszichopátia értékkel rendelkező személyek azon világnézete, hogy mások manipulációján keresztül vezet az út saját sikereik eléréséhez. Stratégiájuk főként csaláson alapul, melynek adaptív értéke van számukra.

A magas pszichopátia értékekkel rendelkező személyek úgynevezett „kemény” manipulációs taktikákat alkalmaznak inkább (Jonason et al. 2012), mint például a fenyegetés vagy a

hazudozás. Az azonnali nyereségvágy hajtja őket, így céljuk elérése érdekében akár kényszerítést, zsarolást is alkalmaznak, még hozzá megbánás nélkül. A cél érdekében hazudni számukra nem jelent morális válságot, állásinterjúkon akár nem létező korábbi referenciákról is beszámolnak, illetve olyan kompetenciákat sorolnak fel, melyekkel nem rendelkeznek. Stílusuk lehangoló, magabiztos és ez általában meg is hozza részükre a sikert.

Az állásinterjúkon is jól szerepelnek, nem jelent gondot számukra például nem létező kompetenciákról hosszasan beszélni, vagy nem félnek akár kitalált referenciákat felvonultatni. A pszichopátákat alapvetően magas intellektusú, önbizalommal teli és agilis személyeknek írják le az első találkozás alkalmával. Nincs bennük félelem, így nem tartanak a visszautasítástól sem, ezáltal pedig fesztelenül, magabiztosan viselkednek. Ilyen határozott fellépés pedig imponáló lehet például egy leendő munkaadó szemében. Ha pedig beférkőznek a munkaadó vagy más, számukra hasznos személy bizalmába, a nyílt agresszió helyett az instrumentális agresszió eszközével élnek, vagyis másokról hamis dolgokat terjesztenek, visszatartják a megítélésük szerint fontos információkat, akár meg is félemlíthetik vagy zsarolhatják munkatársaikat (Sziijártó, 2016). Noha a pszichopátákat bosszantja az unalom, nehezen tolerálják a frusztrációt és nagy szükségük van a folyamatos új ingerekre (Babiak, 2008), mégis nemcsak alkalmasak a munkavégzésre, hanem személyiségükből fakadóan komoly munkahelyi sikereket is elérhetnek. Az átlagemberekhez képest a cégvezetők között magasabb a pszichopáták aránya: impulzivitásuk, magasabb kockázatkeresésük profit-orientálttá teszi őket, és ez akár előny is lehet. Azok tehát, akik magasabb pszichopátia értékekkel bírnak, olyan jó kommunikációs képességekkel és fejlett stratégiai gondolkodással is rendelkezhetnek, mely segít ellensúlyozni az interperszonális és viselkedéses problémáikat (Körmendi és Szklenárik, 2013).

A pszichopátáknak szükségük van a kihívásokra, számukra vonzó szövegezéssel (olyan kulcskifejezésekkel, mint: dinamikusan fejlődő, kihívásokkal teli pozíció, felelős munkakör, versenyképes juttatás, és így tovább) megjelentetett álláshirdetésekkkel, ha nem szándékosan is, de szubklinikai pszichopátákat vonzhatnak magukhoz a nagyvállalatok. Babiak (2008) megkülönbözteti az úgynevezett *vállalati pszichopátákat*: ezzel a kifejezéssel azokat a munkahelyi életükben egyébként sikeres személyeket illeti, akikben megmutatkoznak a pszichopátiára jellemző személyiségvonások, azonban nem tapasztalható esetükben az antiszociális viselkedés és a deviáns életmód. Vagyis azon magas pszichopátia értékekkel rendelkező személyek, akik a munka világában elhelyezkedve komoly sikereket érnek el. Az általa kidolgozott modell alapján például egy szervezet épp keresztül megy egy kaotikus változáson, a vállalati pszichopáták felhasználják manipulatív képességeiket, hogy sikeresen kezeljék a helyzetet: a változást támogató, illetve bíráló dolgozók eltérő nézeteit közös nevezőre

hozzák. Egy ilyen sikeres lépés biztosítja helyüket a szervezetnél.

Míg szervezeti környezetben a csalás és a kiszámíthatatlanság jellemzi a vezető pozícióban lévő sikeres pszichopatákat (Babiak, 1995), alapvetően elmondható, hogy rövid távú megtévesztések jellemzik őket. Azonnal és maximálisan igyekeznek kihasználni a rendelkezésre álló forrásokat, pénzzel játszható kísérleti játékokban gyakorta kockáztatják mások zsetonjait. Még a könnyű lebukás veszélye vagy a büntetés kilátásba helyezése sem érinti őket kellemetlenül, a pszichopaták rendületlen vállalják a kockázatot.

1.6.2. A nárcisztikus stratégia

A pszichológiai kutatások arra utalnak, hogy a szubklinikai nárcizmus együtt jár a csökkent proszociális döntéshozatali képességgel. A nárcisztikus személyek alacsonyabb morális és etikai érzékkel rendelkeznek, kevesebbszer jelentkeznek például önkéntes munkára és összességében kevesebb időt szánnak arra, hogy másoknak segítsenek (Brunell, Tumbli és Buelow, 2014). Közjavak játék (IX. szövegdoxoz) során önzőbb magatartásról tesznek tanúbizonyságot.

IX. Szövegdoxoz: A közjavak játék. Forrás: Ostrom (1990)

A közjavak vagy közjószágok játék egy többmenetes, legtöbbször tíz menetből álló kísérleti játék, amelyben a résztvevőkkel előre ismertetik a menetek számát és a játék szabályait. Rendszerint többen játsszák, általában négy vagy öt személy. A játékosok nem ismerik egymást, és gyakorta még a játék alatt sem találkoznak személyesen, hanem hálózatra kapcsolt számítógépek segítségével zajlik le a játék, így nem csak személyük, de a döntéseik anonimitása is biztosított. A játék során a játékvezető fix kezdőösszeget bocsát minden játékos rendelkezésére, amelyből szabadon gazdálkodhatnak. Ezen rendelkezésre álló pénzösszezből lehet tetszőleges mennyiséget egy közös kasszába juttatniuk a játékosoknak, ám a játékvezető a közös kasszába érkező felajánlásokat összeadja és megnöveli, majd egyenlő részben visszaosztja a játékosoknak. Ezután új kör indul, újabb felajánlásokkal és visszaosztásokkal. Esetenként a játékot kiegészítik büntető vagy épp jutalmazó fordulóval is. A végcél természetesen a minél nagyobb nyereség, minthogy a játékosok általában hazavihetik a játék során megnyert pénzösszeget valódi pénzben.

A viselkedési közgazdaságtan már évtizedek óta foglalkozik a nagylelkűség jelenségével, pontosabban azzal, hogy mitől függ, hogy valaki viszonyozza-e a másik fél felajánlását vagy megtorolja-e azt. A kísérletek két fő eredményt hoztak: az első szerint az emberek általánosságban véve a partnereik válaszképességéhez igazítják saját felajánlásaikat. Vagyis szem előtt tartják például ha a partnernek lehetősége nyílik egy igazságtalanul alacsony felajánlást megbüntetni, illetve nagylelkűbbek a felajánlások hogyha a partner várhatóan visszautalhat belőle valamennyit a következő körben (Fehr és Gächter, 2002). A második főbb eredmény röviden úgy foglalható össze, hogy az emberek megbüntetik azt, aki önzően viselkedik. Ennek hátterében meghúzódhat düh, de akár a szociális normák fenntartására vonatkozó igény is (Fehr és Fischbacher, 2004).

Böckler és munkatársai (2017) szintén a szociális döntéshozatali stratégiák segítségével vizsgálta a nárcisztikus személyek viselkedését. Vizsgálatuk eredményei szerint a magas nárcizmus értékek alacsonyabb nagylelkűséggel voltak összefüggésben, kiváltképp olyan közjavak játékok helyzetekben, amikor a játékosoknak lehetősége volt büntetést is mérni társaikra. A nárcizmus pontszámok előrejelezték a büntetések gyakoriságát is, vagyis azt, hogy magas szintű harag átélésekor az adott játékos mennyire él a büntetés kiszabásának lehetőségével. Elmondható, hogy a nehézségek, melyekkel a nárcisztikus személyek az interakciók során találkoznak, betudhatóak annak, hogy perspektivikus készségeik csekélyebbek, tehát nehezebben látják át a dolgok lehetséges kimenetelét és következményeit, emiatt kevésbé nagylelkűek és fokozottan érzékenyek az őket ért sérelmekre, megpróbálják megtorolni azokat. Feltételezhető, hogy amennyiben előrelátóbbak lennének, képesek volnának felülemelkedni játéktársaik egy-egy számukra előnytelen lépésén, és dühös indulat helyett tiszta fejjel reagálnának. Böckler és munkatársainak (2017) eredményei abból a szempontból is érdekesek, hogy a nárcisztikus személyek nem igazán használták kifejezett stratégiákat: önző módon kevesebb felajánlást tettek a játék során, és nem érdekelték őket, hogyha ezért büntetést kapnak a többi játékosától. A számukra méltánytalan ajánlatokat pedig akkor is visszautasították és büntették a játéktársaikat, hogyha ezzel összességében rosszabbul jártak, mintha elfogadták volna a szerintük nem megfelelő ajánlatot (Böckler és mtsai, 2017). Ugyanakkor nem büntettek gyakrabban, mint mások, amikor valóban igazságtalanság érte őket. Minthogy a nárcizmust szokás a túlféltő szülői magatartás eredményeként is említeni (Krusemark, 2012), a magas nárcizmus értékkel rendelkező személyek jobban függenek a jutalomtól és kerülnek a büntetéseket. Ez némiképp szembehelyezkedik Böckler és munkatársai (2017) eredményeivel, mindemellett

a félelem és az agresszió a nárcizmus motivációs faktorai közt is gyakorta szerepel (Ronningstam, 2013).

A magas nárcizmussal rendelkező személyek az úgynevezett finom manipulációs technikákat alkalmazzák előszeretettel, mint például szívességek cserélje vagy szövetségek alkotása (Jonason et al. 2012). Az motiválja őket, hogy magukénak tudhassák mások imádatát és megerősítést nyerjenek abban, hogy ők maguk felsőbbrendű, tökéletes személyek (Judge, LePine és Rich, 2006). Ehhez azonban meglehetősen rögzös az út. Alapvető jellemzője a nárcisztikus karakternek az empátia hiánya, és míg saját magukat a többiekénél jobbnak, feljebbvalónak látják, másoknak épp az ellenkezője juthat eszébe róluk.

A nárcisztikus személyeknek szükségük van mások csodálatára, hogy ezzel támasszák alá és egészítsék ki az önmagukról alkotott igen hízelgő elképzeléseiket. Ennek érdekében manipulálnak is másokat, vagyis ahhoz, hogy elérjék, hogy a másik személy vagy személyek pozitív képet alkossanak róluk, képesek különféle manipulációs stratégiákhoz fordulni segítségért. Eközben voltaképp önmagukat is becsapják (Morf és Rhodewalt, 2001). Minthogy az általuk használt taktikák hosszú távon nem működnek: interperszonális kapcsolataikat éppen ezek a törekvések ássák alá, hiszen magukat a másikinál jobbnak próbálják beállítani, lenézik a társaikat; nagyképűnek és visszatetszőnek érződik a viselkedésük a többiek szemében.

Penney és Spector (2002) kifejezetten úgy találták, hogy a pozitív kapcsolat áll fenn a nárcisztikus személyek és a deviáns vagy nem hatékony munkahelyi magatartás között. Rossz munkaerőnek számítanak nem elért eredményeik tükrében, hanem azért, mert önbizalomhiányuk miatt könnyen érzik magukat fenyegetve a munkahelyen. Erre pedig agresszióval reagálnak, nagyon éberek ugyanis az egofenyegető jelzésekre. Amint úgy vélik, hogy nem kapják meg a számukra szerintük megjáró tiszteletet és nagyrabecsülést, megsértve érzik magukat és erőszakosan igyekeznek kivívni helyüket a hierarchiában.

Ugyanakkor Brunell és munkatársai (2008) vizsgálatuk során azt találták, hogy a nárcizmus előre jelezte a valószínűségét annak, hogy valakit megválasszanak társai kisebb csoportosulásuk érdekeinek képviselőjének. Vizsgálatuk során fiktív jelöltekről szóló leírásokból kellett négyfős csoportoknak kiválasztani a számukra legszimpatikusabb és leghozzáértőbb jelöltet, akinek képességeiről meg kellett győzniük a képzeletbeli választási bizottságot is. Ezek után a csoport saját tagjait is értékelte különböző megadott szempontok szerint, például mire mennyire jellemző a vezetői hozzáállás. A csoport ez alapján vezetőt

választott magának, akik általában a nárcisztikus személyek közül kerültek ki. Azonban a nárcisztikusok nem képviselték saját jelöltjüket kiemelkedően jól, ugyanis a vizsgálat tanúsága szerint bár a csoportok a nárcisztikus személyeket választották ki vezetőjüknek, az eredeti feladatban a kitalált jelöltek közül nem mindig a nárcisztikus vezetők által javasoltak győztek.

Vezető nélküli csoportokban nagyobb valószínűséggel áll a csoport élére egy nárcisztikus személy (Burnell és mtsai, 2008), melyet nem pusztán önkitöltős kérdőívekkel vizsgáltak, hanem csoporttagok értékelései és kívülálló, szakértő megfigyelők beszámolóí alapján is. Feltehetően a nárcisztikus személyek magas Extraverziója, illetve túlzott önbizalma állhat ennek hátterében: nagyon meggyőzőek tudnak lenni, a csoport tagjait is könnyedén maguk mellé állítják. Ugyanakkor Burnell és munkatársai (2008) arra is felhívták a figyelmet, hogy a nárcisztikus vezető uralkodása tiszavirág életű, ugyanis személyiségének „sötét” jellemzői az idő során megmutatkoznak, így a gyenge önkontroll és az agresszió is.

Munkahelyükön az etikai és a szervezeti szabályokat a nárcisztikus dolgozók egyaránt rugalmasan értelmezik, kényelmesen érzik magukat például etikailag megkérdőjelezhető értékesítési magatartással, vagy hasonló pozíciókban (Penney és Spector, 2002). Vezetőként rajonganak a nagyívű, látványos tervekért és elképzelésekért, szeretnek vállalkozásokba kezdeni, melyek kimenetele nem mindig egyértelmű. A nagy sikerek és nagy bukások váltakozhatnak életükben, így teljesítményük sem állandó, inkább ambivalensnek mondható.

Azt gondolhatnánk, hogy a nárcisztikusok saját eredményeiket is tökéletesnek értékelik, teljesen elégedettek önnön teljesítményükkel a magabiztosságuk miatt. Azonban ez az önbizalom törékeny talajra épült, valójában Crocker és Park (2004) szerint nincsenek a valóságtól elrugaszkodott, nem reális módon pozitív elképzeléseik magukról és teljesítményükről, hanem éppen fordítva: folyamatos megerősítésre van szükségük. Kudarcaikat könnyen megbocsátják maguknak és megmagyarázzák annak az okát, vagy azt valami rajtuk kívülálló jelenségnek tulajdonítják, mindamellett folytonos önbizalom-hajhászatuk egyúttal az akadály is saját maguk számára. Saját teljesítményüket, előrelépésüket akadályozzák a rosszabb tanulással és a gyengébb önkontrollal (Crocker és Park, 2004).

1.6.3. A machiavellista stratégia

Paulhus és Williams (2002) meglátásai szerint a machiavellista stratégia hátterében álló személyiségvonások alapvetően együtt járnak a bizalmatlansággal, a segítőkészség hiányával,

a gyanakvó természettel, a negatív helyzetekben átélt érzelmi labilitással, valamint a változásokhoz való rugalmas alkalmazkodással. Ez utóbbi tény többször is alátámasztást nyert, mivel a machiavellistákra jellemző a korábban említett „finom” és „kemény” manipulációs taktikák kombinációja (Jonason et al. 2012), vagyis többféle szociális befolyásolási stratégiát tudnak elsajátítani és azokat rugalmasságuknak köszönhetően kedvükre váltogatni (Jonason és Webster, 2012).

Társas dilemmahelyzetekben például megpróbálják a megbízhatóság látszatát kelteni, hogy gyanútlan áldozatuk bizalmát elnyerve kihasználhassák azokat. Kísérleti játékokban mutatott eredmények (például Szijjártó, 2014) bizonyítják, hogy bizalomjáték első játékosaként a machiavellista személy méltányos felajánlást tesz, majd visszaél az ily módon elnyert bizalommal, második játékosként alacsony összeget ítélnék a partnerüknek.

X. szövegdoxoz: Bizalomjáték. Forrás: Bereczkei (2003)

A bizalomjáték hasonló az ultimátum vagy diktátor játékhoz, alapvetően két játékos fél és egy anonimitásukat biztosító csatorna (általában számítógépes szoftver amelyen keresztül játszhatnak) szükségeltetik hozzá. A játék körökre osztható, és a vizsgálat módszertanától függő számú körből áll. A játék során az első játékos eldönti, hogy a rendelkezésére álló keretösszegeből mekkora részt szán a második játékosnak, vagy egyáltalán szán-e neki akármekkora összeget a saját tőkéjéből, majd az általa megjelölt összeget (ha van ilyen) a vizsgálatvezető megduplázza, így adja tovább. A második játékos most eldöntheti, hogy saját tőkéjéből, mely ebből az első játékostól kapott és a vizsgálatvezető által megduplázott összegből áll (további körök esetén pedig mindig abból, amennyi felhalmozódik virtuális számláján) szeretne-e valamennyit az első játékosnak visszautalni, de akár meg is tarthatja magának az egészet, ez stratégiájától és nagylelkűségétől függ.

A játéknak számtalan változata van, a X. szövegdoxozban most csak a klasszikus verzió ismertetésére szorítkoztunk. A kísérleti játék során megfigyelhető, hogy az első játékos mennyire bízik a másik játékosban, továbbá az is, hogy a második játékos milyen mértékben hajlandó viszonzni az első játékos utalásait. Mindamellet a machiavellisták megtervezik következő lépésüket, számítanak játékosársuk reakciójára és döntéshozatali helyzetben figyelembe veszik azt (Esperger és Bereczkei, 2012), valamint figyelemmel kísérik a többi játékos lépéseit (Czibor és Bereczkei, 2012). Kevésbé impulzívok, mint a másik két Sötét

Hármas tag (Jones és Paulhus, 2011).

A machiavellisták stratégiája profit-orientált, szándékaik elérése érdekében kihasználják partnereik jóhiszeműségét. A machiavellistákról tudva levő (Paál, 2011), hogy érzékenyek a jutalomra, ugyanakkor a büntetéstől való félelmükkel nem szignifikáns a kapcsolat. Vagyis erősen vonzza a machiavellista embert a jutalom reménye, ezért adott esetben preferálni fogja a rövid távú stratégiákat, különösképp, mivel nem tart az esetleges büntetéstől sem. Hajlanak tehát a rövid távú előnyök követésére. Legtöbbször mégis hosszú távú stratégiaként tekintenek rájuk (Jones és Paulhus, 2011), mivel követik mások döntéseit és erre válaszul magukét mérlegelés, nem pedig impulzív döntések útján hozzák meg (Bereczkei és munkatársai, 2013), melyre eltérő neurológiai struktúrájuk is bizonyíték. Előre gondolkodnak, előre terveznek és képesek kivárni, míg megtérül a befektetésük. Könnyedén tudnak tehát váltani a stratégiák között.

Szijaártó (2014) szerint gyorsan reagálnak úgynevezett vészjelző ingerekre, mint például a partnereik elutasítása vagy bosszúvágya; ezáltal lehetőségük nyílik változtatni a stratégiájukon vagy menekülni a kialakult helyzetből. Ahhoz, hogy ezt megtehessek, vagyis fokozottan figyelmük tárgya legyen a vészjelzés, éppen kontrollvesztő stresszreakciójuk játszik közre. Ennek hatására ugyan érzelmi stabilitásuk veszít az erejéből, azonban könnyebben észre tudják venni a másik személy említett jelzéseit.

Saját korábbi (Pátkai, 2013; Pátkai és Bereczkei, 2016) vizsgálataink eredményei szerint a magasabb machiavellista értékkel rendelkezőknek nehézséget jelent az érzelmeik kifejezése és detektálása is, vagyis számukra kihívásokkal teli lehet saját és társaik érzelmeinek azonosítása. Azonban, ahogy korábban említettük, az érzelmeik észlelésében és kifejezésében mutatott hiányosságaik teszik számukra lehetővé a helyzetek érzelmi oldalától való távolságtartást, ezáltal érzelmi involválódás nélkül vihetik végre mások kizsákmányolását, valamint attól sem kell tartaniuk, hogy leleplezik őket az arcukra kiülő érzelmeik egy társas interakció során (Sziaártó, 2014). Ezeket támasztja alá az az eredményünk (Pátkai, 2013) is, mely szerint az érzelmi kontrollban egyáltalán nem térnek el a magas illetve az alacsony machiavellimzus értékkel rendelkező személyek.

Paál (2011) nyomán elképzelhetőnek tartjuk, hogy a komplex döntési folyamatok helyett a machiavellista személyek előszeretettel alkalmaznak kognitív heurisztikákat. Így reagálnak gyorsan a környezet változásaira és talán ezzel kompenzálják az elmeolvasó képességben és

érzelem-felismerésben nyújtott átlagos, mások (például Ali és Chamorro-Premuzic, 2010; Lyon és mtsai, 2010; Barlow és mtsai, 2010, Stellwagen és Kerig, 2013) szerint egyenesen rossz teljesítményüket. A heurisztikák használatával könnyűszerrel tudnak alkalmazkodni mások viselkedéses változásaihoz is, ezáltal eredményesen manipulálva társaikat.

A kognitív heurisztikák gyakorlatilag leegyszerűsítések (Esse, 2011), a spontán emberi ítéletalkotás szabályozói. Olyan mentális műveletek vagy rövid utak, amelyek gyengén vagy egyáltalán nem felelnek meg a formál logikai követelményeknek, mégis jó eredményeket produkálnak az esetek többségében - ugyanakkor gyakran vezetnek tipikus tévedésekhez is. (Engländer, 2003). A heurisztika maga a felfedezés folyamata (Hámori és Komáromi, 2005), a kifejezés a görög *heuréka* szóból ered. Lényege, hogy az emberek előrejelzéseik megfogalmazásakor nem gondolják végig racionálisan, hogy milyen hasznot várhatnak el, ehelyett a kalkuláció helyett használják a heurisztikus eljárásokat. Mivel soha nem lehetünk tökéletes informáltak, ezért, minthogy mindig számtalan következmény lehetséges, szinte az összes döntési helyzet bizonytalan kimenetelű. Ilyen helyzetekben az adott szituációnak megfelelő heurisztikákat, vagyis döntési stratégiákat alkalmaznak az emberek, melyeket egy sokszor svájci bicskának is nevezett eszköztárból tehetik hozzáférhetővé (Esse, 2011).

Például a hozzáférhetőségi heurisztika arra szolgál, hogy a felidézhető esetek alapján megbecsüljük a valószínűségét valaminek. Ezek általában helyes ítéletek, mert a legtöbbször azok az események fordultak elő a múltban, amikre könnyebben visszaemlékszünk. Gyakorlatilag ezzel a módszerrel dolgozik Agatha Christie író nő közismert regényhőse, Miss Jane Marple, aki „derűs kedélye ellenére mindig mindenről és mindenkiről a legrosszabbat feltételezte, és az általában – majdhogynem ijesztő pontossággal – be is bizonyosodott” (Hadnagy és Molnár, 2004). Azonban, ahogy már említettük, a heurisztikák esetén előfordulhatnak típushibák: aki már szenvedett el balesetet, az sokkal valószínűbbnek tartja a baleseteket, mint egy olyan személy, aki még sosem élt át ilyet. Ez a hozzáférhetőségi torzítás. Ha embereknek mutatunk egy listát híres férfiakra és híres nőkre, majd megkérdezzük őket, hogy vajon a férfiak vagy a nők voltak-e többen a listán, azt a nemet fogják megtippelni, akik képviselői relatíve híresebbek voltak (Engländer, 2003).

A Machiavellisták rugalmas stratégiái hosszú távon is működnek, és a szociális körülményekhez alkalmazkodnak. Bereczkei és Birkás (2014) vizsgálatuk során ugyanezt az elképzelést sikeresen igazolták is. Saját 114 fő bevonásával végzett vizsgálatukban megállapították, hogy az információ manipulációs képesség, vagyis a memorizálás, a megszerzett információ rendszerezése fontos lehet a Machiavellisták érvelési képességeiben és rugalmas gondolkodásukban. Vizsgálatuk során négy különböző kognitív feladatot végeztek

el vizsgálati személyekkel, melyek az emlékezeti képességet (pontosabban munkamemóriát), a rendszerezőkészséget, az információelemző és az érvelésben ezen információkat felhasználó képességeiket volt hivatott felmérni. A munkamemóriát klasszikus számterjedelem feladatokkal mérték fel: a feladatok során számsorokat kellett a résztvevőknek a vizsgálatvezető után ismételniük először normális, majd egy későbbi szakaszban fordított, végül pedig emelkedő sorrendben, valamint matematikai számításokat időre elvégezniük. A rendszerezőkészséget pedig a Wechsler intelligenciateszt perceptuális következtetés szubtesztjeivel mérték fel, a mintakirakóval és a képkiegészítéssel. Eredményeik alapján szignifikáns pozitív összefüggés van a Machiavellizmus és a munkamemória közt, valamint a Machiavellizmus és az információ manipulációs képesség közt. Átlag feletti téri-vizuális információfeldolgozó képességről és rendszerezőkészségről tettek tanúbizonyságot a magas Machavellisták, mely eredmény alátámasztja azon elképzeléseiket, hogy a Machiavellisták egy logikus, ésszerű gondolkodási stílust használnak, rugalmasan változtatva stratégiájukat aszerint, hogy éppen mire van szükségük (Bereczkei és Birkás, 2014).

Eredményeik összhangban vannak egy fMRI vizsgálattal is (Bereczkei és munkatársai, 2013), melyben szociális dilemmahelyzetben a munkamemóriához, következtetéshez és a siker előre jelzéséhez használatos területek mutattak agyi aktivitást Machiavellistáknál. Bizalomjáték keretei közt végzett 27 fő bevonásával elkészült funkcionális MR vizsgálatukban Bereczkei és munkatársai (2013) szerint alapvetően magasabb agyi aktivitás mutatkozott a magasabb Machiavellizmus értékkel rendelkező vizsgálati személyeknél. Vagyis szociális dilemmahelyzetben, amikor lehetőség van arra, hogy másokat kihasználhassanak, speciális kognitív képességeiknek köszönhetően azonnal élnek lehetőségeikkel. Mentalizációhoz és empátiához kapcsolható agyi területeik azonban nem mutattak kifejezetten szignifikáns eltérést a magas illetve alacsony Machiavellistáknak, azaz Paál (2011) és Pátkai (2013) feltevései igazolódni látszanak: gyengébb mentalizációs képességeiket kognitív heurisztikákkal ellensúlyozzák és fordítják saját előnyükre a magas Machiavellisták.

1.7. A Sötét Hármas mérőeszközei

Paulhus és Williams (2002) a Sötét Hármasról elsőként megjelent, nagy befolyású cikke óta két elsődleges mérési megközelítés körvonalazódott.

A leginkább elterjedt megközelítés három egymástól független mérőeszköz alkalmazása, általánosságban a nárcizmust az NPI (Narcissistic Personality Inventory - NPI; Raskin és Hall,

1979), a pszichopátiát az SRP-III (Self-Report Psychopathy Scale - SRP-III; Paulhus, Neumann és Hare, 2009) és a Machiavellizmust a Mach-IV (Christie és Geiss, 1970) kérdőívvel külön-külön mérik fel. Az eredeti Sötét Hármast bemutató Paulus és Williams (2002) cikkben is ezt a megoldást használták, feltehetően ezért is ilyen gyakorta alkalmazott ez a módszer a mai napig. A nárcizmus mérésére használt NPI megszokott a nem klinikai gyakorlatban és az ezen elért eredmények összecsengenek a grandiózus nárcizmus és a nárcisztikus személyiségzavar mérésére használt eszközökével (lásd például Miller, Gaughan, Pryor, Kamen és Campbell, 2009). A negyven ítemes kérdőív hét dimenziót különböztet meg, melyek az Autoritás, Énhatékonyság, Felsőbbrendűség, Exhibicionizmus, Kizsákmányolás, Hiúság és a Feljogosultság érzése. Az SRP önkítöltő kérdőívként eredetileg Hare nevéhez fűződik (1985) és ugyan jelenleg már a negyedik, javított verzió is kiadásra került, a Sötét Hármast kutatások során még mindig a harmadik verziót alkalmazzák előszeretettel (Vize, Lynam, Collison és Miller, 2016). Faktorszerkezetét már az 1.4.3.2. fejezetben megismerhettük, ez is a Hare (2003) által létrehozott négy dimenzióban mér, amelyek az Interperszonális manipuláció, Affektív faktor, Életmód faktor, és az Antiszociális faktor. A Machiavellizmus mérésére még mindig a húsz ítemes Mach-IV (Christie és Geiss, 1970) a legelterjedtebb kérdőív, melynek magyar változatában a kutatási gyakorlat szerint nem különböztetünk meg önálló faktorokat, de alapvetően a manipulatív taktika, a cinikus szemléletmód és a hagyományos moralitás figyelmen kívül hagyása az a három kategória, amelyeket érintenek a kérdőív állításai.

Az elmúlt évek során azonban két, kifejezetten a Sötét Hármast konstelláció mérésére kifejlesztett kérdőív is napvilágot látott. Mindkét kérdőív mind a három vonást hivatott mérni egyazon kérdőívben. Az egyik ilyen kérdőív a Piszkos Tizenkettő (Dirty Dozen - DD) amely Jonason és Webster (2010) nevéhez fűződik, a másik pedig a Short Dark Triad (SD3), amely Jones és Paulhus (2014) mérőeszköze.

A Piszkos Tizenkettő (DD, Jonason és Webster, 2010) szerzői eredetileg a fent említett három egyéni mérőeszköz állításain alapulva alkottak meg huszonkét saját állítást, amellyel a Sötét Hármast esszenciáját célozták meg. Ezt tudták végül tizenkét itemre szorítani. Ennek megfelelően a DD kérdőív tizenkét iteme három alfaktort tartalmaz, mindegyik négy-négy állítást. A kérdőív hatékonyságának növelése érdekében az eredeti cikk szerint kilencfokú Likert-skálán kellett megítélni az egyes állításokat és jelezni az azzal való egyetértés mértékét. A kérdőív olyan állításokat tartalmaz, mint például „Azt akarom, hogy mások csodáljanak engem.” vagy „Hajlamos vagyok kihasználni másokat, hogy elérjem a saját céljaimat.”

(Jonason és Webster, 2010). A kérdőív alacsony elemszáma miatt nem célszerű faktorokon belül megkülönböztetett alfaktorokról beszélni, inkább helyesebb úgy megfogalmazni, hogy egyes faktorok milyen témakörökből vagy szempontokból tevődnek össze. A nárcizmust felmérő négy állítás az exhibicionizmus (2 item), a felsőbbrendűség (1 item) és a feljogosultság érzése (1 item) köré rendeződik. A Machiavellizmust személyközi taktikák (3 item) és a hagyományos erkölcsök figyelmen kívül hagyása (1 item) jellemzi a kérdőívben, míg a pszichopátiát mérő itemek mind (4) az érzéketlenséget érintik.

A Jones és Paulhus (2014) által készített rövidített Sötét Hármassal szemben huszonegy itemet tartalmaz, vagyis skálánként kilencet. A kérdőív létrejöttének célja megegyezett a Pizkos Tizenkettőével, de Jones és Paulhus nem csak csökkenteni próbálták a kérdőív elemeinek számát, hanem aranyközéputat keresve megpróbálták megtartani belőle annyit, amennyit mindenképp szükségesnek ítélték meg ahhoz, hogy a Sötét Hármassal mindegyik konstrukciónak lényegi vonásai megmaradjanak. Ők 41 állítással kezdték a kérdőívüket, majd ezeket sikerült leszűkíteni végül 27 állításra, amellett, hogy reliabilitás és validitás mutatóik megfelelőek maradtak. Kérdőívük olyan itemeket tartalmaz, mint „Kerülöm a veszélyes helyzeteket” vagy „Tudok aljas lenni másokkal”, ezekkel való egyetértését kell a kitöltőnek megítélnie egy ötfokú Likert-skálán. Itt a nárcizmust célzó itemek szintén a felsőbbrendűség (4 item), exhibicionizmus (2 item), feljogosultság érzése (1 item) és autoritás (1 item) dimenziókban mozognak. Machiavellizmust tekintve a hagyományos erkölcs figyelmen kívül hagyása (2 item) és a személyközi taktikák (7 item) köré szerveződik a faktor, a pszichopátiát pedig személyközi manipuláció (1 item), bűnöző tendenciák (3 item), kiszámíthatatlan életmód (3 item) és érzéketlenség (2 item) segítségével mérik (Muris, Merckelbach, Otgaar és Meijer, 2017).

Két másik olyan összetett mérőeszköz is van, amelyek speciálisan a Sötét Hármast célozzák, ám egyelőre még egyiket sem alkalmazták publikált kutatásoknál. Az egyik a Mini-Makers of Evil (Harms, Roberts és Kuncel, 2004) névre hallgat, és a többitől eltérően ezen kérdőív itemei állítások helyett melléknevek. A szerzők a témában jártas szakemberek segítségével átnézték a Sötét Hármassal vonások kérdőíveit külön-külön, és minden egyes item kapcsán megkérték őket, hogy egy-egy jelzőt írjanak le, amely a legjobban összefoglalja az adott állítást. Így született meg egy eredetileg 85 melléknévből álló lista. 120 pszichológiát is hallgató diákkal pedig megíttették saját magukat ezen melléknévek alapján, valamint további 53, Big Five személyiségvonást mérő állítás alapján, és eredeti Sötét Hármassal kérdőívek (külön nárcizmus,

Machiavellizmus és pszichopátia) alapján. Ezekből végül kialakítottak egy 16 ítemes kérdőívet, amely három alskálával operál. Eddig még csak poszterként mutatták be egy texasi szociál- és személyiségpszichológiai konferencián.

A másik nem publikált kérdőív a Dark Triad Screenin Measure (MacNeil, Whaley és Holden, 2007), mely egy kanadai pszichológiai társasági konferencián debütált és mindmáig nem készült belőle fellelhető kutatás. Célja ennek a kérdőívnek is az volt, hogy minimális átfedés legyen a három alfaktor között. A két mérőeszköz egyike sem került publikálásra a dolgozat megírásáig, illetve egyetlen, szakértők által felülvizsgált cikk sem alkalmazza ezeket a kérdőíveket, így a továbbiakban erről a két mérési eljárásról nem esik szó.

Noha az utóbbi években kifejezetten populáris kutatási téma lett a Sötét Hármas, számos kérdés felvetődött azzal kapcsolatban, hogy a konstelláció egyes elemei mennyire vannak egymással átfedésben vagy épp mennyire különböznek egymástól. Vize és munkatársai (2016) majdnem kétszáz szacikk összevetésével arra az eredményre jutott, hogy a nárcizmus egyértelműen eltér a pszichopátiától és a Machiavellizmustól, azonban ez utóbbi kettő jelentős átfedést mutat. Ezért is fontos megtalálni a megfelelő kérdőív, amellyel a különbség mérhető lesz. Vize és munkatársai (2016) 192 darab, Sötét Hármast vizsgáló cikk meta-analízisével keresték a választ többek között arra a kérdésre is, hogy melyik a legeredményesebb mérőeszköze a személyiség-konstruktnak. Muris és munkatársai (2017) szintén szacikkek összevetésével ellenőrizték a két kérdőív hatékonyságát összesen 143 kutatás anyagainak segítségével. Véleményük szerint a Piszkos Tizenkettő (DD, Jonason és Webster, 2010) kérdőívben a Machiavellizmus és a pszichopátia közti különbség nem megfelelően érvényesül, összetett személyiségjellemzőket próbálnak vizsgálni mindössze négy-négy kérdéssel. Ahogy láthattuk, a kérdőív csak egy dimenzió mentén méri a pszichopátiát, holott egy ennél sokkal összetettebb jelenségről van szó (Muris, Merckelbach, Otgaar és Meijer, 2017). Nem fektetnek kellő hangsúlyt arra, hogy míg a pszichopátia pozitív kapcsolatban áll az élménykereséssel, az impulzivitással, addig a Machiavellizmus inkább ezek legátlásával, késleltetéssel (Miller, Few, Seibert, Watts, Zeichner és Lynam, 2012). Kajonius, Persson, Rosenberg és Garcia (2016) magukat a témától és az eredeti szerzőktől függetlennek jellemző kutatókként elképesztően nagy elemszámú, háromezer-hétszáz főt majdnem elérő mintával próbálták igazolni, hogy a Piszkos Tizenkettő (Dirty Dozen, Jonason és Webster, 2010) megbízhatósága és érvényessége megfelelő-e. Munkájuk során arra az eredményre jutottak, hogy mindhárom Sötét Hármast alkotó jellemző bimodális (vagyis két móduszú) eloszlást mutatott. Ez azt jelenti, hogy a vizsgált szempontból két, egymástól jól elkülöníthető sokaságot alkot a populáció, vagyis jól megkülönböztethető

volt alacsony és magas Sötét Hármas (külön Machiavellizmus, pszichopátia és nárcizmus). Következtetések szerint a Piszkos Tizenkettő teszttel mérve a Sötét Hármas "két nem kooperatív alfaktor és egy kívánatosabb harmadik alfaktor elhamarkodott csoportosítása" (Kajonius és munkatársai, 2016). Az itemek nem egyforma nehézségűek, a kérdőív legnagyobb hibája mégis az, hogy valójában nem a Sötét Hármaszt méri, hanem a nárcizmust és egy antiszociális vonást. A szerzők meg is alkották az egy itemes változatát a kérdőívnek (Single Item Dirty Dark Dyad - SIDDD), vagyis az eredeti kérdőívnek megtalálták azt az egyetlen állítását, amely mások kihasználására vonatkozik. Ez, önmagában megtestesíti Kajonius és munkatársai (2016) szerint azt, amit a kérdőív valójában mérni tud a többi tizenegy itemével együtt is. Az általuk megjelölt egyetlen állítás az *"I tend to exploit others towards my own end."*, vagyis szabad fordításban: *"Hajlamos vagyok kihasználni másokat, hogy elérjem a saját céljaimat."*

A rövidített Sötét Hármas kérdőív (SD3) ígéretesebb Vize és munkatársai (2016) szerint, élménykeresés és kockázatkerülés tekintetében elkülönül egymástól a Machiavellizmus és a pszichopátia, ellenben az agresszió tekintetében már kisebb a divergencia a Machiavellizmus és a pszichopátia közt a tesztben. A szerzők (Paulhus és Jones, 2015; például Muris és munkatársai, 2017; Vize és munkatársai, 2016) ezt a kérdőívet javasolják a Sötét Hármassal végzett kutatásokhoz. A Piszkos Tizenkettő (DD) kérdőív felvétele ugyan kevesebb időbe telik, nincsenek benne fordított itemek, és a rövidített Sötét Hármas kérdőív (SD3) magasabb reliabilitással és konstruktum validitással rendelkezik (Paulhus és Jones, 2015), továbbá a DD kérdőívvel végzett kutatások eredményei gyakorta nem egyeznek meg azokkal a kutatási eredményekkel, amelyeket ugyanazon témában, a Sötét Hármaszt külön-külön mérve kaptak. Természetesen minden kérdőíves módszernek megvannak a korlátai, de összességében a SD3 kérdőív sem hosszú, és ez is egy önkitöltős papír-ceruza alapú mérőeszköz, jelenleg valóban ez a legelterjedtebb Sötét Hármaszt vizsgáló eljárás.

Vize és munkatársai az összes kérdőív gyengéjének az eredeti Machiavellizmust felmérő eszközt tartják, illetve, hogy ebből származtatják az újabb, kifejezetten Sötét Hármaszt mérő kérdőívek is az állításaikat. Christie és Geiss (1970) alapvető munkája, a Mach-IV kérdőív nem ment keresztül olyan szigorú validálási folyamatokon, amelyen például egy napjainkban létrehozott kérdőívnek keresztül kell mennie. Ugyanígy az általuk biztosított elméleti háttér Vize és munkatársai (2016) szerint nem mutatja be kellőképpen a Machiavellizmus és a pszichopátia közti különbségeket. A pszichopátia és a Machiavellizmus közti átfedés

kiküszöbölésére bevett szokás a Sötét Hármast mérő kérdőívekkel való munka során, hogy többszemponú megközelítést alkalmaznak és kiszűrik (például korreláció esetén parciális korreláció alkalmazásával) az egymást átfedő jellemzőket. A Sötét Hármás változók közti korrelációk lényegesek, ugyanakkor egy fogalmi redundanciára is rávilágítanak. Paulhus és Williams (2002) szerint egyedül a Sötét Hármás együttes tartalmazza teljeskörűen az emberi természet sötét oldalát, vagyis a rosszindulatú személyiségjellemzőket. Ezzel szemben Muris és munkatársai (2017) szerint ehhez elegendő mindössze a pszichopátia. Eredményeik alapján a pszichopátia a kulcsváltozó a három közül, a szabályszegő magatartás esszenciája. A közös varianciák figyelmen kívül hagyásával vagy kontrollálásával több kutatásban a pszichopátia egyedüli magyarázó változó lett olyan esetekben, mint a pénzügyi csalások (Jones, 2014), rasszizmus (Jonason, 2015), csalások (Nathanson, Paulhus és Williams, 2006) vagy a káröröm (James, Kavanagh, Jonason, Chonody és Scrutton, 2014; Muris és munkatársai, 2017). Ugyanakkor nem lehet azt mondani, hogy a pszichopátia az összes emberi rosszindulat és negatív tulajdonság veleje, még akkor sem, ha a pszichopátiára kontrollált statisztikai elemzések szerint a Machiavellizmus és a nárcizmus közel sem olyan szignifikáns prediktora az említett változóknak. Muris és munkatársai (2017) számára a pszichopátia sokszínűsége miatt nem elégségesek a jelenleg alkalmazott kérdőívek, ugyanis ezt a sokféleséget mindössze maréknyi állítással nem lehet megfelelően visszaadni. Miller és munkatársai (2012) inkább egyenesen azt javasolják, hogy készüljön egy új, Machiavellizmust mérő kérdőív, amely jobban elkülönül a pszichopátia mérőeszközétől. Összességében valamennyi szerző egyetért abban, hogy a Sötét Hármás koncepció nem olyan egyszerű, mint ahogy első ránézésre tűnik és minden téren – tehát a mérőeszközök alkalmazásánál úgyszintén – komoly korlátokba ütközik.

II. ELSŐ VIZSGÁLAT

Egységben az erő – A Machiavellisták - de nem más Sötét Hármas személyek - jobban teljesítenek egy virtuális környezetben.

2.1. Elméleti bevezető

A Sötét Hármas vonásokra jellemző a stratégiai manipuláció, a szociális érzéketlenség és az ellenséges érzület (Jonason, Lyons, Baugham és Vernon, 2014; Jones és Figueredo, 2013). Egy vagy több magas Sötét Hármas vonással rendelkező egyének általában önzőbbek, agresszívebbek és kárt okozhatnak másoknak személyközi helyzetben (Paulhus és Williams, 2002; Jones és Paulhus, 2010). A Sötét Hármas alacsony Barátságossággal (Jakobwitz és Egan, 2006; Vernon, Villani, Vickers és Harris, 2008) hozható összefüggésbe, illetve alacsony értékekkel az Őszinteség-alázatosság faktorok mentén (McDonald, Donellan, Navarrete, 2012; Crysel, Crosier és Webster, 2013).

A Sötét Hármas vonások további két módon különlegesek: ahogy és amiért manipulálnak. A szubklinikai pszichopátia a legkövetkezetesebb prediktora a kényszerítő erejű manipulációnak (Jonason és Webster, 2012; Jones és Olderbak, 2014) és agresszióknak (Furnham, Richards és Paulhus, 2013). Magas pszichopátiával rendelkező egyének rövidtávú nyereségre törekszenek mások kihasználása által (Mealey, 1995). Impulzív és érzéketlen természetük következtében vakmerően reagálnak fizikai provokációra (Jones és Paulhus, 2010), illetve szükségtelen kockázatot is vállalnak potenciális jutalom fejében (Jones, 2014). Összegezve, a pszichopátiás egyének azonnali nyereségért manipulálnak és rövidtávú, kényszerítő manipulációs stratégiát alkalmaznak.

A szubklinikai nárcizmusra grandiozitás, identitásfölény érzése jellemző (Paulhus és Williams, 2002). Szükségük van mások imádatára, miközben híján vannak az empátiának (Jonason, Lyons, Bethell és Ross, 2013). Agresszívan reagálnak az ego fenyegető helyzetekre, mint a kiközösítés (Twenge és Campbell, 2013) vagy a személyes sértés (Bushman és Baumeister, 1998; Jones és Paulhus, 2010).

Az Ötfaktoros Modellel (Five Factor Model, FFM) kapcsolatosan tekintve a nárcizmusra alacsony szintű Barátságosság és magas szintű Extraverzió jellemző (Pailing, Boon és Egan, 2014; Paulhus, 2001). A nárcizmussal jár a külsőleg exhibicionista viselkedés és gyakorta hatékony vezetőként írják le őket (Egan, Chan és Shorter, 2014), noha a viselkedéses bizonyítékok arra mutatnak rá, hogy az ellenkezője az igaz (Nevicka, Ten Velden, De Hoogh és

Van Vianen, 2011). Általánosságban, a pszichopátiához és a Machiavellizmushoz viszonyítva a nárcizmus jobbra szociálisan elfogadott (Rautham és Kolar, 2013), mivel hamar kedvező benyomást keltenek a társas interakciók során (Back és mtsai, 2010; Paulhus, 1998). A nárcisztikus egyének önbecsapó nagyozolások módszerrel manipulálnak (Paulhus és Williams, 2002). Röviden elmondva az önmegettévesztés azért hatásos manipulációs módszer, mivel az egyének inkább hisznek a nárcisztikus személyről szóló pozitív információknak, amelyek elfedik a megettévesztő szándékot (von Hippel és Trivers, 2011). Összegezve a nárcisztikus személyek azért manipulálnak másokat, hogy táplálják kielégíthetetlen szükségleteiket a szociális csodálatról (Morf és Rhodewalt, 2001) és így önbecsapással élnek.

A Machiavellizmusról gyakorta asszociálnak mások önös érdekből történő kihasználására (Christie és Geis, 1970; McIlwain, 2003). A magas Machiavellisták hosszabb távon gondolkodnak a többi Sötét Hármas személyiségnél (Jones és Paulhus, 2011) és viselkedésük is rugalmas és helyzetfüggő (Bereczkei, 2015; Jonason és Webster, 2012; Jones, 2013). Értékelik az adott társas helyzetet és partnereiket, majd viselkedésükkel a változó körülményekhez idomulnak (Czibor és Bereczkei, 2012; Bereczkei és Czibor, 2014). Még altruista viselkedés is előtörhet a magas Machiavellista személyekből, hogyha nagylelkűnek látszani éppen érdekükben van (Bereczkei, Birkás és Kerekes, 2010). A magas Machiavellisták gyakorta mutatkoznak hűségeseknek csoportjuk tagjaihoz, mialatt megpróbálják kihasználni ugyanezen csoporttagokat (Wilson és mtsai, 1996). Néha kedvelt vezetők, akiket hatékonyak és karizmatikusnak ítélnak más csoportok elleni fellépéseikkor (Jones és Paulhus, 2009; Deluga, 2001). Végezetül, a magas Machiavellisták hajlamosak különösen jól boldogulni strukturálatlan, laza szerkezetű szervezetekben, kiváltképp mikor több döntéshozási lehetőségük és hatalmuk van, kevesebb szabály köti őket és kevesebb vezetői felügyelet (Gable, Hollon és Dangello 1992). Összegezve, a Machiavellista egyének rugalmas módon manipulálnak, amelyet az adott helyzethez igazítanak. Ezen személyek egy kifejezett cél eléréséért manipulálnak.

Felmerült a kérdés, vajon hogyan viselkednek a különböző Sötét Hármas személyek egy virtuális környezetben, amely egyszerre igényel kompetitív és kooperatív stratégiákat. Az egyik leggyakrabban használt nagyon sok szereplős online szerepjáték (vagyis *massively multiplayer online role-playing game*, MMORPG) a World of Warcraft (WoW), amely egy 2004-ben megjelent, interneten, előfizetés ellenében játszható játékszoftver. A forgalmazó saját, hivatalos statisztikái szerint több, mint öt és félmillió egyéni előfizetővel rendelkeznek. A játék egy szociális platformként működik, ahol az egész világról összegyűlhetnek és tapasztalatot cserélhetnek a felhasználók. A játszható karaktereket nagy részletességgel lehet beállítani,

különböző fajba, kasztba tartozhatnak, nemük és külsejük is alakítható, de még foglalkozása is megválasztható. Ezek a karakterek reprezentálják a játékost a továbbiakban, mialatt Azeroth (a játékbeli világ) varázslatos és különleges földjén kalandozik.

Az elsődleges cél természetesen a minél magasabb Szint (Level) elérésre az alteregóként szolgáló karakterrel, és hogy mindezt elérjük, kereskedhetünk, szörnyekkel harcolhatunk, portyázhatunk, párbajozhatunk, küldetéseket teljesíthetünk és így tovább. A küldetések és harcok egyedül vagy csoportokban teljesíthetők. A WoW-ban ezáltal csapatok alakulnak, klánokba tömörülnek a játékosok és az összetett szociális interakciók (vezetés, parancskövetés, más játékosok segítségével feladatok elvégzése) nagy fontosságú elemei a virtuális környezetnek. A játékosok különféle szövetségeseket gyűjthetnek maguk köré, elérhetnek sokféle rangot és titulust, guild-nek nevezett hierarchikus csoportok (kvázi klánok) részesei lehetnek, és értékes játékbeli itemekre tehetnek szert. Minthogy a játék maga is előfizetéshez kötött, valódi pénzzé tehetők a megszerzett értékek, vagy valós fizetésünket költhetjük egy-egy új játékbeli tárgy megvételére.

Ahogy kutatók és hozzáértők már korábban megállapították, ezek a virtuális világok megfelelő platformot biztosítanak az emberi viselkedés specifikus kontextusban való megfigyelésére (Wood et al., 2004; Yee, 2006, Schrader & McCreery, 2008; de Souza et al., 2010; Fuster et al., 2012). Korábbi kutatások bemutatták, hogy a csoport életébe való bevonódás és a vezetői képességek melyek a játékban reprezentálódnak, gyakorta megfeleltethetők valós életbeli helyzeteknek, így tehát valaki WoW-ban elért szintje (Level) interpretálható a siker indikátoraként is.

Feltételeztük, hogy ezen körülmények között az egyedi Sötét Hármás jellemzők egyértelműen tetten érhetők. A Sötét Hármás viselkedés virtuális környezetben való tanulmányozásával, féltreteve olyan változókat, mint például az attraktivitás vagy a társadalmi-gazdasági státusz, betekintést nyerhetünk a Sötét Hármás stratégiákba. Jelen kutatás legfőbb célja az volt, hogy megvizsgálja, a magas Sötét Hármás vonásokkal rendelkező személyek jobban teljesítenek-e az alacsonyabb Sötét Hármás vonásokkal rendelkezőknél a játékban jutalomszerzés és szintlépés terén. Még pontosabban, arra voltunk kíváncsiak, ahogy (a) az erőszakos és kockázatkereső magatartás, melyek a pszichopátiához kapcsolhatóak, (b) a felsőbbrendűség érzése, és az önmegettévesztő megerősítés, melyek a nárcizmussal asszociálhatóak, valamint (c) a rugalmas és stratégikus természet, mely a Machiavellizmusra jellemző, kialakul ebben a virtuális környezetben.

Tekintettel a Machiavellizmushoz kapcsolódó rugalmas stratégiára, illetve hírnevükkel kapcsolatos aggodalmaikra (Jones és Paulhus, 2011), azt feltételeztük, hogy a Machiavellista játékosok nagyobb számú játékbeli barátot és más kapcsolatot halmoznak fel, valamint a csoportjukon belüli rangsorban domináns helyet foglalnak el a szociális játékokban.

Összegezve, megvizsgáltuk mely különböző Sötét Hármas vonások és stratégiák jelezhetnék előre a sikert egy virtuális társas környezetben, melyben az együttműködés (szövetségek kialakítása) és a versengés (a hierarchiában való magasabb helyért küzdés) egyaránt jelen van. Azt feltételeztük, hogy a Machiavellisták lesznek azok, akik leginkább sikeresek a játékban: magasabb szinteket érnek el, népszerűbbek saját csoportjukban, jobb a hírnevük, több partnerük van a játékban, klánjukban vezető szerepet töltenek be. Ezen pozíció betudható lenne viselkedésbeli rugalmasságuknak (Bereczkei, 2015) és kiemelkedő szövetségalkotó képességeiknek (Jones és Paulhus, 2011). Mindezek alapján a következő hipotéziseket fogalmaztuk meg:

- (1.) Szignifikáns eltérés lesz a játékosok és a karaktereik Sötét Hármas értékei között, valamint
- (2.) A magas Machiavellizmussal rendelkező játékosoknak több barátjuk/szövetségesük lesz a játékban, és mivel
- (3.) Minél több barátja vagy szövetséges van valakinek a játékban, annál nagyobb Sikert ér el, így viszont a Machiavellizmus szintje lesz az a változó, amely végső soron bejósolja a játékban elérhető sikert, hiszen
- (4.) Magasabb Machiavellizmus szint több szövetségeshez, ezáltal pedig magasabb Szinthez vezet.

2.2 Módszer

2.2.1. Vizsgálati személyek

Az eredetileg 210 résztvevő közül kiszűrésre kerültek azok, akik adatai egyértelműen nem feleltek meg a valóságnak (nem valós karakternevet adtak meg, nem volt élő előfizetésük, állításuk szerint heti 160 órát játszottak, stb.) vagy nem adták beleegyezésüket, így végül mintánk 188 World of Warcraft játékosból állt (84% férfi, de a minta 41 százaléka játszik női karakterrel), a leginkább látogatott nemzetközi játékos fórumról összegyűjtve. Életkoruk 18 és 55 év között volt ($M = 23.03$, $SD = 5.5$), átlagosan 6 éve ($SD = 2.7$) voltak napi rendszerességű

játékosok, 94-es szinten (0-100, SD =12), nagyjából 23 órát játszva egy héten (0-80, SD = 17.6). A vizsgálatot egy nyereményjátékkal egybekötöttük, erre ők önként jelentkeztek: elérhetőségeiket megadva a vizsgálat lezárását követően kisorsoltunk közöttük egy 90 napos WoW előfizetést. A sorsolással egybekötött vizsgálat feltételei között egyértelműen szerepelt, hogy az összes jelentkező beleegyezését adja a vizsgálatban való részvételhez.

2.2.2. A Játék

A játék középpontjában a küldetés-alapú rendszerben történő karakterfejlődés áll: a karakterek tapasztalati pontokat gyűjthetnek és szintet léphetnek azzal, hogy küldetéseket teljesítenek vagy portyázásra mennek. Számtalan különféle eredményre tehet szert egy játékos (tapasztalati pontot kap, ha kitanulja választott foglalkozását, elér egy mérföldkövet, legyőz egy nehezebben legyőzhető ellenfelet és így tovább), attól függően, hogy mennyire ügyes, leleményes vagy akár szerencsés. Éppen ezért vizsgálatunkban az elért szintet (Level) használtuk eredményességi mutatóként. Egy játékos szintje ugyanis objektív mutatója hatékonyságának és elért teljesítményének, a vizsgálat időpontjában (2014. november) a legmagasabb elérhető szint a 100 volt, a legutóbbi kiegészítő kiadását követően (azóta ez emelkedett). Eddigre a World of Warcraft játékban már több, mint 100 millió karakter volt beregisztrálva (mivel egy játékosnak lehet több karaktere is) és a statisztikák szerint már az egyik legkedveltebb lett az MMORPG piacon (Battle.net, 2014). Nem csak a játékosoknak, hanem a küldetéseknek és a megszerezhető tárgyakkal is lehetnek szintjei, melyek által könnyebben felmérhető a nehézségi fok vagy tárgyak esetén a hasznosságuk. A szint (Level) leginkább egy olyan mérőszámnak tekinthető, mely összehasonlítási alapot ad, így könnyebben összemérhetünk hasonló képességeket. Például mikor két, nagyjából megegyező szintű és felszerelésű karakter harcol egymással, fair küzdelemre számíthatunk, és nem lehet előre jelezni a küzdelem végkimenetelét.

2.2.3. Vizsgálati eszközök és a vizsgálat menete

Egy online kérdőíves rendszert felhasználva válaszadóink alapvető demográfiai információkat és általános játékos adatokat adtak meg magukról (szintjüket, játéktípusukat, játékidőjüket, karakterük fajtáját és foglalkozását, stb.). Kizárván a csalás és nagyotmondás lehetőségét az önkitöltős kérdőívekben, minden karakter nevét és szintjét visszakerestük és újraellenőriztük egy publikus WoW adatbázisban.

A Sötét Hármas (DT) felmérésére a 27 kérdésből álló *Short Dark Triad* vagy SD3 (Jones és

Paulhus, 2014) kérdőívet használtuk. Az SD3 kitöltése során a résztvevőknek egy ötfokú Likert-skálán kellett egyetértésük mértékét (1 = egyáltalán nem értek egyet, 5 = teljes mértékben egyetértek) kifejezni megadott állításokkal kapcsolatban. Az állítások között voltak a Machiavellizmus alskálához tartozóak (pl.: „*Nem bölcs dolog elárulni másoknak a titkainkat*”), a narcizmus alskálához tartozóak (pl.: „*Ragaszkodom hozzá, hogy megkapjam a nekem megjáró tiszteletet*”) illetve a pszichopátia alskálához tartozóak is (pl.: „*Tudok aljas lenni másokkal*”). A résztvevőknek emellett meg kellett ítélniük feltételezett hírnevüket, népszerűségüket és szövetségeseik számának nagyságát egy-egy 7-fokú Likert-skálán. A résztvevők minden kérdésre kétszer válaszoltak, ahogy a SD3 kérdőívet is kétszer töltötték ki: egyszer átlagos önkítöltős kérdőívként, saját magukra reflektálva (ezeket „valós” változóknak neveztük, pl.: „valós DT” vagy „valós Sötét Hármás”), majd egyszer, mintha játékbeli karakterükként, online alteregójukként tölténék ki (ezeket neveztük „karakter” változóknak).

2.3. Eredmények

2.3.1. Analízis

A vizsgálat eredményeinek kiértékelése során IBM SPSS Statistics 20 programot használtunk, a mediációhoz pedig Hayes (2013) által tervezett Process Procedure Macro for SPSS kiegészítőt.

2.3.2. Valódi és Karakter Sötét Hármás változók

Szignifikáns korrelációt találtunk a valós Machiavellizmus illetve a karakter Machiavellizmus értékek között ($r = .45, p < .01$), valós és karakter narcizmus ($r = .33, p < .01$), valamint valós és karakter pszichopátia ($r = .37, p < .01$) között. A Sötét Hármás átlagok, szórások, t értékek és hatásfokok megtalálhatók az 2. Táblázatban.

2. Táblázat. Sötét Hármas átlagok, szórások, t értékek és hatásfokok. Forrás: saját adatok.

	Valós Átlag (SD)	Karakter Átlag (SD)	t érték	Cohen's d (hatásfok / effect size)
Machiavellizmus	31.34 (4.92)	29.44 (5.40)	4.80**	1.56
Nárcizmus	28.27 (3.87)	28.92 (3.87)	-2.00*	.16
Pszichopátia	20.63 (3.77)	21.28 (4.57)	-1.90	.15

Megjegyzés: * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

Pszichopátia és nárcizmus értékeknél megfigyelhető, hogy valós értékek általában alacsonyabbak, mint a karaktereké, ami azt jelzi, hogy az emberek sajátjukénál magasabb pszichopátia és nárcizmus értékkel rendelkező karakterrel játszanak. (Noha pszichopátia esetén ez a különbség a t-próba szerint nem lett szignifikáns.) A Machiavellizmus esetében azonban pont egy ellenkező tendencia látható: a résztvevőknek magasabb értékeik voltak, mint karaktereiknek. Más szóval tehát a játékosok alacsonyabb Mach értékű karakterekkel játszottak, mint azt személyiségük indokolta volna (lásd 2. Táblázat).

2.3.4. Népszerűség, hírnév és szövetségesek száma

Megvizsgáltuk, a valós és a karakterhez tartozó Sötét Hármas értékek hogyan viszonyultak a csoporton belüli személyközi kapcsolatokhoz, úgy mint: hírnév, népszerűség és szövetségesek száma. Szignifikáns korrelációt találtunk a Machiavellizmus és a szövetségesek száma között mind a valós Machiavellizmus értékek ($r = .18, p < .05$), mind a karakter Machiavellizmus értékek ($r = .24, p < .01$) esetén. Továbbá, a hírnév szignifikáns kapcsolatban volt a karakter pszichopátia értékeivel ($r = .18, p < .05$).

2.3.5. Regresszió analízis

Többszörös regressziós analízist végeztünk annak megállapítására, mely változó lehet a siker

(itt: a játék során elért Szint, másként „Level”) előrejelzője. Analízisünk két Modellt eredményezett: az 1. Modell tartalmazta a valós Sötét Hármás értékeket ($F(3,184) = 3.43$, $R^2 = .05$ $p < 0.05$) és a 2. Modell az úgynevezett Szövetséges változókat ($F(6,181) = 4.43$, $R^2 = .12$ $p < .001$), melyek jelen esetben a népszerűség, hírnév és a szövetségesek száma. A standardizált Béta együtthatók, t értékek és szignifikancia szintek a 3. Táblázatban láthatóak.

2. Táblázat: A többszörös regresszió analízis eredménye a játékban elért siker (Szint) előrejelzésére. Forrás: saját adatok

Modell			Std. Béta	t	sign
1	Sötét Hármás				
	változók	Machiavellizmus	.17	2.39	.017
		Nárcizmus	.08	1.09	.278
		Pszichopátia	.06	.82	.409
2	Sötét Hármás				
	változók	Machiavellizmus	.10	1.39	.165
		Nárcizmus	.11	1.56	.120
		Pszichopátia	.03	.04	.963
	Szövetséges				
	változók	Népszerűség	-.11	-1.13	.258
		Hírnév	.16	1.62	.106
		Szövetségesek száma	.25	3.26	.001

Megjegyzés: függő változó a Szint

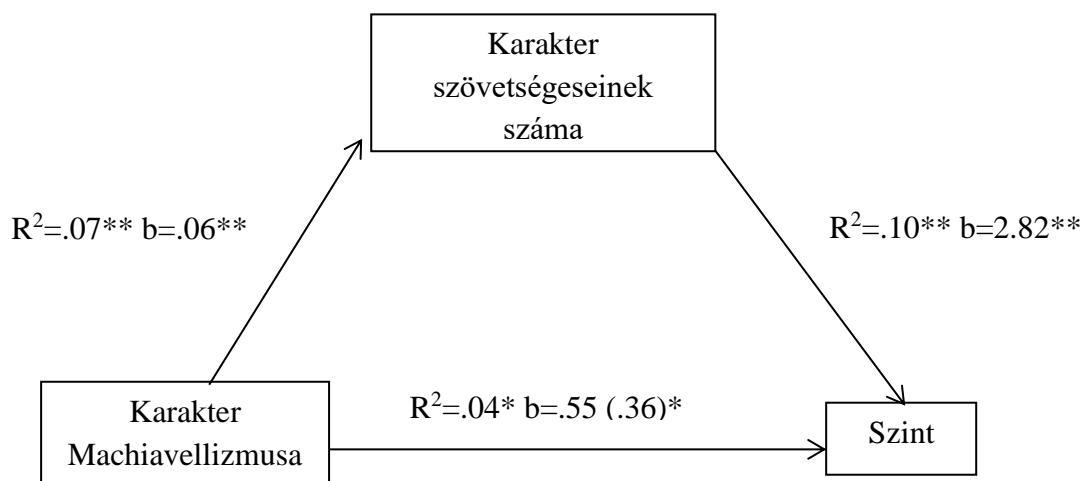
A 3. táblázatban látható, hogy míg az 1. Modellben egyedül a Sötét Hármás változók szerepelnek a Szint prediktoraként, a Machiavellizmus hoz egyedül szignifikáns eredményt, vagyis egyedül ez jósolja be a játékban elért szintet. Azonban, miután a 2. Modellben hozzáadjuk a további, úgynevezett Szövetséges változókat a prediktorokhoz, már csak a Szövetségesek száma az, ami szignifikáns bejósolója marad a Szintnek.

Mindezek tükrében megvizsgáltuk a Machiavellizmus és a Szövetségesek száma változók közti kapcsolatot mediációs modellben is.

2.3.6. Mediáció

A mediációhoz Hayes (2013) által létrehozott Process Procedure Macro programot használtunk, hogy a három szóban forgó változó (Szint, Machiavellizmus és Szövetségek száma) közti útvonalat felderítsük. Ahogy a 4. ábra mutatja, a Machiavellizmusnak közvetlen hatása van a Szintre, mint ahogy azt már a korábbi eredmények is kimutatták. A Szövetségek száma közvetítő változó a Machiavellizmus és a Szint között ($F(1,186) = 14.22, p < .01$). Más szóval a karakterek Machiavellizmus értékei befolyással vannak a klánon belüli Szövetségek számára, amely érték pedig cserébe felelős a karakternek a játék során elért eredményeiért.

4. ábra: Mediáció a Machiavellizmus, a Karakter szövetségeseinek száma és az elért Szint között. Forrás: saját adatok

Megjegyzés: Sobel Z értéke 2.55 volt ($p < 0.05$ $\kappa^2 = 0.06$). $^*p < 0.05$ $^{**}p < 0.01$ $b =$ együttható

2.4. Megvitatás

A Machiavellizmus egyértelműen fontos prediktora a WoW játékban elérhető sikereknek. Ezen eredmény alátámasztja a Machiavellista természet rugalmas és stratégiai megközelítésével terel a manipuláció felé. Ezzel szemben, sem a pszichopátiára jellemző agresszív viselkedés és kiszámíthatatlanság, sem pedig a grandiózus narcizmus önmegegyezésző természete nem jeleztek előre hasonló sikereket. Tehát ebben a vizsgálatban a WoW sikeréhez egy bizonyos szociális magatartásra volt szükség, amelynek keretein belül az egyén nagyszámú koalíciós partnerre tett szert a csoporton (úgynevezett guild-en) belül. A magas pszichopátiával rendelkezők impulzív és antiszociális jellege megakadályozta őket, hogy sikeresek legyenek a koalíció formálásban.

Úgyszintén az önhittség és felsőbbrendűség-érzet ami a magas nárcizmussal jár, akadályozhatta hosszú távon a népszerűség és jó hírnév elnyerését.

A teljesítményért, magasabb elért szintért a Machiavellizmus volt a felelős, ugyanis magasabb Machiavellizmus értékek előrejelezték a magasabb Szint változót. Hovatovább, ezt a sikert mediálta a mérőszám amely a Machiavellisták csoportba összegyűjtött koalíciós partnereit jelentette. Vagyis minél magasabb Mach értéke volt egy játékosnak, annál több szövetségese és minél több szövetségese, annál magasabb pozícióba kerülhet a hierarchikus klánon belül.

Ezen eredmények jól kiegészítik korábbi kutatások eredményeit. A Machiavellizmus kutatásának úttörői, Christie és Geis (1970) azt találták, hogy a Machiavellista egyének jobbak abban, hogy szövetségeseket keressenek és szövetségeket alakítsanak ki másokkal azért, hogy megnöveljék saját esélyeiket például jutalomszerzésre. Olyan bizalomjátékban, melyben a játékosok az ellenfelükkel összefogva előbbre juthattak, a magas Machiavellisták sokkal sikeresebbek voltak a pontszerzésben, mint az alacsony Mach értékkel rendelkezők (Geis 1970). Ennek az eredmények az oka az volt, hogy a Machiavellista egyének kétszínű meggyőzési stratégiáikkal sokkal eredményesebben veszik rá a többieket arra, hogy kooperáljanak velük: saját leendő nyereményeikből ajánlottak fel csekély töredéket a közreműködésért. Az ilyen és ehhez hasonló rugalmasság illetve az időzítés megfigyelése segített a kutatóknak feltérképezni, hogy milyen opportunistá a Machiavellista természet.

Ugyanis például a Machiavellista egyének bár felrúgták szövetségeiket, tették mindezt túl későn ahhoz, hogy a játékosársuknak lehetősége legyen új szövetségest keresni vagy bármi módon megbünteti őket. A Machiavellisták tehát végig kontroll alatt tartották a bizalomjáték menetét. Csoportvezetőként viselkedtek. Még ha rossz helyzetben is voltak (például rossz lapjárásuk volt kártyajátékban), magas tétet, magas ajánlatot követeltek meg partnereiktől és nem fogadtak el alacsony felajánlást. Így tehát támaszkodtak azon képességeikre, hogy befolyásolni és irányítani tudják a társadalmi folyamatot.

Több tanulmányban szintén arra az eredményre jutottak, hogy a magas Machiavellisták könnyebben és hatásosabban alkalmaznak különböző meggyőzési stratégiákat azért, hogy a velük együttműködőket kihasználva erőforrásokhoz jussanak (Grams és Rogers, 1990).

Egy ennél frissebb vizsgálatban szintén azt támasztották alá, hogy a Machiavellizmus szignifikánsan korrelál minden típusú szociális befolyásolási móddal (kényszerítés, könyörgés, pénzbeli jutalom felajánlása, kölcsönösség, bájolgás, elcsábítás, stb.). Viszonylag kevés szignifikáns korrelációt találtak azonban a pszichopátia és szociális taktikák közt (Jonason és

Webster, 2012). Más vizsgálatokban felfedték, hogy a Machiavellisták önös érdekeiknek megfelelő benyomást tudnak kelteni másokban (Cherulnik, Way, Ames és Hutto, 1991). Ennek megfelelően kompetens személyeknek állítják be magukat, vonakodnak bármilyen gyengeséget kimutatni mások előtt (Shepperd és Socherman, 1997).

Noha jelen kutatás nem tud számot adni arról, hogy a Machiavellista játékosok hogyan befolyásolják társaikat, hogy azok szövetkezzenek velük, mint ahogy azt sem tudjuk pontosan megmondani milyen taktikát alkalmazva érik el, hogy fenntartsák ezen szövetségeket olyan hosszan, hogy az számukra előnyös legyen. Mindazonáltal korábbi vizsgálatok alátámasztották azt az elképzelést, hogy a Machiavellista személyek kedvelt vezetők, felelős csoportvezetők különösen olyan helyzetekben, melyben más csoportok ellen kell fellépni (Deluga, 2001; Jones és Paulhus, 2009). Egy későbbi kutatás körültekintően megvizsgálhatná a Machiavellisták által használt taktikát, mely megengedi nekik, hogy szövetségre lépjenek és befolyásoljanak másokat önös céljaik érdekében. Egy fent említett lehetőség az, hogy a Machiavellistáknak akik vezetők lesznek kettős céljuk van: lojális vezetőként feltűnni saját csoportjuk tagjai előtt, miközben manipulálják is ezen csoporttagokat (Wilson és mtai, 1996).

Érdekes módon vizsgálatukban a résztvevők alacsonyabb Mach értékeket ítélték játékbeli karakterüknek, mint valódi önmaguknak, míg más Sötét Hármas változóknál ez a trend pont fordítva volt. Ezt úgy értelmeztük, hogy a Machiavellista személyek tudatában lehetnek annak, hogy másokat kihasználó természetük aláássa hosszabb távú terveiket. Így feltételezhetik, hogy egy sajátjukétól eltérő személyiségű karaktert jobban elfogadnak a többiek, saját kizsákmányoló céljaikat jobban elérik, ha maszkolják valódi önmagukat a játékban. Ez a fajta tettetés ismert Machiavellista viselkedésnek számít.

Összességében elmondható, hogy hipotéziseinket sikerült igazolnunk. Valóban szignifikáns eltérést találtunk a játékosok és karaktereik Sötét Hármas értékei között (1), a valós értékek a pszichopátia és a narcizmus esetében alacsonyabbak voltak, mint a karakterek pontértékei, azonban a Machiavellizmus pont fordítva viselkedett. A magas Machiavellizmussal rendelkező játékosoknak valóban több szövetségesük volt a játékban (2), ezzel második hipotézisünket is sikerült igazolni. A több szövetséges pedig nagyobb sikerekhez vezet, ahogy harmadik hipotézisünkben feltételeztük. Regresszió analízisünk eredményei szerint a Sötét Hármas változók közül egyedül a Machiavellizmus volt szignifikáns prediktor változója a játékban elérhető sikernek, amit a Szinttel vizsgáltunk, azonban a szövetségesek száma még ennél is sokkal fontosabb prediktornak bizonyult (3). Mediációs ábránk pedig szemléletesen

bemutatták, hogy miért: végső soron a magasabb Machiavellizmus szint vezetett a játékban elért sikerekhez, méghozzá az elért szövetségesek számán keresztül (4). A Machiavellizmus szövetségek kialakításával társult, amely közvetítő láncszem volt a Machiavellizmus és a WoW játékban elért siker között. Ezen eredmények az elsők között vannak, melyek bemutatják, hogy a Machiavellizmus olyan viselkedéses folyamatokhoz kapcsolódik, melyek előnyösek lehetnek egy virtuális világban is.

III. MÁSODIK VIZSGÁLAT

Ahol füst van, tűz is van - Sötét Hármas által közvetített kapcsolat az Életmenet stratégia és az Észlelt Stressz között

3.1. Bevezetés

A stratégia egy általános terv vagy tervek készlete, annak érdekében, hogy elérjünk valamit. A stratégiák kognitív célokat szolgálnak (például szöveg memorizálása, megértése) és potenciálisan tudatos és kontrollálható tevékenységek (Pressley és Hilden, 2007). Ez a megfogalmazás magában foglalja, hogy a stratégia használójának nem kell mindig feltétlenül tudatában lennie annak, hogy ő épp valamely stratégiát használ, sem pedig folyamatosan ellenőriznie azt, de a lehetősége adott minderre. Mikor az ember megtanul stratégiát használni, eleinte sokkal tudatosabban alkalmazza azt, azonban mihelyst tapasztalatra tesz szert, a stratégiahasználat automatikussá és erőfeszítést nem igénylő feladattá válik. Pszichológiai értelemben véve azonban a stratégia egy kicsivel ennél még több: a stratégia egy terv vagy módszer, melyet céljaink elérése végett követünk. Adaptáció vagy adaptációk halmaza, melybe bele tartozik minden jellemző viselkedésminta is, melyet alkalmazunk. De nem csak kognitív célja lehet, hanem bár kognitív műveletekből áll, az elérendő cél lehet a túlélés és/vagy a szaporodás is, vagyis az alapvető adaptációs célok. A stratégiát a taktikától megkülönbözteti, hogy hosszabb távú cél elérésére irányul.

Stratégia tehát nem csak tanulási vagy megküzdési stratégia lehet, hanem akár az életmenetet meghatározó stratégia is. A Sötét Hármas személyek stratégiai döntéseit pedig nem csupán kísérleti játékokon keresztül követhetjük nyomon, hanem megfigyelhetjük élettörténetükbe beágyazva is.

Második vizsgálatunk során arra törekedtünk, hogy átfogó és egzakt modellt használva megvizsgáljuk az életmenet stratégia és az észlelt stressz közötti kapcsolatot, illetve azt, hogy ebbe miként ágyazódik bele a Sötét Hármas. Szükségesnek találtuk mindezt azért, mert a kiszámíthatatlan és zord kora gyerekkori környezet kapcsán összefüggésbe hozhatók egymással a vizsgált változóink. Mindezekhez azonban előbb részletesen át kell tekintenünk, hogy mit nevezünk élettörténeti stratégiának és miért fontos számunkra

3.1.1. Életmenet stratégia

Egy populáció egyedeit egész élettartamuk során nyomon követni meglehetősen kihívásokkal teli munka, mivelhogy számos változáson mennek keresztül, melyeknek még a csoportosítása is nehéz. Azonban ezek a csoportosított egyedi megnyilvánulások szükségesek ahhoz, hogy evolúciós következtetéseket vonhassunk le az életmenet stratégiákból.

Maga az életmenet stratégia MacArthur és Wilson (1967) nevéhez fűződik, akik még populációbiológiai elméletként írták le először, hogy a fajok az eltérő környezeti feltételekhez való alkalmazkodás kényszere miatt különböző életmenet stratégiákat kell, hogy kövessenek. Vagyis az elmélet az evolúciós biológiához tartozik és a bioenergetikai és az anyagi erőforrásokból származó nyereségek egyéni felhasználási módjának stratégiáit különíti el az úgynevezett r-K kontinuumon. Később Rushton (1985) használta a fogalmat az emberek közti egyéni különbségek leírására is.

Ahogy korábban az 1.5.2. fejezetben már szó volt róla, az egyedi életmenetek vagy élettörténetek összessége adja a populáció demográfiai változásait. Egy ilyen egyedi élettörténet nem más, mint annak a szummája, hogy az egyén mennyire allokálta energiáit, milyen sikeresek voltak reprodukciós próbálkozásai, miként hasznosította fel a rendelkezésére álló forrásokat és így tovább.

Ezen stratégiák nem tekinthetők állandó stratégiáknak, hiszen egyaránt változhat a populációk ökológiai környezete és genetikai készlete, így ezeknek megfelelően változnak, adaptálódnak az életmenet stratégiák is. Így tehát mindig relatívak az életmenet stratégiák, melyek esetében nem abszolút kategóriákról beszélünk, hanem összehasonlításokról. Ezért tehát az r-K kontinuumon is a fajok egymáshoz képest való elhelyezkedése relatív kategorizálásra ad lehetőséget. Az r-K kontinuumra gondolhatunk úgy, mint egy képzeletbeli egyenesre, melynek egyik vége felé a K-szelektált fajokat találhatjuk, másikon pedig az inkább r-szelektált fajokat. A két végpont a két szélsőség, melyek közé besorolhatóak a különböző fajok – a populációk legtöbbször csak egyik vagy másik stratégiát követik, azonban előfordul, hogy akár egy faj különböző életciklusában különböző stratégiák jelennek meg, illetve mindig a két szélsőség közti valamely átmeneti életmenet stratégiáról van szó, nincs tisztán r vagy K stratégia. Azért vannak nagy általánosságok, így például inkább r-stratégiával élnek a kétéltűek és a rágcsálók, míg K-szelektáltak pedig a korallok vagy a legtöbb ragadozó.

A K-szelektált fajok stabil, bejósolható erőforrásokkal rendelkeznek és kiszámítható környezetben élnek, ennél fogva élettartamuk is hosszabbnak mondható, szexuális érettségüket később érik el. Utódjaik száma alacsonyabb, viszont a szülői ráfordítás, a gondoskodás mértéke

magasabb. Vagyis egészen egyszerűen megfogalmazva inkább a minőségre fektetik a hangsúlyt, nem a mennyiségre. A K-stratégia energiafelhasználása sokkal kisebb, így ez a stratégia gazdaságosabbnak mondható a nagy energiafelhasználású, szinte pazarló r-stratégiához képest. Az r-szelektált fajok erőforrásai és környezetük nem állandó, nem kiszámítható. Azonban nem is adaptálódnak olyan nagy mértékben a környezethez, vagyis nem használják ki a forrásaikat. A fajok megpróbálják elérni a maximális szaporodási rátát, ezáltal minél több utód születik, az ivarérés is hamarabb megtörténik. A szülői gondoskodás mértéke ugyanakkor csekélyebb és a fajok életideje is rövidebb.

Ezekről az r-K stratégiákat jellemző különbségekről rövid összefoglalót mutat a 4. Táblázat:

4. Táblázat: Az r és a K stratégia összehasonlítása. Forrás: a szerző

r-stratégia	K-stratégia
Korai ivarérés	Késleltetett reprodukció
Sok utód	Kevés utód
Szemelparitás	Iteroparitás
Nincs vagy kevesebb szülői gondoskodás	Nagyobb mértékű szülői gondoskodás
Nagy reprodukciós erőfeszítés	Kis reprodukciós erőfeszítés
Maximális szaporodási ráta elérése	Maximális forráskihasználás
Nincs vagy kevés az adaptáció	Nagy fokú adaptáció
Változó környezetben	Állandó környezetben
Jó kolonizációs képesség (növényeknél pl. pitypang, amelynek távolra terjednek magjai)	Változó kolonizációs képesség (növényeknél pl. ezüstös hölgymál)
Rövidebb életidő	Hosszabb életidő
Kevés, gyorsan megújuló védőmechanizmus	Több, lassan megújuló védőmechanizmus
„Minőségi” védekezés (pl. növényeknél mérgező anyag)	„Mennyiségi” védekezés (pl. növényeknél alacsony tápérték, nehéz emészthetőség)

De hogyan jutunk el ezen populációbiológiai modelltől az emberi társadalomig? Természetéből adódóan az embernek is K-szelekciós stratégiával rendelkező lénynek kell lennie, Heylighen és Bernheim (é.n.) azonban tanulmányukban rámutattak arra, hogy a fejlődés korai szakaszában egyes külső hatások nyomán r-szelekciós fejlődés váltható ki az embernél. Ilyen hatás lehet például a kiszámíthatatlan környezet (akár háború, aszály, szegénység) valamint a gondozóval való bizonytalan kapcsolat (így például fizikai vagy érzelmi bántalmazás, az egyik szülő hiánya, elhanyagolás vagy túlzott aggodás) mind olyan mértékű változást okoznak a hormonális rendszerben, amely az r-stratégia kialakulásához vezet.

Belsky és munkatársai (Belsky, Steinberg és Draper, 1991; Belsky, 1997) megalkották a szociális fejlődés evolúciós modelljét, amely leírja, hogy egyes korai életkorban szerzett tapasztalatok az egyént elindítják két fejlődési út közül az egyiket. Az egyik ilyen út a lassú élettörténeti pálya (a K-stratégia), ezen indulnak el a minimális személyközi konfliktusnak és kevés stressznek kitett gyermekek, akik biztonságosan kötődnek és szexuális érésük is később következik be, kevesebb ám tartósabb kapcsolatot alakítanak ki és végül gondoskodóbb, több ráfordítást adó szülők lesznek. Ez az út nagyobb befektetést igényel, kevésszámú ám közeli, tartós kapcsolattal jár és a szociális kapcsolatok minősége számít, társakkal és utódokkal egyaránt. Ezzel szemben a másik úton járnak a nagyobb stressznek kitett gyermekek, akik bizonytalanul kötődnek, hamarabb érnek szexuálisan és több, de kevésbé stabil romantikus kapcsolatot létesítenek, majd végül kevésbé gondos szülők lesznek. Ez a másik út a gyors élettörténeti pálya (az r-stratégia), ahol a lehetőségek kiaknázása van középpontban, a társas kapcsolatok mennyisége számít, minél több partner és utód. Látható tehát, hogy a populációbiológiai r-K szelekció modellt az emberi egyéni különbségek leírására is remekül lehet használni életmenet vagy élettörténet stratégiaként.

Az r-K szelekción túl az életmenet stratégia leginkább a párkapcsolatban résztvevők egymáshoz viszonyított szerepét, kommunikációját és kötődését veszi figyelembe (Figueredo és Wolf, 2009). Az egyéni különbségek a páralkotási stratégiákra is befolyással vannak. A biztonságosan kötődő kapcsolatok feltételezett életmenet-stratégiája a K-stratégia, vagyis a hosszú távú párkapcsolatok, a kevesebb számú gyermek, akik azonban nagyfokú törődést kapnak (Chisolm, 1996, Belsky, 1997). Ezzel szemben az r-stratégáknak számos szexuális partnerük van, a szülők több gyermeket vállalnak akiknek kevesebb törődést nyújtanak. Ezt a hiányzó törődést ugyanakkor megkaphatja a gyermek más rokonoktól is, például tradicionális roma családoknál jellemző, hogy a szülőkkel egy háztartásban élő más rokonok (idősebb gyermekek, nagyszülők,

stb.) sok időt és energiát fordítanak a gyerekek gondozására és támogatására. Többek közt ezzel is magyarázható, hogy ezek a családok több gyermeket vállalnak. Saját vizsgálatában Bereczkei (1999) arra az eredményre jutott, hogy az ormánsági beás romák inkább r-stratégiát használnak, szemben a falubeli nem roma magyarokkal, akikre jórészt a K-stratégia a jellemző. Ez a különbség tetten érhető a romáknál korán bekövetkező fertilitásban és első szülésben, ugyanakkor a kisebb mértékű születési súlyban, a rövidebb várható élettartamban és megannyi más változóban. Bereczkei (1993) az általa vizsgált két népesség közti r-K stratégiai különbséget az eltérő életmódra és szocializációra vezette vissza, nem pedig genetikai meghatározottságra. Bereczkei és Csanaky (2001) igazolták Belsky modelljét, több, mint hétszáz családot vizsgáltak meg és arra jutottak, hogy a kedvezőtlen családi körülmények bizonytalan környezetet és feltételeket nyújtanak a gyermekeknek, akik ezért hajlamosabbak lesznek opportunista módon szülői stratégiák helyett párosodási stratégiákra átállni, vagyis több számú és sekélyesebb párkapcsolatot kialakítani.

Az élettörténet tehát voltaképp nem más, mint egy elméleti keret, amely segít megérteni és leírni az egyének által alkotott stratégiákat, amelyeket a korlátozott forrásaik optimális eloszlására hoztak létre, hogy maximalizálják a reprodukivitást és a túlélési esélyeiket. A felmerülő hiányosságok a különböző stratégiák (például jelenlegi vagy jövőbeli reprodukció) közti átkapcsolásokra sarkallják az egyéneket, ezek közül is két környezeti tényező kritikus fontossággal bír: a kiszámíthatatlanság és a keménység. Ez a két tényező az élettörténeti stratégiák kifejlődését nagyban meghatározza (lásd például Ellis, Figueredo, Brumbach és Schlomer, 2009 vagy Brumbach, Figueredo és Ellis, 2009). A kemény környezeti körülmények között nem állnak rendelkezésre a megfelelő erőforrások, így megnövekedik a morbiditás és mortalitás rátája. A kiszámíthatatlanság pedig ezen kemény környezet bejósolhatatlan mértékű folyamatos váltakozása időben és térben egyaránt. Mindkét feltétel inkább a gyors élettörténeti stratégiák kialakulásának kedvez: nagyobb halálozási rátánál adaptívabb több utód nemzése, vagyis a gyors életmenet, azonban ha a későbbiekben a nagyobb fokú szülői ráfordítás vagy egy a környezetben történő kedvező változás miatt lecsökken a halálozások száma, máris a lassú életmenet lesz adaptív (Kaplan és Gangestad, 2005). Evolúciós elméleti keretbe ágyazva elmondható, hogy az életmenet elmélet bejósolja, hogy az egyén forrásallokációja a környezet kiszámíthatatlanságától függ (Ellis, Figueredo, Brumbach és Schlomer, 2009). Még inkább, az életmenet elmélet szerint bizonyos személyiségvonások, más különböző viselkedési stratégiákkal együttesen szabályozzák a gyerekkorban megtapasztalt környezeti feltételekhez való viselkedési adaptációt (Brumbach, Figueredo és Ellis, 2009). Míg a kiszámíthatatlan feltételek az úgynevezett gyors stratégiákat juttatják előnyhöz, a kiszámíthatóbb körülmények

a lassú stratégiák kialakulásának kedveznek (Kaplan és Gangestad, 2005). Az alacsony gyermekkori szocioökonómiai státusz szoros összefüggést mutat a kemény környezettel és ezáltal a gyors életmenet stratégiákkal, mint amilyen az impulzivitás vagy a kockázatvállalás (Nettle, 2010). A gyors életmenet stratégia továbbá az azonnali megerősítéssel, a készletek felélésével, a pillanatnak éléssel hozható kapcsolatba, míg a lassú stratégiát alkalmazó személyek egy inkább jövőorientált és kontrollált viselkedéshez adaptálódnak (Buss, 2009).

3.1.2. Életmenet és észlelt stressz

A korai tapasztalatok azonban nem pusztán az életmenet stratégiát határozzák meg, hanem azt is, ahogyan az egyén az őt ért viszontagságokra reagál. Az életmenet stratégiákról tudott, hogy összefüggésbe hozhatóak a gyerekkor során elszenvedett stresszt jelentő helyzetekkel, úgy mint a szülői gondviselés hiánya vagy alacsony családi jövedelem (Ellis és mtsai, 2009). Ezen korai viszontagságok befolyással lehetnek a későbbi stresszhelyzetek kognitív kiértékelésére, valamint azok szubjektív megélésére (Lovallo, 2013) is oly módon, hogy akik gyakrabban voltak kitéve stressznek, azok sokkal vulnérábilisabbak rá. A gyermekek a korai negatív hatások nyomán felnőttként fokozottan érzékenyek lesznek a stresszre. Emellett a gyermekkori negatív tapasztalatokról kimutatták (Leitenberg, Gibson és Novy, 2004), hogy hatással van az illető megküzdési stílusára, mely megnyilvánulhat például a problémák elkerülésében vagy az ábrándozásban is.

Az élettörténet stratégiák és a stresszel kapcsolatos tapasztalatok közti szoros összefüggésből kiindulva feltételezzük, hogy az élettörténet stratégia hatást gyakorol az észlelt distresszre, valamint a megküzdés önhatékonyaságára. Pontosabban egy pozitív kapcsolatot feltételezünk az úgynevezett gyors életmenet stratégia és az észlelt stressz között.

Mindazonáltal az élettörténet stratégiák nincsenek közvetlen hatással az észlelt stresszre, hanem a stresszorok felülvizsgálatán és kiértékelésén, valamint a velük való megküzdésen keresztül manipulálnak. Ezen mechanizmusok azonban szoros összefüggésben állnak bizonyos személyiségvonásokkal (Vollrath, 2001), így következtetésképp azt feltételezzük, hogy ezen személyiségvonások közvetítik az élettörténet stratégiák észlelt stresszre és megküzdésre vonatkozó hatását. Számos szóba jöhető személyiségvonás közül a Sötét Hármass konstelláció lehet különösképp befolyással az élettörténet stratégia és az észlelt stressz közötti kapcsolatra.

3.1.3. *Életmenet, észlelt stressz és Sötét Hármas*

A Sötét Hármas, ahogy már bemutattuk, egy személyiség-konstrukum, mely gyűjtőkategóriaként magában foglal olyan kifejezetten rosszindulatú vagy ellenséges tulajdonságokkal is bíró személyiségjellemzőket, mint a Machiavellizmus, a szubklinikai pszichopátia és a szubklinikai nárcizmus (Paulhus és Williams, 2002). Újabb kutatások bebizonyították, hogy szignifikáns kapcsolat áll fenn a negatív gyermekkori élmények és tapasztalatok (mint például rossz szülő-gyerek kapcsolat) és a Sötét Hármas vonások jelenléte közt (Láng és Lénárd, 2015; Láng és Birkás, 2014; Jonason, Lyons és Bethel, 2014). Az elsődleges gondozóval (aki általában az édesanya, vagy ennek híján a szülő, esetleg más gondviselő) való kötődés kiemelt fontosságú a fejlődés szempontjából. A gondozóval való kötődés meghatározza a szocioemocionális fejlődést, vagyis az érzelmek, a személyiség és a társas kapcsolatok fejlődését. Minél szorosabban, biztonságosabban kötődik a gyermek a gondozójához, annál stabilabb a szocioemocionális környezete. Ugyanígy a bizonytalan kötődés gyakran társul szocioemocionális fejlődési nehézségekkel (Figueredo és Wolf, 2009), mint például agresszióval vagy antiszociális viselkedéssel. A biztonságos kötődés viszont ellensúlyozhatja a környezet negatív hatásait, hiszen a gondoskodás minősége formálja a kora gyermekkorban a környezeti stresszorokra adott társas, érzelmi és fizikai válaszokat. A kötődésemélet szerint a korai biztonságos kötődés a gondozóval megalapozza a későbbi, felnőtt személyiséget is. Young, Simpson, Griskevicius, Huelsnitz és Fleck (2017) ezt az elméletet egyedülálló longitudinális vizsgálatukkal támasztották alá, melyben 170 személyt harmincéves utánkövetéssel mértek fel kötődésük szempontjából és ötfaktoros személyiségmodellt használva. Eredményeik szerint a biztonságosan kötődő gyermekek később magas Barátságosság és Lelkiismeretesség, valamint alacsonyabb Neuroticitás értékkel rendelkező felnőttek cseperedtek. Ha pedig jobban megnézzük, ez nem más, mint a Sötét Mag (1.5.5. fejezet) ellentettje, vagyis a Sötét Hármas konstrukum éppen a bizonytalan kötődésen keresztül gyors élettörténethez kell kapcsolódjék.

Láng és Lénárd (2015) majdnem ötszáz kamaszkorúval végzett vizsgálatukban arra az eredményre jutottak, hogy a Machiavellizmus, a Machiavellista hozzáállás voltaképp egy próbálkozás arra, hogy a személy saját maladaptív sémáival megküzdjön. Különböző kulturális hatások és mérgező gyermekkori élmények összhatására alakulnak ki korai maladaptív sémák. Ezek önsorsrontó érzelmi és kognitív mintázatok, amelyek a fejlődés korai szakaszában kialakulnak és az egész élettartam alatt újra és újra ismétlődnek. Ilyen maladaptív sémákra válaszul adott megküzdési módok eredményezik a Machiavellizmust kialakulását Láng és

Lénárd (2015) szerint. A Machiavellista kamaszok Elszakítottság és elutasítottság tartománybeli maladaptív sémáikból kifolyólag úgy érzik, hogy a világ számukra ellenséges, ezt kompenzálják másokat kihasználó világnézetükkel: inkább ők sújtanak le először, mintsem hogy őket használja ki valaki más. Ezzel összhangban Láng és Birkás (2014) vizsgálatukban úgy találták, hogy Machiavellista kamaszokorúak saját családjukat sokkal kaotikusabbnak, kevésbé rugalmasnak, kevésbé összetartónak írták le, rosszabb családon belüli kommunikációval és alapvetően alacsonyabb családi étellel való elégedettséggel. Jonason, Lyons és Bethel (2014) háromszáz fő feletti mintájukkal végzett kutatásuk során arra az eredményre jutott, hogy mindhárom Sötét Hármas vonás alacsony szintű szülői gondoskodással áll kapcsolatban - a pszichopátia kifejezetten az alacsony szintű apai gondoskodással. Eredményeiket úgy interpretálták, hogy a Sötét Hármas kifejlődését és annak mértékét nagyban meghatározzák a korai gyerekkori élmények és a kötődés. A szekunder pszichopátia etimológiája pedig alapvetően leírja, hogy a személyiség konstelláció a káros környezeti hatások eredményeként jön létre (Karpman, 1948). Az elhanyagoltságnak való kitettség, a szülők érzelmi ridegsége és más negatív gyerekkori tapasztalatok hatására a pszichopáták erősebb szorongást éreznek, melyre antiszociális viselkedéssel reagálnak (Porter, 1996; Körmendi és Szklenárik, 2013). Számos szociálisan averzív tulajdonság jellemzi a Sötét Hármas személyeket, ilyenek a manipulativitás, a rosszindulat, csökkent önkontroll, önzőség, a jutalmazás késleltetésének hiánya, a másokat kihasználó attitűd és egy inkább jelen-orientált időperspektíva. Ezen karakterisztikusságok leginkább a gyors életmenet stratégiához köthetőek, így mondhatjuk, hogy a Sötét Hármas bizonyos mértékig jelzője a gyors élettörténeti stratégiáknak (Jonason és mtsai, 2010; Figueredo és mtsai, 2006).

Következésképp tehát a Sötét Hármasnak erős pozitív kapcsolata van a gyors élettörténeti stratégiával (lásd például Gladden, Figueredo és Jacobs, 2009; Jonason és Tost, 2010; McDonald, Donnellan és Navarrete, 2012). Ugyanakkor a Sötét Hármas vonások nincsenek teljes átfedésben egymással, ahogy azt az 1.5. fejezetben már láthattuk; és az életmenet stratégiával összefüggésbe hozható pszichoszociális környezet tekintetében (ilyenek például a családon belüli kapcsolatok) épp eltérést mutatnak (Jonason, Li és Czarna, 2013). Ezen felül a Sötét Hármas vonások eltérnek a megküzdési preferenciákat (Birkás, Gács és Csathó, 2016), valamint az észlelt stresszt (Richardson és Boag, 2016) tekintve is. A Machiavellizmussal és a narcizmussal szemben a pszichopátia úgy tűnik, hogy nincs összefüggésben az észlelt stresszrel, ahogy az adaptív megküzdéssel sem. Továbbá, a Machiavellizmussal ellentétben, a narcizmus pozitív kapcsolatban áll a feladat-orientált megküzdési stratégiákkal és az észlelt stressz alacsonyabb szintjével.

A fentieknek megfelelően jelen fejezetben azt a felvetést próbáltuk igazolni, hogy (1) a Sötét Hármas közvetítő változó az élettörténet stratégiák, valamint az észlelt stressz és megküzdési képesség között. Egészen pontosan azt feltételeztük, hogy (2) a Sötét Hármas eltérő módon közvetít ebben az összefüggésben: míg a Machiavellianizmusnak és a nárcizmusnak vélhetőleg lesz ilyen közvetítő szerepe, a pszichopátia várhatóan nem lesz mediáló hatással a változókra.

3.2. Módszer

3.2.1. Résztvevők

A vizsgálatnak 432 résztvevője volt, közülük 133 férfi. Mind 18 és 34 év közötti (M: 23,4, SD: 3,9), főként egyetemi hallgatók voltak. Minden résztvevő önként jelentkezett a vizsgálatra, ellenszolgáltatásban nem részesültek, valamint anonimitásuk megőrzésének garantálása mellett beleegyezésüket adták az eredmények publikálásához.

3.2.2. Vizsgálati eszközök és a vizsgálat menete

A vizsgálat során kizárólag önkitöltős kérdőíveket alkalmaztunk, melyeket egy online felületen keresztül érthettek el az önkéntes vizsgálati személyek.

3.2.3. Mini-K

Az életmenet stratégia behatárolására a Mini-K rövidített változatát (Mini-K; Figuerdo és mtsai, 2006) használtuk, mely egy gyakorta alkalmazott önkitöltős kérdőív, és a teljes Arizona Életmenet Tesztbattériának (Arizona Life History Battery, ALHB, Figuerdo, 2007) elfogadott helyettesítője. A Mini-K összesen 20 kognitív és viselkedéses élettörténet stratégiai indikátor állítást tartalmaz, mint például „Gyermekkoromban szoros és szeretettel kapcsolatban volt az édesapámmal” és „Gyakran meglátom a rossz helyzetek jó oldalát”. A kitöltőknek egy Likert-skálán kell jelölniük, hogy milyen mértékben értenek egyet ezen állításokkal. A skála -3 és +3 közötti értéket vehet fel, ahol -3 az „egyáltalán nem értek egyet” és +3 a „teljes mértékben egyetértek”. A kérdőívben magas pontszámot elért személyek többnyire „lassú” élettörténeti stratégiát folytatnak, ha egy gyorsról lassúig terjedő kontinuumon képeljük el az életmenet stratégiát.

3.2.4. Észlelt Stressz

Az Észlelt Stressz Skála (PSS-14; Cohen, Kamarck és Mermelstein, 1983) egy 14 kérdésből álló, önkitöltős mérőeszköz, melyet arra terveztek, hogy alkalmas legyen a krónikus stressz, mint rizikófaktor megbecsülésére. A kérdőív olyan gondolatokra és érzésekre kérdez rá, amelyek az adott személy stresszészlelését jellemzik. A tizennégy itemnél egyesével meg kell becsülnie a kitöltőnek, hogy az elmúlt hónapban az adott problémával milyen mértékben találkozott, vagyis összességében, hogy szubjektíven mennyi stresszhelyzetet élt át, mennyire tartja hétköznapijait kiszámíthatatlannak, mennyire érzi úgy, hogy nincs befolyással életére, és így tovább. Példa itemek: „Az elmúlt hónap során milyen gyakran érezte úgy, hogy nem tud eleget tenni minden kötelezettségének?” és „Az elmúlt hónap során milyen gyakran érezte úgy, hogy a nehézségek úgy felhalmozódtak, hogy már nem tud úrrá lenni rajtuk?” A tételek ötfokú Liker-skálán pontozandók 0-tól 4-ig. Az egyes tételeknél a magasabb pontszámok a stresszhelyzetek nagyobb gyakoriságát, illetve a velük való sikeresebb megküzdést jelentik (természetesen a fordított tételeknél ennek megfelelően minden fordítva számolandó).

Korábbi vizsgálatok (például Lavoie és Douglas, 2012; Martin, Kazarian és Breiter, 1995) alapján érdemes megkülönböztetni a PSS két dimenzióját: az első, az Észlelt Distressz faktor (Perceived Distress, PD) amely az életviteli körülmények kiértékelésén alapuló általános distressz érzés mértékét tükrözi, vagyis azt, hogy általánosságban mennyire érzi magát stresszesnek az illető személy. A második pedig az Észlelt Megküzdés faktor (Perceived Coping, PC), amely annak a mértékét mutatja meg, hogy a vizsgálati személy mennyire észleli saját magát hatékonynak ezekkel az adódó stresszhelyzetekkel szemben, mennyire érzi úgy, hogy képes megküzdenni velük.

3.2.5. Sötét Hármás

A Sötét Hármás mérésére ismét a Short Dark Triad (SD3; Jones és Paulhus, 2014) kérdőívet alkalmaztuk. Ennek a 27 állításból álló, Likert-skálás önkitöltő kérdőívnek a részletesebb leírásával az 1.7. fejezetben már találkozhattunk.

Az 5. Táblázat összefoglalja a jelen vizsgálatban használt összes kérdőív deskriptív statisztikáit és Cronbach alfa értékeit.

5. Táblázat: Deskriptív statisztikák és gender-kontrollált korrelációk az Élettörténet Stratégia, Sötét Hármas és Észlelt Stressz változókra. Forrás: saját adatok

Variable	1	2	3	4	5
1. Mini-K	0.79				
2. SD3 Machiavellizmus	-1.64**	0.70			
3. SD3 Pszichopátia	-0.30**	0.51**	0.75		
4. SD3 Nárcizmus	0.24**	0.18**	0.30**	0.72	
5. PSS-14	-0.28**	0.17**	0.08	-	0.88
				0.25**	
M	98.55	27.12	19.31	24.97	41.85
SD	14.93	6.24	5.90	5.79	9.22

Megjegyzés: ** $p < 0.01$, a vastagon látható számok a Cronbach α értékek

3.3. Eredmények

3.3.1. Analízis

A vizsgálat eredményeinek kiértékelése során IBM SPSS Statistics 20 programot használtunk, a mediációhoz pedig Hayes (2013) által tervezett Process Procedure Macro for SPSS kiegészítőt.

A változóink közti parciális korreláció kiszámításával kezdtünk, majd két többszörös lineáris regresszió analízist futtattunk le, hogy az élettörténet stratégia és a Sötét Hármas vonások az észlelt stressz faktorokra (lásd 6. táblázat) vonatkozó prediktív képességét meghatározzuk. Az észlelt stressz változót két faktorra bontva használtuk: észlelt distressz (PD) és észlelt coping (PC), és ezeket külön-külön vezettük le a Mini-K és a Sötét Hármas, mint magyarázó változók segítségével. Észlelt distressz ($F(5,426) = 8.91, p < .001$) és észlelt coping ($F(5,426) = 21.30, p < .001$) esetében egyaránt szignifikáns eredményeket kaptunk.

Korábbi vizsgálatok gender különbségeket állapítottak meg a Sötét Hármas és az észlelt stressz változók közötti kapcsolat hátterében (például Jonason, Koenig és Tost, 2010; Lavoie és Douglas, 2012) ezért minden regresszió analízist egyaránt kontrolláltunk gender változóra.

Az észlelt distressz (PD) pozitív kapcsolatot mutatott az úgynevezett gyors élettörténeti stratégiával (vagyis az alacsony Mini-K értékekkel), míg az észlelt coping (PC) negatív

kapcsolatban volt a gyors élettörténet stratégiákkal. Ezek mellett, korábbi eredményekkel összhangban a Machiavellizmus pozitív kapcsolatban állt az észlelt distresszel és negatívvá az észlelt copinggal, míg a nárcizmus ellentétes kapcsolatot mutatott mind az észlelt distresszel és az észlelt copinggal. A pszichopátia a várakozásoknak megfelelően az észlelt stressz egyik faktorával sem volt semmilyen kapcsolatba hozható.

6. Táblázat: Regresszióanalízis az Észlelt Stressz változó prediktorának meghatározásához.

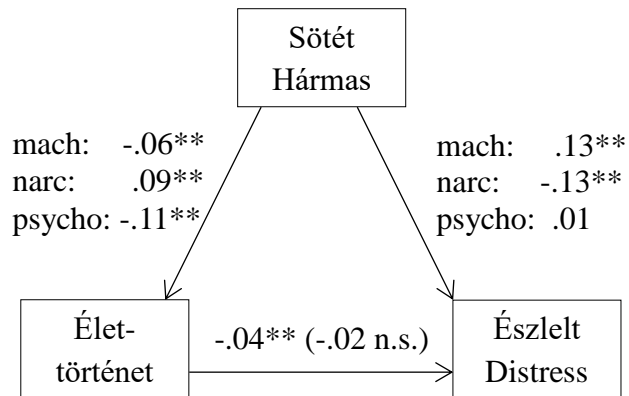
Forrás: saját adatok

Változó	Std. Beta	t érték
Mini-K**	-0.194	-3.766
SD3 Machiavellizmus**	0.193	3.596
SD3 Nárcizmus**	-0.246	-4.840
SD3 Pszichopátia	0.001	0.023
Nem**	0.134	2.808

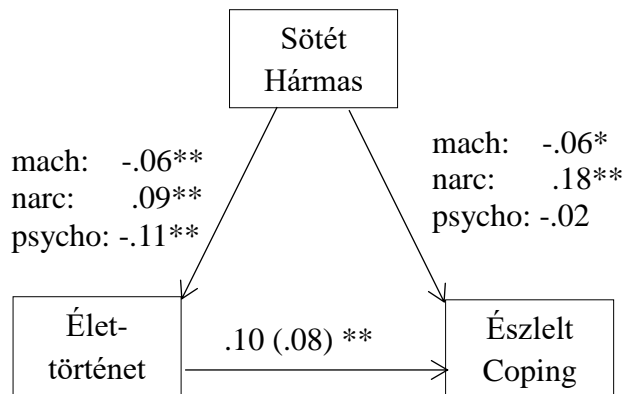
Megjegyzés: Független változó a PSS-14. * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

A Mini-K regressziós együtthatójának csökkenése (PD vagyis észlelt distressz esetén -0,16-ről -0,08-ra, PC vagyis észlelt coping esetében pedig 0,39-ről 0,30-ra) alátámasztja a Sötét Hármason vonások élettörténet stratégia és az észlelt stressz két faktora közötti mediáló hatásról alkotott elképzelésünket. Annak érdekében, hogy még közvetlenebb módon tetten érjük ezt a hatást, mediáció analízist végeztünk a Process Procedure SPSS Macro 4-es modelljének segítségével (Hayes, 2013), hogy a Sötét Hármason mediáló hatását megvizsgáljuk. Korábbi feltételezéseknek (Figueredo, Gladden és Beck, 2011) megfelelően, melyek szerint az élettörténet stratégia előrejelzi a Sötét Hármason vonások kifejlődését, a Mini-K értékek független változókként kerültek be az analízisbe, és az észlelt stressz, vagyis a PSS-14 faktorai voltak a kimeneteli változók, míg a Sötét Hármason vonások egyesével de szimultán módon mediátorokként lettek beállítva. A gender változó kovariáns volt. Két külön elemzést végeztünk a két észlelt stressz faktorra, az eredményeket az 5. a és b ábrák mutatják.

a.

b.

Megjegyzés: b = együttható, $mach$ = Machiavellizmus, $narc$ = Nárcizmus, $psycho$ = Pszichopátia; Minden mediáció analízis genderre kontrollált volt. * $p < .05$, ** $p < .01$

5. a. és b. ábrák: Az Élettörténet Stratégia indikátorának Sötét Hármás változók által közvetített hatása az Észlelt Distresszre (a) és Észlelt Copingra (b). Forrás: saját adatok

Bebizonyosodott, hogy teljes közvetítő hatása van a Sötét Hármás vonásoknak az élettörténet stratégia és az észlelt distressz közti kapcsolatban. A Mini-K és a PD (észlelt distressz) közti együttható $-0,04$ -ről $-0,02$ -re változott $0,04$ -es $MR2$ értékkel ($F(2,429) = 9.03$ $p < .01$). A Machiavellizmus és a nárcizmus, mint mediáló változók szignifikánsan bejósolták az észlelt distresszt, mialatt a Mini-K már nem jelezte előre a PD-t, ami feltételezhetően azt jelenti, hogy az élettörténet stratégia észlelt distresszre vonatkozó hatását szignifikánsan mediálja ezen két Sötét Hármás változó. A Sobel Z értékek a következők voltak: $-2,42$ a Machiavellizmusnál ($p < .05$, $\kappa^2 = -0$), $-2,92$ nárcizmus ($p < .05$, $\kappa^2 = -.01$) és $-0,41$ a pszichopátia esetében ($p = .6$, $\kappa^2 = -0$).

Az észlelt coping tekintetében a Sötét Hármas mediáló hatása részleges volt (lásd 5. ábra). A Mini-K és a PC közti együttthatók 0,10-től 0,08-ig tartó értékeket vettek fel, 0,14-es MR2-vel ($F(2,429) = 35.45$ $p < .01$). A Sobel Z érték itt 1,71 volt a Machiavellizmus ($p = .8$, $\kappa^2 = 0$), 3,61 a nárcizmus ($p < .01$ $\kappa^2 = -.01$) és 0,5 a pszichopátia ($p = .6$, $\kappa^2 = -0$) esetében. Ezen eredmények értelmében a Machiavellizmus és a nárcizmus részben közvetítő változó az élettörténet stratégia és az észlelt megküzdési képesség közti kapcsolatban.

3.4. Megvitatás

Eredményeinket összefoglalva elmondható, hogy az úgynevezett gyors élettörténeti stratégia pozitív kapcsolatban áll az észlelt distresszel, illetve negatív kapcsolatban az észlelt megküzdéssel. Ezen eredmény arra mutat rá, hogy a stresszorokkal való korai találkozás fokozhatja a szubjektíven megtapasztalt stressz szintjének növekedését az élet későbbi szakaszaiban. Ezzel párhuzamosan, a korai viszontagságok a megküzdési képességek észlelésének hiányához vezethetnek a személyekben. Ezen eredmények összhangban vannak a korábbi hasonló kutatások eredményeivel, melyek szerint a gyorsabb élettörténeti stratégiával élő személyek saját magukat inkább stressztűrőnek írják le, akik kevesebb erőforrással rendelkeznek és több hátrányos vonásuk van (Figueredo és mtsai, 2012).

Ugyanakkor, a szignifikáns összefüggés a Sötét Hármas vonások és az észlelt stressz két faktora között fontosnak bizonyult az élettörténet stratégiák és az észlelt stressz közti kapcsolat megértésében. A Sötét Hármas vonások szignifikáns indirekt hatása mindkét PSS faktorra azt mutatja, hogy ezen személyiségvonások mind részesei annak a folyamatnak, amelyben a gyors élettörténet stratégiák előrejelzik a magasabb fokú észlelt stresszt és az alacsonyabb fokú megküzdési képességeket. Az Észlelt Distresszel kapcsolatban megmutatkozott a Sötét Hármas tiszta közvetítő hatás, azt jelezvén, hogy a korai szocioökológiai körülmények befolyással vannak az ágens aktuális stresszérzékelésére, méghozzá az ezen korai stresszel kapcsolatos tapasztalatok által formált személyiségvonásokon keresztül. Kiváltképp a Machiavellizmus volt pozitívan, a nárcizmus pedig negatívan összefüggésbe hozható az észlelt distresszel, amely értelmében az ezen vonásokkal bíró egyének különbözőképp reagálnak a stresszorokra. Míg a Machiavellizmus a stresszes helyzeteket tekintve egy alapvetően negatívabb szemlélettel áll kapcsolatban, a nárcizmus egy stresszes helyzetben kevésbé aggódó szemlélettel hozható kapcsolatba. Ez tökéletesen összhangban van a cinikus, másokat kihasználó hozzáállásával a Machiavellistáknak (Christie és Geis, 1970) és az önző, saját magát

jobbnak feltüntető karakterével a nárcizmus önértékelésének (Paulhus és John, 1998). A Sötét Hármas vonások közvetett hatása a Mini-K és az észlelt coping közti kapcsolatára kevésbé robusztus volt, de ugyanúgy szignifikanciára emelkedett. Noha a Machiavellizmus negatív kapcsolatban volt az észlelt megküzdéssel, ezen vonás közvetítő hatása nem volt szignifikáns. Egyedül a nárcizmusnak volt szignifikáns indirekt hatása az észlelt megküzdésre, azt jelezvén, hogy az ezen személyiségvonással rendelkező egyének inkább pozitívnak értékelik saját megküzdési stratégiáikat. Ez az eredmény pedig ismét szinkronban van a korábbi kutatásokkal, melyek bebizonyították, hogy a Machiavellianizmussal ellentétben a nárcizmus stresszes helyzetekben a probléma-központú megoldásoknak preferálásával van kapcsolatban (Birkás, Gács és Csathó, 2016). Ugyan a nárcizmus szignifikáns mediátor volt, az élettörténet stratégia észlelt megküzdésre vonatkozó közvetlen hatása szignifikáns maradt, amely azt jelentheti, hogy a stresszorokkal való korai találkozás végül egy kedvezőtlenebb képet alakít ki az egyénben a saját megküzdési lehetőségeiről és képességeiről.

Összegezve, jelen fejezetben bebizonyosodott, hogy az élettörténet stratégiai indikátorok (amit itt most Mini-K segítségével mértünk fel) hogyan kapcsolódnak az észlelt distresszel és az észlelt megküzdési képességekkel. Ezen felül eredményeink, a szakirodalomban először, megmutatták, hogy a Sötét Hármas vonások különbözőképp közvetítik és mediálják az élettörténet stratégia észlelt stresszre és megküzdésre gyakorolt hatását. A vizsgálat során azonban kizárólag önkitöltős kérdőívekkel operáltunk, ehelyett mindenképpen érdemes volna valós élethelyzetekben vizsgálni, több szociodemográfiai változót beiktatni az egyének nevelési környezetéről is, ezáltal az eredmények is validabbnak tekinthetőbbek lennének. Ezen túl keresztmetszeti mintánk korlátozza is az eredmények kauzalitását, így a jövőben célszerű más módszertant is alkalmazni.

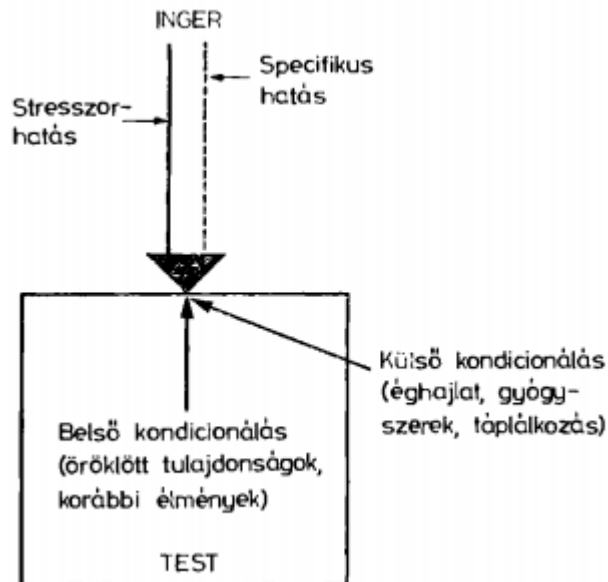
IV. HARMADIK VIZSGÁLAT: Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát - avagy Sötét Hármas személyiségjegyek által előre jelzett életminőség

4.1. Bevezetés

4.1.1. A stressz és a stresszészlelés

A stressz kifejezés a latin *strictus* (szoros) szóból ered, igénybevételt jelent. A stressz valójában nem más, mint a szervezet nem specifikus válasza minden olyan igénybevételre, amely kibillentí egyensúlyi állapotából és alkalmazkodásra kényszeríti (Selye, 1976). A stresszorok az okok, amelyek a stresszhez vezetnek: lehet traumatikus esemény vagy életkörülmény, bármilyen igénybevétel. A stresszt előidéző hatás tekintetében lényegtelen, hogy jó vagy rossz irányba billen-e ki az egyensúlyi állapotból a szervezet, csupán az számít, hogy milyen mértékű az eltérés - minél nagyobb, annál nagyobb a szervezet igénye az újraalkalmazkodásra. A stressz fogalom elég tág, mert magában foglalja a kellemes élményeket, a hirtelen bekövetkező változásokat illetve a tartós negatív állapotokat is. Alapvetően két fajtáját különböztethetjük meg a stressznek: az egyik az eustressz (vagy pozitív stressz), a másik pedig a distressz (vagy negatív stressz). Selye (1976) úgy véli, hogy a stressz nem feltétlenül ártalmas, mivel a hiánya éppúgy okozhat gondot, mint a túlzott stressznek való kitettség.

Azonos stresszhelyzetben is minden ember másként reagálhat (Selye, 1976), ezért elmondható, hogy nem szituációfüggő a stresszreakció, hanem függ a stresszorhatáson túl a stressztűrő képességtől, valamint külső és belső kondicionálástól. Ilyen külső kondicionálás, vagyis szabályzás például a gyógyszerek, az éghajlat vagy a táplálkozás, belső kondicionálás pedig az öröklött genetikus vagy tanult tulajdonságok és a korábbi tapasztalatok. Ezeket foglalja össze Selye (1976) ábrája (6. ábra):

6. ábra: A stresszorra adott választ befolyásoló tényezők. Forrás: Selye (1976) *Stressz distressz nélkül*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 43. oldal 5. ábra

A leggyakoribb stresszt kiváltó tényezőket Holmes és Rahe (1967) összefoglalta az úgynevezett Stresszkeltő életesemények skálájában, ahol minden eseményhez hozzárendeltek egy pontszámot, valamint gyakoriság, intenzitás és tartósság szerint súlyozták az egyes eseményeket. A skálán első helyen a házastárs halála állt, mint leginkább stresszkeltő esemény, de rögtön utána foglal helyet a börtön, a hajléktalanság és lakásvesztés, gyilkosság és válás is. De például a politikai hazugság (36. hely) az elégtelen szolgáltatás (42. hely) is a listán vannak (Holmes és Rahe, 1967).

A stressznek azonban nem csak kiváltó okai, hanem következményei is vannak. Fizikai jelei közt szerepelhet a magas vérnyomás, a diabetes vagy akár allergia megjelenése is, érzelmi jelei közt pedig megtalálható a depresszió, a szorongás, mentális kimerültség és önértékelési zavarok is. A stressznek való kitettség kiválthat stresszel kapcsolatos szubjektív érzéseket és különféle biológiai és viselkedéses reakciókat, melyeket együttesen stresszreakciónak nevezünk (Dickerson és Kemeny, 2004; Slavich, O'Donovan, Epel és Kemeny, 2010; Steptoe, Hamer és Chida, 2007). Egy stresszes helyzetben adott reakció megannyi tényezőtől függ, ilyenek például maga a stresszészlelés, az életkor, a személy belső állapota valamint a külső környezeti tényezők (Lazarus és Folkman, 1986; Folkman és Moskowitz, 2004). A pszichológiai szorongás megélését részint az észlelő személy saját, stresszrel való megküzdési képességei, részint pedig személyiségbeli tényezők befolyásolják (Wei, Heppner és Mallinckrodt, 2003). Az egyéni stresszészlelésre befolyással lehetnek a stresszorok olyan jellegzetességei, mint például az intenzitás vagy a fennállás időtartama, de ezen hatásoknál kétség kívül közvetítő

változó az egyén stresszértékelése (Slavich és Cole, 2013). Ugyanakkor a pszichológiai stresszről feltételezik, hogy szignifikáns komponens a személyiség alakításában, különös tekintettel a negatív érzelmi telítettséggel bíró személyiség aspektusokra. A stresszreakció hatással van a személyiség fejlődésére és az érzelmi működésre (McEwen, 2008; Klein, Kotov, és Bufferd, 2011; Bleidorn, 2012). Ebből kiindulva a stresszel való korai tapasztalatok befolyással lehetnek a későbbi stresszes helyzetek kognitív értékelésére, vagyis a korai stresszes környezet formálhatja az aktuális stresszteli helyzet értékelését a személyeknél (Lazarus & Folkman, 1984). Például, a korábbi negatív tapasztalatok sokkal érzékenyebbé teszik a személyt a későbbiekben, vagyis azok, akik gyerekként gyakrabban voltak kitéve stressznek, azok sokkal vulnérabilisabbak rá felnőttként is. Továbbá, a stresszel teli tapasztalatok hatással lehetnek a személy stresszreakciójára, mely megmutatkozhat maladaptív megküzdési stratégiák létrejöttében, mint például problémakerülés vagy ábrándozás (Futa, Nash, Hansen, és Garbin, 2003; Leitenberg, Gibson, és Novy, 2004).

Ugyanakkor a stresszorok nem csupán stresszel kapcsolatos reakciókra hatnak, hanem személyiségvonások fejlődésére is. A stresszel telibb környezeti tényezők maladaptív jellemzők létrejöttében játszhatnak szerepet, mint például az alacsony szintű szülői befektetés az utódban önző, énközpontú viselkedési stratégiákhoz vezethet (lásd például Ellis, Figueredo, Brumbach és Schlomer, 2009; Lovallo, 2013). Mi több, a maladaptív személyiségvonások (például pszichológiai distresszel, szorongással kapcsolatos megküzdéshez köthető, merev személyiségjellemzők) specifikus stresszel kapcsolatos viselkedéses és érzelmi válaszokhoz vagy megküzdési stratégiákhoz voltak köthetőek (Ireland, Brown és Ballarini, 2006; Tandon, Dariotis, Tucker, és Sonenstein, 2013). Így hát, feltehetőleg, a szociálisan averzív ám interperszonálisan adaptív személyiségvonások, amelyek nem átfogóan képviseltetik magukat a Big Five modellekben (lásd például Lee és Ashton, 2005; Vernon, Villani, Vickers és Harris, 2008; Veselka, Schermer és Vernon, 2011), formálhatják a személyek stresszreakcióit (Campbell-Sills, Cohan és Stein, 2006).

4.1.2. Stressz és Sötét Hármas

Egy kifejezetten a szociálisan negatív vagy rosszindulatú vonásoknak szentelt személyiségkoncepció a dolgozat témáját képező Sötét Hármas, mely három, egymással összefüggő konstrukcióból, a Machiavellizmusból, szubklinikai pszichopátiából és szubklinikai nárcizmusból áll (Paulhus és Williams, 2002). Korábbi tanulmányok szignifikáns

összefüggést találtak a magas gyermekkori stressz, illetve negatív tapasztalatok (mint a szülő-gyermek kapcsolatban vagy a család működésében levő zavarok) és a Sötét Hármas vonások megléte között (Láng és Lénárd, 2015; Láng és Birkás, 2014; Jonason, Lyons és Bethel, 2014). Ugyanakkor, a Sötét Hármas vonások nincsenek teljes fedésben egymással, lényeges eltérések vannak köztük (lásd az 1.5. fejezetben), például ahogy a gyermekkori megpróbáltatásokra reagálnak (Jonason, Icho és Ireland, 2016) valamint az önuralom mértékét illetően is (Szijjártó és Bereczkei, 2014). Továbbá, a megküzdési preferenciákat vizsgálva is eltéréseket találunk a Sötét Hármas vonások között (Birkás, Gács és Csathó, 2016), ugyancsak a védekezési mechanizmusok és az észlelt stressz szintjénél is (Richardson és Boag, 2016).

4.1.3. Stressz és depresszió

Egyes vizsgálatok szerint a krónikus vagy kumulatív stressz (vagyis amikor a stresszhelyzetnek való kitettség tartós, vagy a korábbi stresszhelyzetek negatív hatásai összeadódnak) megbízható előrejelzője a depresszióknak (Hammen, 2015), továbbá a maladaptív viselkedésnek és rosszabb egészségügyi állapotnak (McEwen, 2003; Slavich és Irwin, 2014).

A depresszió a kedélybetegségek egyik formája, de nem csak a hangulat zavara, hanem egy regulációs zavar érzelmi, kognitív, szomatikus és magatartás szinten. A depresszív epizód diagnózis felállításához a DSM (Mentális rendellenességek kórmeghatározó és statisztikai kézikönyve) által meghatározott, alább felsorolt (XI. szövegdoz) tünetek közül legalább ötnek legalább két héten át fenn kell állnia, és az első két tünetből egynek mindenképp jelen kell lennie. A korábbi magatartás megváltozik, a tünetek jelentős szenvedést vagy szociális károsodást okoznak. Nem szabad összetéveszteni gyászreakcióval, vagy általános egészségi állapot élettani hatásával.

XI. Szövegdoz: A depresszió kritériumai. Forrás: DSM IV (APA, 2000)

1. A nap legnagyobb részében, és csaknem minden nap, levert hangulat, amelyet az egyéni beszámoló (például szomorúság vagy üresség érzése), vagy mások megfigyelései (például könnyezni látják) jelez. Gyerekeknél vagy serdülőknél elég az ingerült hangulat jelzése.

2. Az érdeklődés és öröm jelentős csökkenése minden, vagy majdnem minden tevékenység során a nap túlnyomó részében, és majdnem minden nap (akár szubjektív beszámoló, akár mások megfigyelése alapján).

3. Jelentős súlycsökkenés vagy -gyarapodás (havonta a testsúly 5%-át elérő változás) diétázás nélkül, vagy az étvágy jelentős csökkenése/növekedése csaknem minden nap (gyermekekben a súlygyarapodás elmaradása).

4. Insomnia vagy hypersomnia csaknem minden nap.

5. Motoros agitáció vagy gátoltság csaknem minden nap (mások megfigyelése alapján, nem elegendő csupán a nyugtalanság vagy lelassultság szubjektív érzete).

6. Fáradtság vagy anergia csaknem minden nap.

7. Értéktelenség érzete, vagy kifejezett, illetve inadekvát önvádolás/bűntudat, akár téveszmés mértékben is, szinte minden nap (nem pusztán a beteglét miatti lelkiismeret-furdalás vagy bűntudat).

8. Csökkent gondolkodási, összpontosítási, vagy döntési képesség szinte minden nap (akár szubjektív élmény, akár mások megfigyelése alapján).

9. A halál gondolatával való gyakori foglalkozás (nem csak halálfélelem), visszatérő öngyilkossági gondolatok konkrét terv nélkül, vagy öngyilkossági kísérlet, vagy konkrét öngyilkossági terv.

A klinikai pszichiátria különböző megnyilvánulási formáit ismeri a depresszióknak, így elkülöníthető egymástól például akut vagy krónikus, endogén vagy exogén, unipoláris és bipoláris depresszió.

A kumulatív stressz hatása fontos a depresszió és a szorongásos zavarok némely formáinak megértésében (McEwen, 2003). Ezzel összhangban egyre több tanulmány vizsgálja a személyiségvonások szerepét a stresszel kapcsolatos kimenetekkel mint például a depresszió (Kövi, Odler, Gacsályi, Hittner, Hevesi, Hübner, és Aluja, 2017; Balsamo, 2013), a reziliencia (Goodman, Disabato, Kashdan és Machell, 2016; Fletcher és Sarkar, 2013) vagy az élettel való elégedettséggel (Suldo, Minch, & Hearon, 2015; Specht, Egloff, & Schmukle, 2013). Így például Kauten, Barry és Leachman (2013) azt találták, hogy magas narcizmus vagy Érzéketlenség – egy olyan személyiségvonás, amely a pszichopátiához kapcsolható - pontszámokat elérő fiatalok agresszívebbek, mikor kevesebb szociális stresszel találkoznak, feltehetőleg, mert kevés negatív tapasztalatuk van az agresszió szociális következményeivel kapcsolatban. Ugyanezen tanulmányban kimutatták, hogy a reziliencia csökkenti az agresszió kockázatát azoknál a fiataloknál, akiknek magas az Érzéketlenség pontszáma és alacsony a

nárcizmus pontszámuk. Hasonlóképp, magas pszichopátia értékkel rendelkező személyek sokkal reaktívabbak a stresszre, mint az alacsonyabb pszichopátia értékkel rendelkező személyek. Ezzel szemben a kutatóknak (Noser, Zeigler-Hill & Besser, 2014) nem sikerült egyértelműen bizonyítaniuk, hogy a nárcisztikus személyek reaktívabbak stresszes helyzetben vagy hogy a machiavellisták kevésbé reaktívak lennének.

Hewitt, Flett és Mosher (1992) pszichiátriai mintán vette fel az Észlelt Stressz kérdőívet, összevetve a Beck Depresszió Skálával, és azt a megállapítást tették, hogy a depresszió prediktora a stresszészlelés. Elemzésükben a PSS-t két faktorú skálára bomtatták, ahol az egyik faktor az adaptációs tünetekre reflektál, míg a másik a megküzdési képességeket tükrözi. Mindkét faktor meghatározó prediktor volt a depresszió szempontjából, az első faktor a férfiakra, a második inkább a nőkre volt jellemzőbb.

Purebl és Kovács (2006) vizsgálatából úgy tűnik, hogy a szubklinikai depresszív tünetek is ronthatják az életminőséget és növelhetik a halálozási arányt. Ez pedig egy igen fontos és rejtett rizikófaktor, mivel a klinikailag szignifikáns depresszív tüneteket mutató páciensek általában kezelést kapnak, ezzel szemben a szubklinikai tünettől élők ugyanúgy szenvednek a tüneteiktől, de kezeletlenül maradnak, ezzel pedig állapotuk is súlyosbodhat.

Keller és munkatársai (2012) leírják, hogy a stresszészlelés hatással van az egészségre, ám ez koránt sem biztos, hogy a megtapasztalt stressz szintjével megegyező. Eszerint, még ha valaki kevés stresszt is él át, érezheti úgy, hogy egészségére ez a kevés is káros hatással van. A stressz persze önmagában is legtöbbször (mivel az eustressz nem) káros az egészségre, de ha valaki súlyosabbnak éli meg, úgy még többet árt vele, mint maga az átélt stressz.

4.1.4. Sötét Hármás és Depresszió

Korábbi feltételezések szerint a pszichopátia és a depresszió egymást kölcsönösen kizárják (Lovelace és Gannon, 1999). A pszichopátia és a depresszió között nincs korreláció és néhány esetben a két konstruktum közt kifejezetten inverz kapcsolatot találtak. Willemsen és munkatársai (2011) ellenben azt állítják, hogy bár nem egymást kölcsönösen kizáróak, de függetlenek egymástól. Eredményeik szerint a pszichopátia befolyásolja, hogy miként tapasztalja meg az ágens a depressziót.

Watson, Sawrie, Greene és Arredondo (2002) úgy találták, hogy alkoholisták, kezelés alatt álló

felnőttek esetében a nárcizmus skálák korreláltak a depresszióval, úgyszintén kórházi pszichiátriai kezelés alatt álló betegeknél és harmadik tanulmányukban ugyanezt az eredményt találták, mikor az önkitöltős depresszió skála helyett klinikai depresszióvizsgálatokkal vetették össze a nárcizmust.

A machiavellizmus és a depresszióknak kapcsolatát tekintve Bakir, Yilmaz és Yavas 1996-ban egy katonatorvosi iskola diákjai között azt találták, hogy azon férfiak, akik magasabb pontot értek el a Beck Depresszió Skálán, hajlamosabbak voltak magas Mach-IV eredményeket elérni, mint mások. Ugyanakkor geriátriai populációban (LaTorre és McLeod, 1978) depressziós és nem depressziós férfiak között nem találtak különbséget a Machiavellizmusban, miközben depressziós nők esetében igen: a depressziós nők inkább értek el magasabb Machiavellizmus értéket, mint a nem depressziós nők. Más vizsgálatok egyáltalán nem találtak korrelációt a machiavellizmus és a depresszió között (Skinner, 1982). Al Ain és munkatársai (2013) pedig arra a következtetésre jutottak, hogy a machiavellizmus pozitív kapcsolatban van az állapot-depresszióval és a vonásszorongással: magasabb depresszió pontszámot elérő emberek magasabb pontot értek el a Machiavellizmus teszten is.

4.1.5. Reziliencia

A reziliencia egy többdimenziós konstrukció, a lelki adaptációs képességünk, amely az élet különböző kihívásaira felel. A fogalom a műszaki tudományok területéről került a pszichológia témakörébe, eredeti jelentése két test ütközésekor tapasztalható ellenálló képesség, vagyis a képesség arra, hogy a test rugalmasan visszanyerje eredeti formáját (Kiss, 2005). Newman úgy fogalmazza meg a pszichológiai értelemben vett rezilienciát, mint a tragédia, trauma vagy folyamatosan fennálló stressz elleni alkalmazkodás képessége (Newman, 2005). Mondhatjuk úgy is, mint a *“lelki keljfeljancsiság”*, egy folyamatos pozitív attitűd fenntartása, amely támogatja a negatív érzelmekkel terhelt élményekkel való megküzdést. Különböző definíciók léteznek a rezilienciára, ám mind egyetért, hogy ez a dinamikus adaptáció egyaránt jelent tanult viselkedést, valamint gondolkodásmódot és viselkedéses választ is.

Kezdetben Bock (1969; idézi Kiss, 2005) használta az ego-reziliencia fogalmát, amely nála képes egyéni szinten szabályozni az ego-kontrollt, amely az impulzív reakció szabályozásában tölt be szerepet. A vonáslapú konstrukcióhoz hozzátartozik, hogy új helyzettel találkozva a személy leleményes és alkalmazkodó módon reagál. A későbbiekben inkább egy új szemlélet

alakult ki, ebben figyelembe vették a környezeti tényezőket és a traumatikus élményeket, felváltva és újra-definiálva az ego-reziliencia fogalmát. Eszerint a reziliencia a veszélyeztetett életkörülmények (legyen az traumatikus esemény, hátrányos szocioökonómiai háttér, bántalmazás, természeti katasztrófa vagy más) ellenére történő sikeres alkalmazkodás (Kiss, 2005). Jelenleg multidimenzionális konstruktumként tekintünk a rezilienciára, melyben megtalálhatóak belső változók, mint a temperamentum, személyiségvonások és egyéni eltérések (Mancini és Bonanno, 2009; Campbell-Sills, Cohan és Stein, 2006), valamint mediáló szerepben levő külső változók, mint a szociális környezet, egy adott neurológiai működéssel (Davis, Luecken és Lemery-Chalfant, 2009; Nezhad és Besharat, 2010).

Tágabb értelemben véve a reziliencia nem csak egyénekre, hanem közösségekre is vonatkoztatható, így például akár családokra is használható, a családi reziliencia pedig nem más, mint a család képessége arra, hogy egy rizikóhelyzettel megbirkózzanak (Zautra, 2009).

A reziliencia és a szívósság egyaránt pozitív kapcsolatban állnak a sportbeli teljesítménnyel és a pszichológiai jólléttel, a jó egészséggel, a jó teljesítménnyel stresszes feltételek esetén is; valamint negatív kapcsolatban vannak a pszichológiai distresszel. Kapcsolatba hozható nemcsak az alacsonyabb szintű stresszel, de a magasabb életminőséggel is (Hoge, August és Pollack, 2007). Korábbi kutatások (például Fry és Keyes, 2010; Resnick, Gwyther és Roberto, 2011) több faktort is azonosítottak, amelyek a rezilienciát támogatják: ilyenek az érzelmi szabályozás, az iskolázottság szintje, a fizikai egészség, a szociális háló és egyes személyiségvonások.

A rezilienciának protektív hatása van a stresszel szemben (Ong, Bergeman és Boker, 2009), pozitív kapcsolata a pozitív érzelmekkel (Philippe, Lecours és Beaulieu-Pelletier, 2009), a sikeres alkalmazkodással (Donnellan, Conger, McAdams és Neppl, 2009), szubjektív jólléttel (Burns és Anstey, 2010), a másokkal való jó kapcsolatokkal (Bonanno, Papa, Moskowitz és Folkman, 2005), fizikai és pszichológiai jólléttel (Davis, Luecken és Lemery-Chalfant, 2009). A betegségből való felgyógyulás folyamatában katalizátor szerepet tölt be (Yi-Frazier és munkatársai, 2009).

Az alacsony reziliencia szint alacsony jólléttel jár, valamint maladaptív coping stratégiákkal, negatív viselkedéssel, vulnerabilitással korrelál (Campbell-Sills, Cohan és Stein, 2006; Fava és Tomba, 2009). A rezilienciát befolyásoló tényezők dinamikus, interaktív kapcsolatban állnak egymással (Kiss, 2005).

4.1.6. Reziliencia és Sötét Hármás

Felnőtt ikerpárokon végzett genetikai vizsgálatában szignifikáns pozitív fenotípusos korrelációt⁵ találtak a nárcizmus és a mentális szívósság közt, de negatív fenotípusos kapcsolatot a pszichopátia, a machiavellizmus és a mentális szívósság közt (Onley és munkatársai, 2013). A vizsgálatban arra is kitértek, hogy a kapcsolat a változók között genetikai és/vagy közös környezeti okoknak tudható-e be. Az eredmények szerint, a nárcizmus és a mentális szívósság közti korreláció nem megosztott (nem közös) környezeti faktorok következtében alakult ki, a pszichopátia és a mentális szívósság közti negatív korreláció teljes mértékben genetikai faktorokra vezethető vissza és végül a machiavellizmus és a mentális szívósság közt talált kapcsolatot egyaránt befolyásolták genetikai és nem megosztott környezeti faktorok.

Sabouri és munkatársai (2016) állítják, hogy saját iráni felnőttekből álló mintájukban a machiavellizmus, nárcizmus és pszichopátia egyaránt magas pontszámot ért el a mentális szívósságot mérő kérdőívben, amely nagyobb stressz-rezilienciával is együtt jár.

4.1.7. Jól-lét, élettél való elégedettség

Aghababaei és Błachnio (2015) eredményei szerint a nárcizmus mind a szubjektív, mind a pszichológiai jól-léttel pozitív kapcsolatban áll, miközben a pszichopátia negatív kapcsolatban, a machiavellizmus pedig általánosságban semmilyen szignifikáns kapcsolatban nem hozható a jól-léttel. Hasonlóképp, egy másik vizsgálatban a machiavellizmust és a pszichopátiát alacsonyabb élettél való elégedettség (Satisfaction With Life) és kevésbé pozitív hangulat jelezte előre (Egan, Chan és Shorter, 2014).

Számos kutatás foglalkozik azzal, hogy az ötfaktoros modell (lásd 1.5.1.1. fejezet) mennyiben jósolhat be későbbi betegségeket vagy akár baleseteket is (például magas kockázatvállalási hajlam miatt), valamint a Sötét Hármás esetében is ismert, hogy milyen viszonyban áll az öt- valamint hatfaktoros személyiségmodellekkel (Paulhus és Williams, 2002; Paál, 2014; Birkás és mtsai, 2016; Muris és mtsai, 2017). Kevés hangsúlyt fektettek azonban arra, hogy a Sötét Hármás mennyiben jósolhat be fizikai egészséggel kapcsolatos kockázatokat. Mentális

⁵ fenotípusos korreláció a két tulajdonság közötti genetikai és környezeti korrelációk által alkotott, közvetlenül mérhető korreláció

egészség terén végeztek vizsgálatokat a Sötét Hármassal való együtt járásról, így például a pszichopátia és a depresszió, szorongás, valamint impulzivitás gyakran korrelál egymással (Jonason és mtsai, 2010), emiatt pedig akár szerhasználatra, szexuális promiszkuitásra, végső soron pedig rövidebb élettartamra lehet számítani (Jonason, 2009; Ali és Chamorro-Premuzic, 2010; Jones és Paulhus, 2010c). Egy horvát mintán végzett vizsgálat (Hudek-Knežević és mtsai, 2016) szerint a Machiavellizmus és a pszichopátia inkább negatív hangulattal, egészségtelenebb életmóddal jár együtt, a nárcizmus ezzel ellentétben pozitívabb kedvvel és alacsonyabb hospitalizációs hajlammal. Megállapításaik szerint a Sötét Hármás jobb prediktora az egészségi állapotnak és a jól-létnek, mint az ötfaktoros modell. Megállapításaik szerint a Sötét Hármás jobb prediktora az egészségi állapotnak és a jól-létnek, mint az ötfaktoros modell. Ennek ellenére viszont kevésbé vizsgálták, mint az öt- vagy hatfaktoros modellt, így vizsgálatunkban ennek is utánajártunk, a Sötét Hármast alkalmazva prediktorként.

4.1.8. A vizsgálat célja

A korábbi fejezetben, az észlelt stressz és az élettörténeti stratégiák témakörében végzett vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a gyors élettörténeti stratégia előrejelzi a magasabb fokú stresszt és az alacsonyabb fokú megküzdési képességet, a Sötét Hármás vonások indirekt hatásán keresztül. A Sötét Hármás szerepe tehát lényeges, minthogy jelentősen befolyásolja a stresszészlelést, melyet nagyban meghatároz az életmenet stratégia.

A korai tapasztalatok nem csak a személyiségfejlődést, de a stresszre adott reakciókat is befolyásolják, így adott személyiség-konstellációhoz adott stresszérzékenység társul. Mindez az életmenet stratégia fényében alakul így, mégpedig oly módon, hogy a korai, szocioökonómiai körülmények formálják az egyén személyiségét. Ennek megfelelően bizonyos személyiségvonások erőteljesebben jelen lesznek, és minthogy ezen vonások eltérően reagálnak a szorongásra, szorongással teli helyzetekre, az adott vonással rendelkező személyből ezek a helyzetek másféle stresszreakciót váltanak ki. Ugyanakkor az egyéni különbségek az élettörténeti stratégia és az általunk vizsgált személyiség-konstruktum szintjén olyan változók mentén alakulnak, mint például a depresszió vagy a jól-lét.

Az életminőséget előre jelző faktorok, mint például a jól-lét vagy a depresszió mind olyan tényezők, melyekre szignifikáns hatással lehet a stressz és az erre adott stresszreakció.

4.1.9. Hipotézisek

Feltevésünk szerint a stresszészlelés, a stresszel való megküzdés és a sötét személyiségvonások előrejelzik az étellel való elégedettséget, vagyis hipotéziseink értelmében

- (1) az észlelt distressz (szorongás), az észlelt coping,
- (2) a reziliencia
- (3) és a Sötét Hármas

mind prediktorai a depresszióknak és a jól-létnek. Hipotéziseink szerint azonban nem egyenlő mértékben.

Visszaulva a korábbi fejezetekben már bemutatott kutatásokra (például McEwen, 2003; Hewitt, Flett és Mosher, 1992; Keller és mtsai, 2012) melyekben már felvetették, hogy a depresszió és a stresszészlelés, valamint a jól-lét és a stresszészlelés nagy mértékben összefügg, úgy véljük jelen vizsgálat során is az Észlelt Stressz lesz a legjelentősebb prediktora a vizsgált változóknak. Az észlelt szorongás (PSS-PD) pozitív, míg az észlelt megküzdés (PSS-PC) negatív kapcsolatban lesz a depresszióval, és ennek épp ellentettje várható a jól-léttel kapcsolatban.

A reziliencia, mint stresszel szembeni fontos védőfaktor (Ong, Bergeman és Boker, 2009), korábbi hasonló tematikájú vizsgálatok eredményeihez (lásd például Campbell-Sills, Cohan és Stein, 2006; Fava és Tomba, 2009; Burns és Anstey, 2010) igazodva feltételezhetően saját vizsgálatunkban is pozitív kapcsolatban lesz a jól-léttel és negatív kapcsolatban a depresszióval. A rezilienciához számos tényező hozzájárul pozitívan vagy negatívan befolyásolva azt (például Fry és Keyes, 2010; Resnick, Gwyther és Roberto, 2011). Ezek lehetnek személyiségvonások, az érzelmi szabályozás, fizikai egészség, vagy akár a szociális háló. Ezen tényezők egymással rugalmas kölcsönhatásban állnak (Kiss, 2005). Éppen ezért, várakozásaink szerint, minthogy nem független a stresszészleléstől, kevésbé jelentős magyarázóerővel bíró prediktor változó lesz majd, mint az Észlelt Stressz.

Korábbi vizsgálatok (Hudek-Knežević és mtsai, 2016) felvetése szerint a Sötét Hármas jobb prediktora lehet a jól-létnek és az általános egészségi állapotnak, mint az ötfaktoros modell. Ahogy már más szerzők (Jonason és mtsai, 2010; Egan, Chan és Shorter, 2014; Aghababaei és Błachnio, 2015) is megállapították, várhatóan a Sötét Hármas a depresszióval enyhén pozitív kapcsolatban lesz és negatív kapcsolatban a jól-léttel. Minthogy a Sötét Hármas lényeges, ám

indirekt hatással van az Észlelt Stresszre korábban tárgyalt fejezetünk tanúsága szerint, úgy véljük ennek a konstruktnak lesz a legkisebb magyarázó ereje.

4.2. Módszer

4.2.1. Vizsgálati személyek

A vizsgálatban összesen 378 személy vett részt, közülük 307 nő. Életkoruk 18 és 35 év között volt (M: 23,13, SD: 4,344), főként egyetemi hallgatók voltak. A válaszadók mind önként jelentkeztek a kutatási felhívásra, és ezért semmilyen ellenszolgáltatásban nem részesültek. Anonimitásuk megőrzésének garantálása mellett beleegyezésüket adták az eredmények publikálásához.

4.2.2. Vizsgálati eszközök és a vizsgálat menete

A vizsgálat során online felületen elérhető önkitöltős kérdőíveket alkalmaztunk, melyeket részletesen is bemutatunk.

4.2.3. Reziliencia

A lelki ellánállóképesség vizsgálatára a Connor-Davidson-féle reziliencia kérdőív (CD-RISC - Connor és Davidson, 2003) magyar verzióját használtuk (Járai, Vajda, Hargiati, Nagy, Csókási és Kiss, 2015). Az eredeti kérdőív 25 állítást tartalmaz, a válaszadó személynek pedig egy Likert-skálán kell megjelölnie, hogy mennyire jellemző rá az adott állítás, pontosabban az elmúlt egy hónap során milyen mértékben volt rá igaz. A skála 0-tól (egyáltalán nem igaz) 4-ig (szinte mindig igaz) terjed. Példáim: “Mindig a legnagyobb erőbedobással cselekszem, mindegy, hogy miről van szó”. A magyar adaptáció az angollal szemben tíz tételt tartalmaz, melyek között nincsenek fordított itemek.

4.2.4. Depresszió

A depresszív tünetek jelenléte, valamint azok súlyossága vizsgálatunkban a Beck Depresszió Kérdőívvel (BDI- Beck és Beck, 1972), vagyis annak felülvizsgált, rövidített változatával került megállapításra. Ez egy szintén egy önkitöltős pszichometriai teszt, azonban itt a résztvevőnek

kilenc állítással (mint például: “Annyira aggódom a testi-fizikai panaszok miatt, hogy másra nem tudok gondolni“) kapcsolatos egyetértésének mértéket kell jelölnie a válaszlapon egy négyfokú skálán. A legalacsonyabb elérhető pontszám a 0, a legmagasabb a 60. Az elért pontszámok alapján négy szint különíthető el: 0 és 9 pont között nem beszélhetünk depresszióról, 10 és 18 pont között enyhe-, 19 és 26 pont között mérsékelt-, 26 pont felett pedig súlyos depresszióról beszélhetünk. A rövidített változatot az eredetivel egyenértékűként használják, magyar adaptációja (Kopp, 2007) az átlagos populáción és klinikain mintán is validálásra került, megbízható és pszichometriailag kiváló.

4.2.5. Jól-lét

Az általános közérzetet illetve jól-létet a WHO-5 kérdőív segítségével mértük fel. A WHO Jól-lét Indexe (Well-being Index, WHI – Bech és munkatársai, 1996) széleskörűen alkalmazott, pozitív megfogalmazású kérdőív, mely magas reliabilitás mutatókkal rendelkezik és alacsony elemszáma miatt könnyedén és gyorsan kitölthető. Vizsgálatunkban Susánszky és munkatársai (2006) magyar adaptációját használtuk, mely öt megítélendő állítást tartalmaz, mint például „Az elmúlt két hét során érezte magát vidámnak és jókedvűnek?“ vagy „A napjai tele voltak számára érdekes dolgokkal?“. Ezen állításokat egy négyfokú skálán (egyáltalán nem jellemző / alig jellemző / jellemző / teljesen jellemző) kell a válaszadónak megítélnie az elmúlt két hét során tapasztalt közérzete alapján. A magasabb elért pontszámok a pozitívabb, kedvezőbb pszichológiai állapotnak felelnek meg, az elérhető pontszámok 0 és 15 pont között alakulnak, fordított tétel nincs a kérdőívben.

4.2.6. Stresszészlelés

A stresszészlelés mérését ebben a vizsgálatban is a 3.2.4. fejezetben bemutatott PSS teszttel valósítottuk meg.

4.2.7. Sötét Hármás

A Sötét Hármás mérésére ezúttal is a Short Dark Triad (SD3; Jones és Paulhus, 2014) kérdőívet alkalmaztuk. Ennek a 27 állításból álló, Likert-skálás önkítöltő kérdőívnek a részletesebb leírásával az 1.7. fejezetben már találkozhattunk.

4.3. Eredmények

4.3.1. Analízis

A vizsgálat eredményeinek kiértékelése során IBM SPSS Statistics 20 programot használtunk. A 7. táblázat összefoglalja a jelen vizsgálatban használt összes kérdőív deskriptív statisztikáit és Cronbach alfa értékeit, továbbá a gender-kontrollált korrelációkat.

7. Táblázat: *Leíró statisztikák és gender-kontrollált korrlációk mindhárom Sötét Hármast faktorra, Rezilienciára, Beck Depresszió kérdőívre, WHO Jól-létre és az Észlelt Stressz Coping és Distressz faktoraira. Forrás: saját adatok.*

Változó	1	2	3	4	5	6	7	8
1. SD3 Mach	.76							
2. SD3 Nárc	.28**	.7						
3. SD3 Pszicho	.5**	.37**	.71					
4. Reziliencia	.06	.47**	.08	.82				
5. Depresszió	.18**	-.16**	.14**	-.48**	.84			
6. Jól-lét	-.07	.23**	-.03	.47**	-.64**	.82		
7. PSS- Coping	.06	-.29**	.06	-.54**	-.61**	-.64**	.8	
8. PSS-Distressz	.11*	-.17**	.12**	-.36**	-.60**	-.60**	.75**	.87
M	28.66	23.9	16.61	27.27	14.55	14.56	7.97	23.3
SD	7.17	6.18	5.1	6.58	4.95	3.38	2.63	6.3

Megjegyzés: * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$, a vastag számok a Cronbach α értéket jelölik, a Cronbach α a teljes Sötét Hármásra 0.84, a Cronbach α a teljes PSS kérdőívre 0.91. N=378

A 8. táblázatban pedig a nemi különbségei láthatóak.

8. Táblázat: Gender különbségek a Sötét Hármak faktorok, Reziliencia, Depresszió, Jól-lét és Észlelt Stressz faktorok között. Forrás: saját adatok.

	Férfi átlag (SD)	Női átlag (SD)	t	Cohen's d (hatásfok)
1. SD3 Mach	31.5 (7.9)	28 (6.8)	3.4**	0.47
2. SD3 Nárc	25.19 (6.8)	23.6 (6)	1.96	0.24
3. SD3 Pszicho	18.3 (5.16)	16.2 (5)	3.27**	2.38
4. Resziliencia	26.9 (6.8)	27.2 (6.5)	-.38	0.04
5. Depresszió	13.88 (5)	14.7 (4.94)	-1.25	0.16
6. Jól-lét	14.9 (3.29)	14.46 (3.39)	1.16	0.13
7. PSS-Coping	7.29 (2.6)	8.13 (2.6)	-2.42**	0.32
8. PSS-Distressz	20.77 (6.95)	23.89 (6)	-3.83**	0.48

Megjegyzés: * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

4.3.2. Regresszió analízisek

Ezt követően hipotéziseink igazolása végett regresszióanalíziseket végeztünk, hogy megtudjuk mely változók számítnak szignifikáns prediktornak a Depresszió (9. táblázat) és a Jól-lét (10. táblázat) szempontjából.

A független változókat négy lépésben helyeztük az analízisbe, így négy modell készült. Látható, hogy a nem (mint gender) és az életkor nem hozható jelentős összefüggésbe a vizsgált függő változóval. A táblázatból jól leolvasható, hogy a második lépésben hozzáadott Észlelt Stressz (PSS-PD és PC alfaktorokkal) magas hatásfokkal rendelkező prediktor változó, a Depresszió varianciájának mintegy 42 százalékát magyarázza, illetve amikor a többi független változó is bekerül a modellbe, még mindig 41 százalék magyarázóerővel bír. A második modellre elvégzett varianciaanalízis is szignifikáns eredményt hozott, ahol $F(4,374) = 66,738$ $p < 0.001$.

9. Táblázat: Regresszió analízis a Depresszió változó prediktorainak meghatározására.
 Forrás: saját adatok.

	Depresszió (BDI)			
	R ²	ΔR ²	B (SE)	β
Step 1	.01	.01		
Életkor			-.11 (.06)	-.10
Nem (gender)			.69 (.65)	.06
Step 2	.42***	.41***		
Perceived Distress (PSS-PD)			.30 (.05)	.34
Perceived Coping (PSS-PC)			-.53 (.08)	-.36
Step 3	.46***	.05***		
Reziliencia (CD-RISC)			-.19 (.03)	-.25
Step 4	.49***	.03***		
Machiavellianizmus			.10 (.03)	.13
Pszichopátia			.03 (.04)	.04
Nárcizmus			.03 (.04)	.04

Megjegyzés: az R² a regresszióanalízis határfokát mutatja, ez a többszörös determinációs együttható, a modell magyarázóereje. Minden regresszió nem változóra kontrollálva volt.

* $p < .05$

** $p < .01$

*** $p < .001$

A Reziliencia önmagában szignifikáns prediktor a harmadik modellben, ahol a varianciaanalízis eredménye $F(5,373)=63,917$ $p<0.001$, azonban, noha szignifikáns prediktor marad, magyarázóereje jelentősen lecsökken a többi változó modellbe helyezésével.

A Sötét Hármas szintén szignifikáns előrejelzője a Depresszióknak a negyedik modell értelmében, ahol a varianciaanalízis eredménye $F(8,370)=44,091$ $p<0.001$, ám részleteire bontva jól látható, hogy ezt a Machiavellizmusnak köszönheti, sem a Pszichopátia, sem a Nárcizmus nem szignifikáns prediktor. A modell határfoka pedig jelentősen csökken a többi független változó hozzáadásának hatására. Vagyis összességében az Észlelt Stressz az, mindkét faktorával, amely szignifikánsan előre jelzi a Depressziót, a többszörös determinációs

együttható 0,41 minden független változó figyelembe vételekor.

A 10. táblázatban a Jól-lét (WHO5 kérdőívvel mérve) prediktorait keresve szintén azt tapasztaljuk, hogy az életkor és a nem (gender) nem jelentős. Ellenben az Észlelt Stressz mindkét alfaktora itt is jelentősen bejósolja a függő változót, a második modell varianciaanalízisének eredménye $F(4,374)=79,074$ $p<0.001$. A harmadik modellben hozzáadott Reziliencia ($F(5,373)=68,609$ $p<0.001$) és a negyedik modellben megjelenő Sötét Hármás ($F(8,370)=43,0805$ $p<0.001$) a Depresszióval látotthoz hasonlóan itt sem maradnak jelentős prediktorok, mikor minden független változó a modellbe kerül.

10. Táblázat: Regresszió analízis a Jól-lét (WHO-5) prediktorainak meghatározására. Forrás: saját adatok.

	Jól-lét (WHO-5)			
	R ²	ΔR ²	B (SE)	β
Step 1	.01	.01		
Életkor			.05 (.04)	.07
Nem (gender)			-.43 (.45)	-.05
Step 2	.46***	.45***		
Perceived Distress (PSS-PD)			-.11 (.03)	-.18
Perceived Coping (PSS-PC)			.54 (.06)	.55
Step 3	.48***	.02***		
Reziliencia (CD-RISC)			.09 (.02)	.17
Step 4	.48***	.003		
Machiavellianizmus			-.03 (.02)	-.06
Pszichopátia			.03 (.03)	.05
Nárcizmus			-.01 (.03)	-.02

Megjegyzés: az R² a regresszióanalízis R-négyzetelt hatásfokát mutatja, ez a többszörös determinációs együttható, a modell magyarázóereje. Minden regresszió nem változóra kontrollálva volt.

* $p < .05$

** $p < .01$

*** $p < .001$

4.4. Megvitatás

A személyiségpszichológia egyik alapkonceptiója, hogy a reziliencia a személyiség alapvető megküzdő potenciálja a stresszel szemben, míg az észlelt stressz esetében a stressz mértékének észlelése nagyban függ a személyiségtől és a rezilienciától. A depresszió és a jól-lét a személyiség, a stressz és a stresszel való megküzdés függvényében változik, így ebben a vizsgálatban azt tűztük ki célul, hogy e három említett prediktor változó magyarázóerejét vegyük górcső alá. A személyiséget a Sötét Hármas személyiség-konstellációval, a stresszt az Észlelt Stresszel, a megküzdést pedig a Rezilienciával mértük fel.

Eredményeinkből egyértelműen látszik, hogy hipotéziseinknek megfelelően a stresszészlelés előre jelezi a depressziót és a jól-létet egyaránt. Mind az észlelt distressz (PSS-PD), mind az észlelt coping (PSS-PC) szignifikáns prediktorai a depresszióknak (BDI), valamint a jól-létnek (WHO5).

Ugyanakkor a reziliencia már nem bizonyul ilyen jelentős prediktornak. A jól-léttel pozitív, a depresszióval negatív kapcsolatban áll, de az észlelt stressz magyarázóereje mellett hatásfoka csekély.

A Sötét Hármas változók a várakozásoknak megfelelően kevésbé jelentős prediktorok. A depresszió esetében mindössze a Machiavellizmus bizonyult szignifikáns prediktornak, ám a negyedik modellben jelentősen csökkent a magyarázóereje. A jól-lét esetében pedig a Sötét Hármas egyáltalán nem bizonyult szignifikáns prediktornak a negyedik modellben. Így tehát megállapítható, hogy noha a stresszészlelés és stresszkezelés nagyban meghatározó szerepet játszik a Sötét Hármas vonások esetében, a Sötét Hármas, minthogy nem független olyan más személyiségtényezőktől, mint amilyen a reziliencia, a stresszészlelés illetve a coping; nem lesz szignifikáns prediktora a depresszióknak és a jól-létnek.

V. ÖSSZEGRZÉS

5.1. A kutatói kérdések és eredmények összefoglalása

Jelen doktori értekezésben arra vállalkoztunk, hogy megismerjük és megvizsgáljuk a Sötét Hármast: hasonlóságokat és különbségeket fedezzünk fel a Sötét Hármás tagok között személyiségükben, stressz-észlelésükben és stratégiai döntéseikben. Kérdésvetéseink arra irányultak, hogy megtudjuk milyen szerepet tölt be a Sötét Hármás az életmenet stratégia és a stresszészlelés kapcsolatában, előrejelzi-e a Sötét Hármás az életminőséget, valamint lehet-e a siker prediktora a Sötét Hármás?

A szakirodalmi háttér áttekintésével megismerhettük a Sötét Hármás konstruktumot. Láthattuk, hogy a mai napig vita tárgyát képezi, hogy beszélhetünk-e egyáltalán Sötét Hármásról, hiszen elméletek léteznek a konstellációból a narcizmust kizáró Sötét Diád (Egan, Chan és Shorter, 2014), valamint a negyedik elemként hétköznapi szadizmust hozzáadó Sötét Tetrád (Mededović és Petrović, 2016; Buckles, Jones és Paulhus, 2013; Book és mtsai, 2016) létjogosultságáról is. Vizsgálatainkból kiderült, hogy a Sötét Hármás személyiségvonások között egyéni különbségekre lehetünk, ugyanakkor a vonások közti hasonlóságok olyan szembetűnőek, hogy egyértelműen a triád, vagyis a Sötét Hármás elmélet létezését támasztják alá. Itt feltétlenül ki kell tennünk rá, hogy jelen dolgozat vizsgálatai között minden esetben a Sötét Hármás elméleti keretét használtuk, vagyis nem végeztünk vizsgálatokat diád vagy tetrád irányban. Más vizsgálati körülményeket alkalmazva, lehetőséget adva a tetrád elrendezésnek, vagyis a hétköznapi szadizmus kérdőívbe emelésének; meglehet, hogy eltérő eredmények születtek volna, noha ez korántsem bizonyos. Az elmélet alapos áttekintését követően dolgozatunk időtartamára a Sötét Hármás mellett köteleződünk el.

A kutatások gyakran alkalmaznak kérdőíveket vagy kutatási játékokat (például közjavak játék vagy ultimátumjáték), ezeknek rengeteg előnyük mellett azonban számos hátrányuk is van. Kérdőíves módszerekkel nem lehet egyértelmű következtetéseket levonni a stratégiai viselkedésről, a kutatási játékok pedig csak taktikát vizsgálnak és nem stratégiát. A kettő közti leglényegesebb különbség, hogy a taktika rövid távú, a stratégia pedig hosszú távú cél elérésére irányuló terv vagy terv készlete (Pressley és Hilden, 2007), így nyilvánvaló, hogy egy akár egyórás játékmenet alkalmával is csak következtetni tudunk a stratégiára, de valójában taktikákkal találkozunk. A dolgozat során ezeket szem előtt tartván igyekeztünk kifejezetten a stratégiára, a stratégiai döntésekre fókuszálni.

Első vizsgálatunkban rögtön egy újfajta módszertannal dolgoztunk: valós interakciós helyzetet tanulmányoztunk egy egészen speciális mintán. Egy online szerepjátékot játszó közösség berkeiben kerestük a választ arra, hogy a Sötét Hármás stratégia alkalmazása az adott játékban vajon meghozza-e a sikert a játékosok számára, illetve összhangban van-e a játékosok és karaktereik Sötét Hármás értéke. 188 fős mintánkon végzett elemzések alapján kijelentettük, hogy szignifikáns eltérés mutatkozott a valós és a karakter értékek esetében. A vizsgálatban résztvevők magasabb nárcizmus és pszichopátia pontszámokat ítélték játékbeli karakterüknek, mint valódi önmaguknak, a Machiavellizmus esetében pedig pont fordítva. Értelmezésünk szerint a Machiavellista résztvevők tudatosan festettek magukról egy kevésbé Machiavellista képet, vagyis megpróbálták elfedni manipulatív és másokat kihasználó természetüket. Ebben sikerrel jártak, hiszen a magas Machiavellizmussal rendelkező játékosoknak több szövetségeseük volt a játékban, és magasabb Szinten voltak azokhoz a játékosokhoz képest, akiknek kevesebb szövetségese és alacsonyabb Machiavellizmus értéke volt. A szövetségesek száma volt tehát a közvetítő változó a siker felé vezető úton. A Sötét Hármás változók közül egyedül a Machiavellizmus jósolta be a sikert, sem a nárcizmus, sem a pszichopátia nem volt szignifikáns prediktor.

Második vizsgálatunk arra az elképzelésre épült, hogy a kiszámíthatatlan és mostoha (zord, kemény) kora gyermekkori környezetnek milyen ismert negatív kihatása van a felnőttkorra. Számos vizsgálat megállapította már, hogy a korai negatív tapasztalatokkal - mint a gondviselés hiánya, a bántalmazás, az apa nélküli család vagy az alacsony családi jövedelem - összefüggésbe hozható a gyors életmenet stratégia kialakulása (például Belsky, 1997; Bereczkei és Csanaky, 1996; Bereczkei és Csanaky, 2001; Bereczkei, 1999). Ugyanígy azt is alátámasztották már korábbi kutatások, hogy a korai stressz hatására az ember később érzékenyebben reagál a stresszre (Ellis és mtsai, 2009; Leitenberg, Gibson és Novy, 2004; Lovallo, 2013). Azonban az életmenet stratégia nem közvetlenül, hanem bizonyos személyiségvonásokon keresztül hat az észlelt stresszre, hanem a stresszt okozó tényezők kiértékelésén, felülvizsgálatán, és a velük való megküzdésen keresztül. Ezt viszont mind személyiségvonások közvetítik az életmenet és az észlelt stressz között. Minthogy a Sötét Hármás létrejötte úgyszintén összefüggésbe hozható a kiszámíthatatlan és kemény gyermekkori környezettel, valamint a gyors életmenettel (például Láng és Lénárd, 2015; Láng és Birkás, 2014; Jonason, Lyons és Bethel, 2014), ezt a személyiség-konstruktmot vizsgálatuk meg közvetítő változóként az életmenet és az észlelt stressz közti kapcsolatban.

Eredményeink bebizonyították, hogy a gyors életmenet stratégia pozitív kapcsolatban áll az észlelt distresszel és negatív kapcsolatban az észlelt megküzdéssel, vagyis a stresszorokkal való korai találkozás hatására érzékenyebbé válunk a későbbi stressz érzékelésére is és a megküzdési képességek észlelése nehezebbé válik. A szakirodalomban először bemutattuk azt is, hogy a Sötét Hármas vonások különbözőképp közvetítik és mediálják az élettörténet stratégia észlelt stresszre és megküzdésre gyakorolt hatását. Az észlelt distresszel a Machiavellizmus pozitív kapcsolatban állt, a nárcizmus pedig negatívban. Az észlelt megküzdési stratégiákkal kapcsolatban egyedül a nárcizmus pozitívan korreláló hatása volt szignifikáns. Vagyis másként reagálnak a stresszorokra a Sötét Hármas tagok: a Machiavellisták a stresszes helyzetet negatívabban szemlélik, a nárcisztikusok szemlélete kevésbé aggódó, mivel saját megküzdési stratégiáikat pozitívabbnak értékelik.

Harmadik vizsgálatunk során arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a Sötét Hármas személyiségjegyek miként jelzik előre az életminőséget. Abból az alapkonceptióból indultunk ki, hogy a reziliencia a személyiség stresszel szembeni ellenálló képessége, tehát egyfelől megbízható prediktora kell, hogy legyen az életminőségnek – amit vizsgálatuk során a depresszióval és a jól-léttel mértünk fel. A korai életkörülmények szintén meghatározó szerepűek: a kiszámíthatatlan és kemény környezet ami a gyors életmenet stratégiának kedvez, hatással van a személyiségvonások fejlődésére is. A korábbi vizsgálatok alapján az is egyértelművé vált, hogy a gyors életmenet stratégia jelzi előre a magasabb fokú stresszt és az alacsonyabb fokú megküzdési képességet, a Sötét Hármas vonások indirekt hatásán keresztül. Vagyis a stressz (mind a distressz, mind a megküzdés) még ennél is jobb prediktora az életminőségnek. A stresszreakciót pedig a személyiségvonások formálják, így a Sötét Hármas is. A különböző személyiségű emberek különbözőképp reagálnak a stresszre, van, aki intenzívebb szorongás közepette éli át és van, aki könnyebben megbirkózik ugyanazzal a stresszhatással.

Eredményeink megmutatták, hogy a stresszészlelés előrejelzi a depressziót és a jól-létet, mind az észlelt distressz és az észlelt megküzdés szignifikáns prediktorai a vizsgált változóknak. A reziliencia a depresszióval értelem szerűen negatív, a jól-léttel pedig pozitív kapcsolatban állt, azonban sokkal csekélyebb magyarázóerővel bírt, mint az észlelt stressz. A Sötét Hármas pedig semmiféle számottevő, szignifikáns kapcsolatban nem állt az életminőséggel. Egyedül a Machiavellizmus lett szignifikáns de alacsony magyarázóerejű prediktora a depresszióknak. A Sötét Hármas szerepe tehát nem mutatkozott jelentős prediktornak, de ez nem jelenti azt, hogy nem fontos az életminőség szempontjából. Sokkal inkább azt jelenti, hogy bár a

stresszészlelésben meghatározó szerepet tölt be, mégsem független más személyiségtényezőktől, mint amilyen például az általunk is vizsgált reziliencia.

Megtudtuk tehát, hogy a Sötét Hármás vonások közül a Machiavellizmus jelezheti előre a sikert. Szintén a Machiavellizmus az egyetlen, ám alacsony magyarázóerejű prediktora a Sötét Hármás tagok közül a depressziónak. Bebizonyosodott, hogy az életminőségre hatással van a stressz és az erre adott stresszreakció, melynek egyéni különbségeit a személyiségvonások formálják. Világos képet kaptunk róla, hogy a korai negatív hatások során, a kiszámíthatatlanság és a kemény környezet a gyors életmenet stratégiánál is adaptív Sötét Hármás személyiségvonások kialakulásához vezet. Ezen túl a korai stressz érzékenyebbé teszi az embert a későbbi stresszre, szervezete és személyisége egyaránt alkalmazkodik és az adaptivitásra törekszik. A Sötét Hármás jegyek kialakulásában tehát nagy szerepe van a családi szocializációnak, a korai stresszoroknak, a kiszámíthatatlan és kemény környezetnek, ugyanakkor ezen személyiségvonások mégsem alakítják markánsan az életminőséget. Úgy véljük, inkább személyközi taktikának tekinthetőek. Kutatói kérdéseink, melyeket a dolgozat elején feltettünk, megválaszolásra kerültek.

5.2. A kutatás korlátai

Mint minden vizsgálatnak, az ezen doktori értekezés részeit képező kutatásoknak is megvannak a maguk korlátai. De nem is kell egészen a vizsgálatokig előre szaladnunk, már önmagában a Sötét Hármással kapcsolatosan is felmerülnek kétségek. A konstruktumot ért legtöbb támadás már a bevezető fejezetekben tárgyalásra és cáfolatra került, azonban nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy a mérőeszközök, bár világszerte használatban vannak, valóban hagynak maguk után kívánnivalót. Gyenge pontjuk, hogy a patológiákkal ellentétben a hétköznapi, átlag populációt érintő vonásokat és jellemzőket sokkal nehezebb felmérni, hiszen nem az átlagtól elrugaszkodó deviáns viselkedést kell elcsípniük, hanem differenciálni akár csak tendenciákat a szubklinikai mintán.

Minden esetben az elérhető vizsgálóeszközök közül az érvényes és megbízható, valamint nemzetközileg ismert és elismert változatokat alkalmaztuk saját kutatásaink során. Ennek ellenére további vizsgálatok során érdemes volna új vizsgálóeszközök, vagy akár új vizsgálati elrendezések bevezetése. Egy új vizsgálati eljárás megalkotása is temérdek lehetőséget hordozna magában, illetve a virtuális valóság, a kiterjedt valóság még szinte feltáratlan

területének kiaknázása. Első vizsgálatunkban ugyan megkíséreltük lekövetni a valós interakciókat virtuális környezetben, ám ennél sokkal merészebb és elrugaszkodottabb ötleteket is valóra lehet váltani a kiterjedt valóság felhasználásával.

5.3. Kitekintés

Úgy véljük, a dolgozatban felsorakoztatott vizsgálatok és eredményeik olyan összefüggéseket tártak fel, melyek a gyakorlatban is alkalmazható potenciált hordoznak magukban. Ezen felül kiindulópontként szolgálhat számos további, jövőbeli vizsgálatnak.

Ahogy vizsgálatainkból és elméleti bevezetésünkéből is kitűnik, egy felettébb összetett és mindmáig relatíve új, nem teljeskörűen feltárt konstelláció a Sötét Hármas. Találkozhatunk vele a politikatudományban és a hadászatban, megjelenik a viselkedési közgazdaságtanban, tetten érhető a gazdasági bűnözésben és természetesen, szubklinikai személyiség-együttesről lévén szó, a hétköznapi élet során bárhol. Éppen ezért a Sötét Hármas részletesebb megismerése és megértése több szempontból is hasznosítható tudást biztosít számunkra. A Sötét Hármas az emberi viselkedés olyan összetevője, melyet érdemes és kell is minél tovább és minél részletesebben kutatnunk.

Felhasznált irodalom

- Aghababaei, N., Błachnio, A. (2015). Well-being and the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, Volume 86, November 2015, Pages 365–368.
- Al Aïn, S., Carré, A., Fantini-Hauwel, C., Baudouin, J., Besche-Richard, C. (2013) What is the emotional core of the multidimensional Machiavellian personality trait? *Frontiers in Psychology*, 2013; 4: 454.
- Ali, F. & Chamorro-Premuzic, T. (2010). Investigating theory of mind deficits in nonclinical psychopathy. *Personality and Individual Differences*, 49, 169-174.
- Ali, F., Amorim, I. S., Chamorro-Premuzic, T. (2009). Empathy deficits and trait emotional intelligence in psychopathy and Machiavellianism, *Personality and Individual Differences*, 47 (2009) 758–762
- American Psychiatric Association -APA (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5*. Washington, DC: APA
- American Psychiatric Association -APA (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (4th ed.) DSM IV*. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Ames, D. R., Rose, P., Anderson, C. P. (2006). The NPI-16 as a short measure of narcissism. *Journal of Research in Personality*, 40, 440-450.
- Austin, E. J., Farrelly, D., Black, C., Moore, H. (2007). Emotional intelligence, Machiavellianism and emotional manipulation: Does EI have a dark side? *Personality and Individual Differences*. Vol. 43 pp. 179–189.
- Babiak, P. (2008). When psychopaths go to work: a case study of an industrial Psychopath. *Applied Psychology* 44(2): 171-188.
- Babiak, P. (1995). When psychopaths go to work. *Applied Psychology*, 44, 171–188.
- Back, M. D., Schmukle, S. C., & Egloff, B. (2010). Why are narcissists so charming at first sight? Decoding the narcissism–popularity link at zero acquaintance. *Journal of personality and social psychology*, 98, 132-145.
- Bakir, B., Yilmaz, U. R., Yavas, I. (1996). Relating Depressive Symptoms To Machiavellianism In A Turkish Sample. *Psychological Reports*, 1996,78, 101 1-1014.
- Balsamo, M. (2013). Personality and depression: evidence of a possible mediating role for anger trait in the relationship between cooperativeness and depression. *Comprehensive psychiatry*, 54(1), 46-52.
- Bandi Szabolcs (2013). Narcissus átváltozása. Az önimádat kultúr- és pszichológiatörténete. In: Szamonek Vera (szerk.). *XI. Országos Interdiszciplináris Grastyán konferencia*

- előadásai*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Grastyán Endre Szakkollégium
- Barlow, A., Qualte, P., Stylianos, M. (2010). Relationships between Machiavellianism, emotional intelligence and theory of mind in children. *Personality and Individual Differences* 48 (2010) 78–82.
- Battle.net (2014). *World of Warcraft: Azeroth by the Numbers*. Elérhető: <https://us.battle.net/forums/en/wow/topic/11423692859>. Utoljára csatlakozva: 2016, február.
- Bech, P., Staehr-Johansen, K., Gudex, C. (1996): The WHO (Ten) Well-Being Index: validation in diabetes. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 65: 183-190.
- Beck, A. T. (1976). *Cognitive Therapy and the Emotional Disorders*. New York: Int. Univ Press.
- Beck, A. T., & Beck, R. W. (1972). Shortened version of BDI. *Postgraduate Medicine*, 52, 81-85.
- Belsky, J. (1997). Attachment, mating, and parenting: An evolutionary interpretation. *Human Nature*, 8(4), 361-381.
- Belsky, J., Steinberg, L., & Draper, P. (1991). Childhood experience, interpersonal development, and reproductive strategy: An evolutionary theory of socialization. *Child Development*, 62, 647–670
- Berezkei T. (1993) r-selected reproductive strategies among Hungarian Gypsies. *Ethology and Sociobiology* 14: 71-88.
- Berezkei T. (2003). *Evolúciós pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest
- Berezkei T. (2000). Evolutionary psychology: A new perspective in the behavioral sciences. *European Psychologist* 5: 459-481.
- Berezkei T., Birkás B. (2014) The Insightful Manipulator: Machiavellians' Interpersonal Tactics May Be Linked to Their Superior Information Processing Skills. *International Journal of Psychological Studies*; Vol. 6, No. 4; 2014.
- Berezkei T., Csanaky A. (1996). Evolutionary pathway of child development : Lifestyles of adolescents and adults from father-absent families. *Human Nature*. 1996 Sep;7(3):257-80. doi: 10.1007/BF02733397.
- Berezkei, T. (2015). The manipulative skill: Cognitive devices and their neural correlates underlying Machiavellian's decision making. *Brain and Cognition*, 99, 24–31.
- Berezkei, T. Birkas, B., Kerekes, Zs. (2010) The presence of others, prosocial traits, Machiavellism. A personality X situation approach. *Social Psychology* 41, 238-245.
- Berezkei, T., & Czibor, A. (2014). Personality and situational factors differently influence high Mach and low Mach persons' decisions in a Social Dilemma Game. *Personality and*

- Individual Differences*, 64, 168-173.
- Berezkei, T., Csanaky, A. (2001) Stressful family environment, mortality, and child socialisation: Life-history strategies among adolescents and adults from unfavourable social circumstances. *International Journal of Behavioral Development* 25: 501-508.
- Berezkei, T., Deak, A., Papp, P., Perlaki, G., & Orsi, G. (2013). Neural correlates of Machiavellian strategies in a social dilemma task. *Brain and Cognition*, 82, 108-116. <http://dx.doi.org/10.1016/j.bandc.2013.02.012>
- Birkás B., Berezkei T. (2014). A machiavellista személyiség és a MAWI intelligenciatesztben mutatott teljesítmény kapcsolata. In: *Pszichológiai kutatások: A Nemzeti Kiválóság Program ösztöndíjasainak publikációi (Pécsi Tudományegyetem, Pszichológia Intézet)*. Pécs: [s. n.], pp. 12-19
- Birkás B., Csathó Á. (2015). Size the day: The time perspectives of the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 86 (2015) 318–320.
- Birkás B., Gács B., Csathó Á. (2016). Keep calm and don't worry: Different Dark Triad traits predict distinct coping preferences. *Personality and Individual Differences*, 88 (2016) 134–138.
- Blair, R. J. R. (1995). A cognitive developmental approach to morality: Investigating the psychopath. *Cognition*, 57, 1–29
- Bleidorn, W. (2012). Hitting the road to adulthood: Short-term personality development during a major life transition. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38, 1594–1608
- BNO-10 Zsebkönyv (1996). *DSM-IV™ meghatározásokkal*, Animula Egyesület, Budapest.
- Bonanno, G.A., Papa, A. , Moskowitz, J.T. , Folkman, S. (2005) Resilience to loss in bereaved spouses, bereaved parents, and bereaved gay men. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88 (2005), pp. 827-843
- Book, A., Visser, B. A., Blais, J., Hosker-Field, A., Methot-Jones, T., Gauthier, N. Y., Volk, A., Holdend, R. R., D'Agata, M. T. (2016). Unpacking more “evil”: What is at the core of the dark tetrad? *Personality and Individual Differences* 90 (2016) 269–272.
- Book, AS., & Quinsey, V. L. (2004). Psychopaths: cheaters or warrior-hawks? *Personality and Individual Differences*, 36, 33-45.
- Böckler, A., Sharifi, M., Kanske, P., Dziobek, I., Singer, T. (2017). Social decision making in narcissism: Reduced generosity and increased retaliation are driven by alterations in perspective-taking and anger. *Personality and Individual Differences*, Volume 104, January 2017, Pages 1–7.
- Brumbach, B. H., Figueredo, A. J., & Ellis, B. J. (2009). Effects of harsh and unpredictable

- environments in adolescence on development of life history strategies: A longitudinal test of an evolutionary model. *Human Nature*, 20, 25–51.
- Brunell A. B., Gentry W. A., Campbell W. K., Hoffman B. J., Kuhnert K. W., DeMarre, K. G. (2008). Leader Emergence: The Case of the Narcissistic Leader. *Personality and Social Psychology Bulletin* · October 2008. DOI: 10.1177/0146167208324101
- Brunell, A.B., Tumblin, L. & Buelow, M.T. (2014) Narcissism and the Motivation to Engage in Volunteerism. *Curr Psychol* 33: 365.
- Buckels, E., Jones, D., & Paulhus, D. (2013). Behavioural confirmation of everyday sadism. *Psychological Science*, 24, 2201–2209. <http://dx.doi.org/10.1177/0956797613490749>.
- Burns, R. A., Anstey, J.K. (2010) The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC): Testing the invariance of a uni-dimensional resilience measure that is independent of positive and negative affect. *Journal of Personality and Individual Differences*, 48 (2010), pp. 527-531
- Bushman, B. J., & Baumeister, R. F. (1998). Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: does self-love or self-hate lead to violence? *Journal of personality and social psychology*, 75, 219-229
- Buss, D. M. (2009). How can evolutionary psychology successfully explain personality and individual differences?. *Perspectives on Psychological Science*, 4(4), 359-366.
- Byrne, R. W., & Whiten, A. (1997). Machiavellian intelligence. *Machiavellian intelligence II: Extensions and evaluations*, pp. 1-23.
- Campbell-Sills, L., Cohan, S.L., Stein, M.B. (2006). Relationship of resilience to personality, coping, and psychiatric symptoms in young adults. *Behaviour Research and Therapy*, 44 (2006), pp. 585-599
- Campbell, J., Schermer, J. A., Villani, V. C., Nguyen, B., Vickers, L., Vernon, P. A. (2009). A Behavioral Genetic Study of the Dark Triad of Personality and Moral Development. *Twin Research and Human Genetics*, Volume 12 Number 2 pp. 132–136.
- Carter, G. L. (2015) *Deep into that darkness, peering: A series of studies on the Dark Triad of personality*, Durham theses, Durham University. Letölthető: <http://etheses.dur.ac.uk/11282/> Utoljára csatlakozva: 2017.12.20.
- Chapman, A. L., Gremore, T. M., Farmer, R. F. (2003): Psychometric analysis of the Psychopathic Personality Inventory (PPI) with female inmates. *Journal of Personality Assessment*, 80. 164–172.
- Cheek, J. M., Hendin, H. M., Wink, P. M. (2013). *An expanded version of the Hypersensitive Narcissism Scale: The Maladaptive Covert Narcissism Scale*. Charlotte, NC.:

- Association for Research in Personality (konferencia poszter).
- Cherulnik, P. D., Way, J. H., Ames, S., and Hutto, D. B. (1981). Impressions of high and low Machiavellian men. *Journal of Personality* 49, 388-400.
- Chisolm, J. S. (1996). The evolutionary ecology of attachment organization. *Human Nature*, 7(1), 1-38
- Christie, R., & Geis, F. (1970). *Studies in Machiavellianism*. New York: Academic Press.
- Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of health and social behavior*, 385-396.
- Cleckley, Hervey (1982). *The Mask of Sanity. Revised Edition*. Mosby Medical Library. ISBN 0-452-25341-1.
- Cohen, S., Kamarck, T., Mermelstein R. (1983). A Global Measure of Perceived Stress. *Journal of Health and Social Behavior*, Vol. 24, No. 4 pp. 385-396.
- Connor, K. M., Davidson, J. R. T. (2003): Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson Resilience Scale (CDRISC): *Depression and Anxiety*, 18(2), 76–827
- Cooke, D. J., Mitchie, C. (1999). Psychopathy across cultures: North America and Scotland compared. *Journal of Abnormal Psychology*, 18, 55-68.
- COOKE, D. J., MICHIE, C. (2001): Refining the construct of psychopathy: Towards a hierarchical model. *Psychological Assessment*, 13, 2. 171–188.
- Corral, S. & Calvete, E. (2000). Machiavellianism: Dimensionality of the Mach IV and its relation to self-monitoring in a Spanish sample. *The Spanish journal of psychology*, 3, 3
- Cosmides, L.. Tooby, J. (2001). Evolúciós pszichológia: alapozó kurzus. In: Pléh, Csányi, Bereczkei (szerk.) *Lélek és evolúció*. Budapest, Osiris.
- Cosmides, L. & Tooby, J. (1992). Cognitive adaptations for social exchange. In J. Barkow, L. Cosmides, & J. Tooby (Eds.), *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture*. New York: Oxford University Press. Letölthető: <http://www.cep.ucsb.edu/papers/Cogadapt.pdf>. Utoljára csatlakozva: 2017.12.11.
- Costa, P. D., & McCrae, R. R. (1991). Facet scales for agreeableness and conscientiousness: A revision of the NEO Personality Inventory. *Personality and Individual Differences*, 12, 887–898.
- Crocker, J., & Park, L. E. (2004). The costly pursuit of self-esteem. *Psychological Bulletin*, 130, 392–414.
- Crysel, L. C., Crosier, B. S., & Webster, G. D. (2013) The Dark Triad and risk behavior. *Personality and Individual Differences*, 54, 35-40.

- Czibor, A., & Bereczkei, T. (2012). Machiavellian people's success results from monitoring their partners. *Personality and Individual Differences*, 53, 202-206.
- Dahling, G. J., Whitaker, B. G., Levy, P. E. (2008): The development and validation of a new machiavellianism scale. *Journal of Management*, 35, 2, 219–257
- Darwin, C. (1859/2004). *A fajok eredete természetes kiválasztás útján*. Kampis György fordításában és előszavával, Budapest: Neumann Kht.
- Davis, M.C., Luecken, L., Lemery-Chalfant K. (2009) Resilience in common life: Introduction to the special issue. *Journal of Personality*, 77 (2009), pp. 1637-1644
- de Souza, B. C., de Lime e Silva, L.X., Roazzi, A. (2010). MMORPGS and cognitive performance: A study with 1280 Brazilian high school students. *Computers in Human Behavior*. 26, pp. 1564-1573
- Deluga, R. J. (2001) American presidential Machiavellianism: Implications for charismatic leadership and rated performance. *Leadership Quarterly*, 12, 339-363.
- Dickinson, K. A., & Pincus, A. L. (2003). Interpersonal analysis of grandiose and vulnerable narcissism. *Journal of Personality Disorders*, 17, 188-203. Letöltve: <http://www.sakkyndig.com/psykologi/artvit/dickinson2003.pdf> Utoljára elérve: 2017.01.26.
- Dickerson, S. S., Kemeny, M. E. (2004). Acute stressors and cortisol responses: a theoretical integration and synthesis of laboratory research. *Psychol Bull.* 2004 May;130(3):355-91.
- Donnellan, M.B., Conger, K.J., McAdams, K. K., Neppl, T. K. (2009). Personal characteristics and resilience to economic hardship and its consequences: Conceptual issues and empirical illustrations. *Journal of Personality*, 77 (2009), pp. 1645-1676
- Edens, J. F., Skeem, J. L., Cruise, K. R., Cauffman, E. (2007): Assessment of „juvenile psychopathy” and its association with violence: A critical review. *Behavioral Science and the Law*, 19. 53–80.
- Egan, V., Chan, S., & Shorter, G. W. (2014) The Dark Triad, happiness, and subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 67, 17-22.
- Ellis, B. J., Figueredo, A. J., Brumbach, B. H., & Schlomer, G. L. (2009). Mechanisms of environmental risk: The impact of harsh versus unpredictable environments on the evolution and development of life history strategies. *Human Nature*, 20, 204–268.
- Engländer, T. (2003) „Pszichológiai Nobel-díj” – Daniel Kahneman In: *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2003, 58, 2 : 267-273.
- Esse, B. (2011). Gondolkodásegyszerűsítő stratégiák hatékonysága (Simplifying decision

- strategies and their effectiveness). *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, 42 (1. kül). pp. 80-86.
- Esperger Zs. & Bereczkei, T. (2012) Machiavellianism and Spontaneous Mentalization: One Step Ahead of Others. *European Journal of Personality*, 26 (6), 580-587.
- Fava, G. A., Tomba, E. (2009). Increasing psychological well-being and resilience by psychotherapeutic methods. *Journal of Personality*, 77 (2009), pp. 1903-1934
- Fehr, E., & Fischbacher, U. (2004). Social norms and human cooperation. *Trends in Cognitive Sciences*, 8, 185–190
- Fehr, E., Gächter, S. (2002). Altruistic punishment in humans. *Nature*, 415, 137–140.
- Figueredo, A. J. (2007). *The Arizona Life History Battery*. Unpublished manuscript, University of Arizona
- Figueredo, A. J., & Wolf, P. S. A. (2009). Assortative pairing and life history strategy. A cross-cultural study. *Human Nature*, 20, 317-330.
- Figueredo, A. J., Gladden, P. R., & Beck, C. J. (2011). Intimate partner violence and life history strategy. *The Oxford handbook of sexual conflict in humans*.pp.72-99.
- Figueredo, A.J., Vasquez, G., Brumbach, B.H., Schneider, S.M.R., Sefcek, J.A., Tal, I.R., Hill, D., Wenner, C.J., & Jacobs, W.J. (2006). Consilience and life history theory: From genes to brain to reproductive strategy. *Developmental Review*, 26, 243-275.
- Fletcher, D., & Sarkar, M. (2013). Psychological resilience. *European Psychologist*.
- Folkman, S., & Moskowitz, J. T. (2004). Coping: Pitfalls and Promise. *The Annual Review of Psychology*, 55, 745-774.
- Freud, Sigmund. 1905. Three Essays on the Theory of Sexuality. Fordította James Strachney. *Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. London: Hogarth Press.
- Freud, Sigmund. 1914. On Narcissism: An Introduction. Fordította James Strachney. *Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. London: Hogarth Press.
Letöltve: <http://www.sigmundfreud.net/on-narcissism-pdf-ebook.jsp> Utoljára felkeresve: 2017.01.02.
- Fry, P., & Keyes, C. (Eds.). (2010). *New frontiers in resilient aging: Life-strengths and well-being in late life*. New York: Cambridge University Press.
- Furnham, A., Richards, S. C., Paulhus, D. (2013). The Dark Triad of Personality: A 10 Year Review. *Social and Personality Psychology Compass*. Volume 7, Issue 3, March 2013, Pages 199–216.
- Fuster, H., Oberst, U., Griffiths, M., Carbonell, X., Chamarro, Talarn, A. (2012). Psychological

- motivation in online role-playing games: A study of Spanish World of Warcraft players. *Anales de Psicología*, nr. 28, pp. 274-280.
- Futa, Kristine T.; Nash, Cindy L.; Hansen, David J.; and Garbin, Calvin P., (2003) *Adult Survivors of Childhood Abuse: An Analysis of Coping Mechanisms Used for Stressful Childhood Memories and Current Stressors*. Faculty Publications, Department of Psychology. 28. Letölthető: <http://digitalcommons.unl.edu/psychfacpub/28> Utoljára csatlazkova: 2017.12.11.
- Gable, M. Hollon, C., & Dangelo, F. (1992) Managerial structuring of work as a moderator of the Machiavellianism and job performance relationship. *Journal of Psychology*, 126, 317-325.
- Gales, S. (2010). *Empathy Deficits: Rehabilitation Considerations and Implications*. University of Pittsburgh.
- Gladden, P. R., Figueredo, A. J., & Jacobs, W. J. (2009). Life history strategy, psychopathic attitudes, personality, and general intelligence. *Personality and Individual Differences*, 46, 270–275.
- Goldberg, L. R. (1981). Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. In L. Wheeler (Ed.), *Review of Personality and Social Psychology: Vol. 2* (pp. 141-165). Beverly Hills,. CA.
- Goodman, F. R., Disabato, D. J., Kashdan, T. B., & Machell, K. A. (2016). Personality Strengths as Resilience: A One-Year Multiwave Study. *Journal of personality*. doi: 10.1111/jopy.12250
- Grams, W. C. & Rogers, R. W. (1990) Power and Personality: Effects of Machiavellianism, need for approval, and motivation on use of influence tactics. *The Journal of General Psychology*, 117, 71-82.
- Hammen, C. L. (2015). Stress and depression: old questions, new approaches. *Current Opinion in Psychology*, 4, 80-85.
- Hadnagy R., Molnár G. (2004). *Agatha Christie krimikalauz*. Európa Kiadó, Budapest.
- Hámori B., Komáromi Gy. (2005) Daniel Kahneman In: Bekker Zs. (szerk.) *Közgazdasági Nobel-díjasok 1969-2004*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 809-827. o.
- Hare R. D. (1980). A research scale for the assessment of psychopathy in criminal populations. *Personality and Individual Differences*, 1, 111–119. doi:10.1016/0191-8869(80)90028-810.1016/0191-8869(80)90028-8
- Hare, R. D. (2003): *The Hare Psychopathy Checklist-Revised*. Multi-Health Systems, Toronto.
- Hare, R. D., Harpur, T. J., Hakistan, A. R., Forth, A. E., Hart, S. D., Newman, J. P. (1990): The

- Revised Psychopathy Checklist: Reliability and factor structure. *A Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2, 3. 338–341
- Hare, R. D. (1985). Comparison of procedures for the assessment of psychopathy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, 7–16.
- Harms, P. D., Roberts, B. W., & Kuncel, N. (2004). *The Mini-Markers of Evil: Using Adjectives to Measure the Dark Triad of Personality*. Poszter: Society for Personality and Social Psychology Konferencián. Austin, Texas. Absztrakt letölthető: http://meeting.spsp.org/sites/default/files/SPSP2004_Program.pdf Utoljára elérve: 2017.11.16.
- Havelock (1927). *Studies In The Psychology Of Sex*. Vol. 1-6., Third Edition, Revised And Enlarged. Philadelphia, F.A. Davis Co.. Letöltve: <http://www.gutenberg.org/> Utoljára felkeresve: 2016.12.30.
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. New York: Guilford Press.
- Jonason, P. K., Li, N. P., & Czarna, A. Z. (2013). Quick and dirty: Some psychosocial costs associated with the Dark Triad in three countries. *Evolutionary Psychology*, 11(1), 147470491301100116.
- Hendin, H.M., & Cheek, J.M. (1997). Assessing Hypersensitive Narcissism: A Re-examination of Murray's Narcissism Scale. *Journal of Research in Personality*, 31, 588-599.
- Hewitt P. L., Flett G. L., Mosher S. W. (1992). The Perceived Stress Scale: Factor structure and relation to depression symptoms in a psychiatric sample. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*. September 1992, Volume 14, Issue 3, pp 247–257
- Heylighen, F., Bernheim, J. L. (é.n.) *From Quantity to Quality of Life: r-K selection and human development*. Letölthető: <http://pespmc1.vub.ac.be/Papers/r-KselectionQOL.pdf> Utoljára csatlakozva: 2017.12.05.
- Hoge E. A., Austin E. D., Pollack M. H. (2007). Resilience: research evidence and conceptual considerations for posttraumatic stress disorder. *Depress Anxiety*. 2007;24(2):139-52.
- Holmes, T. H., Rahe, R. H. (1967). The Social Readjustment Rating Scale. *Journal of Psychosomatic Research*, Volume 11, Issue 2, August 1967, Pages 213-218.
- Hren, D., Vujaklija, A., Ivanisevic, R., Knezevic, J., Marusic, M., & Marusic, A. (2006). Students' moral reasoning, Machiavellianism, and socially desirable responding: Implications for teaching ethics and research integrity. *Medical Education*, 40, 269–277.
- Hudek-Knežević J., Kardum I., Mehić N. (2016). Dark triad traits and health outcomes: An exploratory study. *Psychological Topics*, 25 (2016) 1, 129-156.

- Humphrey, N. (1976). The Social Function of Intellect. In: P. P. G. Bateson és R. A. Hinde (szerk.) *Growing Points in Ethology*. pp. 303- 317, Cambridge University Press, Cambridge. Letölthető: <http://cogprints.org/2694/1/SocialFunctionTxt.pdf> Utoljára felkeresve: 2017. január 12.
- Ireland, J. L., Brown, S. L., & Ballarini, S. (2006). Maladaptive personality traits, coping styles and psychological distress : a study of adult male prisoners. *Personality and Individual Differences*, 41(3), 561-573. doi:doi:10.1016/j.paid.2006.03.002
- Jakobwitz, S. and Egan, V. (2006) The dark triad and normal personality traits. *Personality and Individual Differences* 40, 331-339.
- James, S., Kavanagh, P. S., Jonason, P. K., Chonody, J. M., & Scrutton, H. E. (2014). The dark triad, schadenfreude, and sensational interests: Dark personalities, dark emotions, and dark behaviors. *Personality and Individual Differences*, 68, 211–216.
- Járai R., Vajda D., Hargitai R., Nagy L., Csókási K., Kiss E. Cs. (2015). Connor–Davidson Reziliencia Kérdőív 10 Itemes Változatának Jellemzői. *Alkalmazott Pszichológia* 2015, 15(1):129–136
- Jonason, P. K. (2015). How “dark” personality traits and perceptions come together to predict racism in Australia. *Personality and Individual Differences*, 72, 47–51
- Jonason, P. K., & Kavanagh, P. (2010). The dark side of love: Love styles and the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 49, 606–610.
- Jonason, P.K., Icho, A., & Ireland, K. (2016). Resources, harshness, and unpredictability: The socioeconomic conditions associated with the Dark Triad traits. *Evolutionary Psychology*, 14, 1-11.
- Jonason, P.K., Lyons, M., Bethell, E., & Ross, R. (2013). Different routes to limited empathy in the sexes: Examining the links between the Dark Triad and empathy. *Personality and Individual Differences*, 54, 572-576.
- Jonason, P.K., Slomski, S., & Partyka, J. (2012). The Dark Triad at work: How toxic employees get their way. *Personality and Individual Differences*, 52, 449-453.
- Jonason, P. K., & Tost, J. (2010). I just cannot control myself: The Dark Triad and self-control. *Personality and Individual Differences*, 49, 611-615.
- Jonason, P. K., & Webster, G. D. (2010). The dirty dozen: a concise measure of the Dark Triad. *Psychological Assessment*, 22(2), 420–432. <http://doi.org/10.1037/a0019265>
- Jonason, P. K., & Webster, G. D. (2012). A protean approach to social influence: Dark Triad personalities and social influence tactics. *Personality and Individual Differences*, 52, 521-526.

- Jonason, P. K., Li, N. P., Buss, D. M. (2010): The costs and benefits of the Dark Triad: Implications for mate poaching and mate retention tactics. *Personality and Individual Differences*, 48, 373–378.
- Jonason, Peter K., Li, Norman P., & Czarna, Anna Z..(2013). Quick and Dirty: Some Psychosocial Costs Associated with the Dark Triad in Three Countries. *Evolutionary Psychology*, 11(1), 172-185. Letölhető: http://ink.library.smu.edu.sg/sooss_research/1468 Utoljára csatlakozva: 2017.12.11.
- Jonason, P. K., Lyons, M., & Bethell, E. (2014). The making of Darth Vader: Parent-child care and the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 67, 30-34.
- Jonason, P. K., Lyons, M., Baughman, H. M., Vernon, P. A. (2014) What a tangled web we weave: The Dark Triad traits and deception. *Personality and Individual Differences*, 70, 117-119.
- Jonason, P. K., Li, N. P., & Buss, D. M. (2010). The costs and benefits of the Dark Triad: Implications for mate poaching and mate retention tactics. *Personality and Individual Differences*, 48, 373–378.
- Jonason, P. K., Li, N. P., & Teicher, E. A. (2010). Who is James Bond?: The Dark Triad as an agentic social style. *Individual Differences Research*, 8, 111–120.
- Jonason, P.K., Valentine, K.A., Li, N.P., & Harbeson, C.L. (2011). Mate-selection and the Dark Triad: Facilitating a short-term mating strategy and creating a volatile environment. *Personality and Individual Differences*, 51, 759-763.
- Jonason, P.K., Koenig, B., & Tost, J. (2010). Living a *fast* life: The Dark Triad and Life History Theory. *Human Nature*, 21, 428-442.
- Jones, D.N., Olderbak, S. G. (2014) The associations among dark personalities and sexual tactics across different scenarios. *Journal of Interpersonal Violence*. 2014 Apr;29(6):1050-70. doi: 10.1177/0886260513506053. Epub 2013 Nov 27.
- Jones, D. N. & Paulhus, D. L. (2009). Machiavellianism. In Leary, M. R. & Hoyle, R. H. (eds.). *Individual Differences in Social Behavior*. New York: Guilford, pp. 93-108.
- Jones, D. N. (2013). Psychopathy and Machiavellianism predict differences in racially motivated attitudes and their affiliations. *Journal of Applied Social Psychology*, 43, 367-378.
- Jones, D. N. (2014) Risk in the face of retribution: Psychopathic individuals persist in financial misbehavior among Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 67, 109-113.
- Jones, D. N. & Paulhus, D. L. (2010) Different provocations trigger aggression in narcissist and psychopaths. *Social Psychology and Personality Science*, 1, 12-18.

- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2010c). *Mating Strategies among the Dark Triad: Retention, infidelity, and short- vs. long-term relationship focus*. Benyújtva. Letölthető: <https://pdfs.semanticscholar.org/ae0/1bf50c18cb06ddcc40173f7c0f82a2ed58bf.pdf>
Utoljára csatlakozva: 2017.01.19.
- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2011a). The role of impulsivity in the dark triad of personality. *Personality And Individual Differences*, 51(5), 679-682.
- Jones, D. N., and Figueredo, A. J. (2013) The core of darkness: Uncovering the heart of the Dark Triad. *European Journal of Personality*, 27, 521-531.
- Jones, D. N., Paulhus, D. L. (2012). Differentiating the Dark Triad Within the Interpersonal Circumplex. In: Horowitz, L. M. & Strack, S. (szerk.) *Handbook of Interpersonal Psychology: Theory, Research, Assessment, and Therapeutic Interventions* (pp.249-269). New York: Wiley & Sons.
- Jones, D.N. & Paulhus, D.L. (2014). Introducing the short Dark Triad (SD3): a brief measure of dark personality traits. *Assessment*, 21, 28-41.
- Judge, T. A., LePine, J. A., Rich, B. L. (2006). Loving Yourself Abundantly: Relationship of the Narcissistic Personality to Self- and Other Perceptions of Workplace Deviance, Leadership, and Task and Contextual Performance. *Journal of Applied Psychology* 2006 Vol. 91, No. 4, 762–776.
- Justice, A. (2016). *The Relationship of Empathy and Impulsivity to The Dark Tetrad of Personality*. Digital Commons @ ACU, Electronic Theses and Dissertations. Paper 15.
Letölthető:
<https://digitalcommons.acu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1016&context=etd>
Utoljára csatlakozva: 2017.12.20.
- Kajonius, P. J., Persson, B. N., Rosenberg, P., Garcia, D. (2016). The (mis)measurement of the Dark Triad Dirty Dozen: exploitation at the core of the scale. *PeerJ*. 2016; 4: e1748.
- Kaplan, H. & Gangestad, S. (2005) Life history theory and evolutionary psychology. In: Buss, D.M. (ed.). *The Handbook of Evolutionary Psychology*. (pp 68–95.) John Wiley and Sons.
- Kardos T. (2006). Machiavelli, N. (1532/2006). *A fejedelem – Előszó*. Budapest: Cartaphilus Kiadó. Letölthető: <http://mek.oszk.hu/00800/00867/00867.htm> Utoljára elérve: 2017.01.09.
- Karpman, B. (1948): The myth of the psychopathic personality. *American Journal of Psychiatry*, 104. 523–534.
- Kauten, R., Barry, C. T., Leachman, L. (2013). Do perceived social stress and resilience

- influence the effects of psychopathy-linked narcissism and CU traits on adolescent aggression? *Aggress Behav.* 2013 Sep-Oct;39(5):381-90. doi: 10.1002/ab.21483. Epub 2013 May 15.
- Kelemen G. (2010) A narcizmus leltárai. *Orvoslás és társadalom*, 20, 12.
- Keller, A., Litzelman, K., Wisk, L. E., Maddox, T., Cheng, E. R., Creswell, P. D., Witt, W. P. (2012). Does the Perception That Stress Affects Health Matter? The Association With Health and Mortality. *Health Psychology*, 31(5), 677-684.
- Kernberg, O.F. (1975). *Borderline conditions and pathological narcissism*. New York: Aronson.
- Kiazid, K., Restubog, S., Zagenczyk, T. & Kiewitz, C. (2010). In pursuit of power: The role of authoritarian leadership in the relationship between supervisors' Machiavellianism and subordinates' perceptions of abusive supervisory behavior. *Journal of Research in Personality*, 44, 512–519.
- Kiss Enikő Csilla (2005) A Lelki Ellenálló Képesség, A Reziliencia Jelensége A Pszichológiában. In: Kiss Enikő Csilla, Sz. Makó Hajnalka (szerk.) *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány.
- Klein, D. N., Kotov, R., Bufferd, S. J. (2011). Personality and depression: explanatory models and review of the evidence. *Annu Rev Clin Psychol.* 2011;7:269-95.
- Kohut, H. (1966). Forms and transformations of narcissism. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 14:243-272.
- Kohut, Heinz (2001). *A szelfanalízise*. Animula, Budapest.
- Kopp, M. (2007). Beck Depresszió Kérdőív. In: Perczel Forintos, D., Ajtay, Gy., Kiss, Zs. (szerk.): *Kérdőívek, becslőskálák a klinikai pszichológiában*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 44-45.
- Körmendi A., Szklenárik, P. (2013). A Pszichopátia elméletei. *Alkalmazott Pszichológia*, 2013, 13(3):29–55.
- Kövi, Z., Odler, V., Gacsályi, S., Hittner, J. B., Hevesi, K., Hübner, A., & Aluja, A. (2017). Sense of coherence as a mediator between personality and depression. *Personality and Individual Differences*, 114, 119-124.
- Krusemark, E. A. (2012). Neurophysiological Correlates of Narcissism and Psychopathy. In: W. Keith Campbell, Joshua D. Miller (eds). *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder*, Chapter 20, (pages 221–235). DOI: 10.1002/9781118093108
- Lang, A., & Birkas, B. (2014). Machiavellianism and perceived family functioning in adolescence. *Personality and Individual Differences*, 63, 69-74.

- Lang, A., & Lenard, K. (2015): The relation between memories of childhood psychological maltreatment and Machiavellianism. *Personality and Individual Differences*, 77, 81- 85.
- LaTorre R. A., McLeod E. (1978). Machiavellianism and clinical depression in a geriatric sample. *Journal of Clinical Psychology*. 34, 659–660 10.
- Lavoie, J. A., & Douglas, K. S. (2012). The Perceived Stress Scale: Evaluating configural, metric and scalar invariance across mental health status and gender. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 34(1), 48-57.
- Lazarus, R. S. (1990): Stress, coping and illness. In: Friedman H. S. (szerk.): *Personality and disease*. Wiley, New York. 84–86.
- Lazarus, R. S. és Folkman, S. (1986): Coping and adaptation. In: Gentry W. D. (szerk.): *The handbook of behavioral medicine*. Guilford, New York. 235–312.
- Lazarus, R. S. és Launier, R. (1978): Stress related transactions between person and environment. In: Pervin, L. és Lewis, M. (szerk.): *Internal and external determinants of behavior*. Plenum Press, New York. 126– 149.
- Lee, K. & Ashton, M. C. (2004). Psychometric properties of the HEXACO personality inventory. *Multivariate Behavioral Research*, 39, 329-358.
- Lee, K. és Ashton, M., C. (2005). Psychopathy, Machiavellianism, and Narcissism in the Five-Factor Model and the HEXACO model of personality structure. *Personality and Individual Differences* 38, 1571–1582
- Leitenberg H, Gibson LE, Novy PL. (2004). Individual differences among undergraduate women in methods of coping with stressful events: The impact of cumulative childhood stressors and abuse. *Child Abuse & Neglect*. 2004;28:181–192.
- Levenson, M. R., Kiehl, K. A., Fitzpatrick, C. M. (1995). Assessing psychopathic attributes in a noninstitutionalized population. *J Pers Soc Psychol*. 1995 Jan;68(1):151-8.
- Lilienfeld S. O., Andrews B. P. (1996). Development and preliminary validation of a self report measure of psychopathic personality traits in noncriminal populations. *Journal of Personality Assessment*, 66, 488–524.
- Lilienfeld S. O., Widows M. R. (2005). *Psychopathic Personality Inventory—Revised (PPI-R) professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Lovullo, W. R. (2013). Early life adversity reduces stress reactivity and enhances impulsive behavior: Implications for health behaviors. *International journal of psychophysiology*, 90(1), 8-16.
- Lovelace L, Gannon L (1999) Psychopathy and depression: Mutually exclusive constructs? *Journal of Behaviour Therapy and Experimental Psychiatry* 30: 169 –176.

- Lyons, M., Caldwell, T., Shultz, S. (2010). Mind-reading and manipulation – is machiavellianism related to theory of mind? *Journal of Evolutionary Psychology*, 8(2010)3, 261–274.
- M.B. Donnellan, K.J. Conger, K.K. McAdams, T.K. Nepl (2009). Personal characteristics and resilience to economic hardship and its consequences: Conceptual issues and empirical illustrations. *Journal of Personality*, 77 (2009), pp. 1645-1676
- Machiavelli, N. (1532/2006). *A fejedelem*. Budapest: Cartaphilus Kiadó. Letölthető: <http://mek.oszk.hu/00800/00867/00867.htm> Utoljára elérve: 2017.01.09.
- MacArthur R., Wilson, E. O. (1967). *The Theory of Island Biogeography*. Princeton, N.J.: Princeton University Press. pp. 203.
- MacNeil, B. M., Whaley, I., & Holden, R. R. (2007). *A Confirmatory Factor Analysis of the Dark Triad Screening Measure*. Előadás: Canadian Psychological Association Konferencia, Ottawa, Kanada.
- Malesza, M., & Ostaszewski, P. (2016). Dark side of impulsivity—Associations between the Dark Triad, self-report and behavioral measures of impulsivity. *Personality And Individual Differences*, 88, 197-201.
- Mancini, A. D., Bonanno, G. A. (2009). Predictors and Parameters of Resilience to Loss: Toward an Individual Differences Model. *Journal of Personality*. Volume 77, Issue 6, December 2009, Pages 1805–1832.
- Martin, R. A., Kazarian, S. S., & Breiter, H. J. (1995). Perceived stress, life events, dysfunctional attitudes, and depression in adolescent psychiatric inpatients. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 17, 81–95.
- McCord W., McCord J. (1964). *The psychopath: An essay on the criminal mind*. Princeton, NJ: Van Nostrand.
- McDonald, M., Donnellan, M. B. & Navarrete, C. D. (2012) A life history approach to understanding in the Dark Triad. *Personality and Individual Difference*, 52, 601-605
- McEwen, B. S. (2003). Mood disorders and allostatic load. *Biological psychiatry*, 54(3), 200-207.
- McEwen, B. S. (2008). Central effects of stress hormones in health and disease: understanding the protective and damaging effects of stress and stress mediators. *Eur J Pharmacol*. 2008 Apr 7; 583(2-3): 174–185.
- McHoskey, J. (1995). Narcissism and Machiavellianism. *Psychol Rep*. 1995 Dec;77(3 Pt 1):755-9.
- McHoskey, J. W., Worzel, W., & Szyarto, C. (1998). Machiavellianism and psychopathy.

- Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1), 192-210.
<http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.74.1.192>
- McIllwain, D. (2003) Bypassing Empathy: A Machiavellian Theory of Mind and Sneaky Power. In: Repacholi, B. and Slaughter, V. (Eds.): *Individual Differences in Theory of Mind. Macquarie Monographs in Cognitive Science*. Hove, E. Sussex: Psychology Press, 39-66.
- Mealey, L. (1995) The sociobiology of sociopathy: An integrated evolutionary model. *Behavioral and Brain Sciences*, 18, 523-541.
- Međedović, J., Petrovic, B. (2016). The Dark Tetrad - Structural Properties and Location in the Personality Space. *Journal of Individual Differences*, November 2015. DOI: 10.1027/1614-0001/a000179
- Miller, J. D., Few, L. R., Seibert, L. A., Watts, A., Zeichner, A., & Lynam, D. R. (2012). An examination of the Dirty Dozen measure of psychopathy: A cautionary tale about the costs of brief measures. *Psychological Assessment*, 24 (4), 1048-1053. <http://doi.org/10.1037/a0028583>
- Miller, J. D., Gaughan, E. T., Pryor, L. R., Kamen, C., Campbell, W. K. (2009). Is research using the narcissistic personality inventory relevant for understanding narcissistic personality disorder? *Journal of Research in Personality*, Volume 43, Issue 5, October 2009, p: 482-488.
- Morf, C. C., & Rhodewalt, F. (2001). Unraveling the paradoxes of narcissism: A dynamic self-regulatory processing model. *Psychological inquiry*, 12, 177-196.
- Muris P., Merckelbach H., Otgaar H., Meijer E. (2017). The Malevolent Side of Human Nature: A Meta-Analysis and Critical Review of the Literature on the Dark Triad (Narcissism, Machiavellianism, and Psychopathy). *Perspectives on Psychological Science* 2017, Vol. 12(2) 183-204.
- Nathanson, C., Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2006). Predictors of a behavioral measure of scholastic cheating: Personality and competence but not demographics. *Contemporary Educational Psychology*, 31, 97-122.
- Nettle, D. (2006). The evolution of personality variation in humans and other animals. *American Psychologist*, 61(6), 622.
- Neveicka, B., Ten Velden, F. S., De Hoogh, A. H., & Van Vianen, A. E. (2011). Reality at odds with perceptions narcissistic leaders and group performance. *Psychological Science*, 22, 1259-1264.
- Newman R (2005). APA's resilience initiative. *Professional Psychology: Research and Practice*,

- 36(2), 227–229.
- Newman, J. P. (1998): Psychopathic Behaviour: An Information Processing Perspective. In Cooke, D. J., Forth, A. E., Hare, R. D. (Eds.): *Psychopathy: Theory, Research And Implications For Society*. Kluwer, Doedrecht. 81–104.
- Newman, J. P., Kosson, D. S. (1986): Passive Avoidance Learning In Psychopathic And nonpsychopathic offenders. *Journal of Abnormal Psychology*, 95. 252–256
- Newton, J. I., (2015). *Identifying the Prevalence of the “Dark Triad” Personality Traits in Law Students: Eradicating an Unwarranted Stereotype*. Undergraduate Honors Theses. Paper 22., Western University, Ontario, Canada. Letölthető: https://ir.lib.uwo.ca/psychd_uht/22/ Utoljára csatlakozva: 2017.12.20.
- Nezhad, S. M. A., Besharat, M. A. (2010). Relations of resilience and hardiness with sport achievement and mental health in a sample of athletes. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5,757–497. doi:10.1016/j.sbspro.2010.07.180.
- Noser, A. E., Zeigler-Hill, V., Besser, A. (2014). Stress and affective experiences: The importance of dark personality features. *Journal of Research in Personality* 53 (2014) 158–164.
- O'Boyle E. H., Forsyth D. R. , Banks G. C., McDaniel M. A. (2012). A meta-analysis of the Dark Triad and work behavior: a social exchange perspective. *J Appl Psychol*. 2012 May;97(3):557-79. doi: 10.1037/a0025679.
- Ong, A. D., C. S. Bergeman, Boker, SM. (2009) Resilience comes of age: Defining features in later adulthood, *Journal of Personality* 77(6): 1777-1804.
- Onley M, Veselka L, Schermer JA, Vernon PA (2013) Survival of the scheming: a genetically informed link between the dark triad and mental toughness. *Twin Res Hum Genet*. 2013 Dec; 16(6):1087-95.
- Ostrom, E. (1990) *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press, New York.
- Ovidius Naso, Publius (é.n./1982). *Átváltozások (Metamorphoses)*; Bibliotheca Classica Európa, 1982. Letölthető: <http://mek.oszk.hu/03600/03690/03690.htm> Utoljára felkeresve: 2016.12.30.
- Paál T. (2008). Elmeteória, játékelmélet, machiavellizmus: a kapcsolódási pontok. In: Erős, F. (Ed.) *Megismerés, reprezentáció, értelmezés – 10 éves a PTE Pszichológiai Doktori Iskolája*, 134-171, Pécs.
- Paál T., Bereczkei T. (2006). Elmeteória, együttműködés, machiavellizmus: a felnőttkori elmeolvasó képesség hatása a társas kapcsolatokra. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 61.4.

511-532.

- Paál, T. (2011): *Machiavellianus döntéshozó stratégiák a szociális kapcsolatokban. A manipulatív viselkedés evolúciós perspektívája*. Doktori (PhD) értekezés. Letöltve: http://pszichologia.pte.hu/files/tiny_mce/D-2011-Paal%20Tunde.pdf Utoljára csatlakozva: 2017.12.20.
- Paál, T. (2014). A sötét Hármás - A narcizmus, a machiavellizmus és a pszichopátia evolúciós gyökerei. In: Gyuris, P., Meskó, N., Tisljár, R. (szerk.) *Az evolúció árnyoldala - A lelki betegségek és az alternatív szexualitás darwini elemzése*. Budapest: Akadémiai Kiadó. pp.136-161.
- Paulhus, D. L., Jones, D. N. (2015). Measures of Dark Personalities. In: G. J. Boyle, D. H. Saklofske, & G. Matthews (Eds.) *Measures of Personality and Social Psychological Constructs*, Chapter: 20, pp.562-594.
- Pailing, A., Boon, J., & Egan, V. (2014) Personality, the Dark Triad, and violence. *Personality and Individual Differences*, 67, 81-86.
- Pátkai G. (2013) Az explicit és az implicit elmeolvasó képesség és ezek összefüggései a machiavellizmussal és az érzelmi intelligenciával. In: dr Kun Györgyi (szerk.) *Tudomány - felsőfokon 2013/2: 14 kiváló szakdolgozat*. Budapest: Új Tudós Kiadó, 2013. Paper 4
- Pátkai G. (2016). Evolúció a pszichológiában. In: Gyuris Petra, Meskó Norbert (szerk.) *Evolúciós pszichológia mesterfokon*. Pécs: Pro Pannonia Kiadó, 2016. pp. 37-55.
- Pátkai G., Bereczkei T. (2016). Machiavellianism and its relationship with Theory of Mind, Emotional intelligence and Emotion recognition. *International Journal of Scientific and Research Publications*, Volume 6, Issue 9. [ISSN 2250-3153]
- Paulhus, D. L. (1998). Interpersonal and intrapsychic adaptiveness of trait self-enhancement: A mixed blessing? *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1197–1208.
- Paulhus, D. L. (2001). Normal narcissism: Two minimalist accounts. *Psychological Inquiry*, 12, 228-230.
- Paulhus, D. L., & John, O. P. (1998). Egoistic and moralistic bias in self-perception: The interplay of self-deceptive styles with basic traits and motives. *Journal of Personality*, 66, 1025–1060.
- Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36, 556-563.
- Penney, L.M., & Spector, P.E. (2002). Narcissism and counterproductive work behavior. Do bigger egos mean bigger problems? *International Journal of Selection and Assessment*,

- Penney, L.M. & Spector, P.E. (2008). Emotions and counterproductive work behavior. In N.M. Ashkanasy & C.L. Cooper (Eds.), *New horizons in management. Research companion to emotion in organizations* (pp. 183–196). Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Paulhus, D. L., Neumann, C. S., & Hare, R. D. (benyújtva/2009) *Manual for the Self-Report Psychopathy (SRP) Scale*. Toronto, Ontario, Canada: Multi-Health Systems.
- Pénzes Zs. (2011). *Populációbiológia jegyzet*. Letölthető: <http://expbio.bio.u-szeged.hu/evolution/popgen/book.html> Utoljára csatlakozva: 2017.12.26.
- Pénzes Zs. (2013). *Populációgenetika jegyzet*. Letölthető: <http://expbio.bio.u-szeged.hu/evolution/popgen/book.html> Utoljára csatlakozva: 2017.12.26.
- Philippe F. L., Lecours S., Beaulieu-Pelletier G. (2009). Resilience and Positive Emotions: Examining the Role of Emotional Memories. *Journal of Personality* 77(1):139-75.
- Pilch, I. (2008). Machiavellianism, emotional intelligence and social competence: Are Machiavellians interpersonally skilled? *Polish Psychological Bulletin* 2008, vol. 39 (3), 158-164.
- Porter S. (1996). Without conscience or without active conscience? The etiology of psychopathy revisited. *Aggression and Violent Behavior*. 1996;1:179–189.
- Pressley, M., Hilden, K. (2007). Cognitive Strategies. In: Damon, W., Lerner, R. M. (eds.) *Handbook of Child Psychology*. Vol. II:3:12. Eliot-Pearson Department of Child Development, Tufts University, Medford, Massachusetts.
- Prichard, J. C. (1835). *Treatise on Insanity and Other Disorders Affecting the Mind*. Sherwood, Gilbert and Piper, London. Elérhető digitálisan: <https://archive.org/stream/atreatiseoninsa00pricgoog#page/n6/mode/2up> Utoljára letöltve: 2016.12.20.
- Purebl Gy., Kovács M. F. (2006). A depressziós tünetegyüttes kapcsolata a testi betegségekkel, hatása az életminőségre. In: Kopp M. és Kovács M. E. (szerk.): *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Bp. : Semmelweis, 2006. XI, 552 p., VI.3. Fejezet 420-430.
- Raskin, R. N., Hall., C. S. (1979). "A Narcissistic Personality Inventory." *Psychological Reports* 45.2 (1979): 590-590.
- Raskin, R.; Terry, H. (1988). "A principal-components analysis of the Narcissistic Personality Inventory and further evidence of its construct validity". *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 54(5), 890-902.
- Rauthmann, J. F. & Kolar, G. P. (2013) The perceived attractiveness and traits of the Dark Triad:

- Narcissists are perceived as hot, Machiavellians and psychopaths not. *Personality and Individual Differences*, 54, 582-586.
- Rauthmann, J. F. (2011). The Dark Triad and Interpersonal Perception: Similarities and Differences in the Social Consequences of Narcissism, Machiavellianism, and Psychopathy. *Social Psychological and Personality Science*, Vol 3, Issue 4., p 1-10.
- Resnick, B., Gwyther, L., & Roberto, K. (Eds.). (2011). *Resilience in aging: Concepts, research, and outcomes*. New York: Springer.
- Richardson, E. N., & Boag, S. (2016). Offensive defenses: The mind beneath the mask of the dark triad traits. *Personality and Individual Differences*, 92, 148-152.
- Ronningstam, E. (2013). Fear and decision-making in narcissistic personality disorder—a link between psychoanalysis and neuroscience. *Dialogues Clin Neurosci*. 2013 Jun; 15(2): 191–201.
- Rousseau, J.-J. (1752). *Narcissus*. J. Bry, Paris. Előszó elérhető: <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/rousseau/narcissus/preface.htm> Utoljára felkeresve: 2016.12.30.
- Rushton, P. J. (1985). Differential K Theory and race differences in E and N. *Personality and Individual Differences*, Vol. 6, No. 6., pp 769-770. Letölthető: <http://philipperushton.net/wp-content/uploads/2015/02/race-r-k-theory-personality-rushton-personality-individual-differences-1985.pdf> Utoljára csatlakozva: 2017.12.11.
- Sabouri S, Gerber M, Sadeghi Bahmani D, Lemola S, Clough PJ, Kalak N, Shamsi M, Holsboer-Trachsler E, Brand S (2016). Examining Dark Triad traits in relation to mental toughness and physical activity in young adults. *Neuropsychiatric Disease and Treatment* Volume 2016:12 Pages 229—235.
- Schneider K. (1958). *Psychopathic personalities* (9th ed., translation; M Hamilton). London, England: Cassell. (Eredeti publikáció: 1923.)
- Schrader, P. G., McCreery, M. (2008). The acquisition of skill and expertise in massively multiplayer online games. *Education Tech Research Dev*. 56, pp. 557-574.
- Selye J. (1976) *Stressz distressz nélkül*. Akadémiai Kiadó, Budapest. Letölthető: http://www.magtudin.org/SELYE_JANOS_Stressz_distressz_nelkul.pdf Utoljára csatlakozva: 2017.12.12.
- Shepperd, J. A., & Socherman, R. E. (1997) On the manipulative behaviour of low Machiavellians: Feigning incompetence to ‘sandbag’ an opponent. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 1448-1459.
- Skeem J. L., Cooke D. J. (2010a). Is criminal behavior a central component of psychopathy?

- Conceptual directions for resolving the debate. *Psychological Assessment*, 22, 433–445. doi:10.1037/a0008512
- Skeem J. L., Cooke D. J. (2010b). One measure does not a construct make: Directions toward reinvigorating psychopathy research—Reply to Hare and Neumann (2010). *Psychological Assessment*, 22, 455–459. doi:10.1037/a0014862
- Skeem, J. L.; Polaschek, D. L. L.; Patrick, C. J.; Lilienfeld, S. O. (2011). "Psychopathic Personality: Bridging the Gap Between Scientific Evidence and Public Policy". *Psychological Science in the Public Interest*. 12 (3): 95–162. doi:10.1177/1529100611426706
- Skeem, L., J., Poythress, N., Edens, J., F., Lilienfeld, S. O., Cale, E., M. (2003). Psychopathic personality or personalities? Exploring potential variants of psychopathy and their implications for risk assessment. *Aggression and Violent Behavior*, 8, 513–546
- Slavich, G. M., Cole, S. W. (2013). The Emerging Field of Human Social Genomics. *Clin Psychol Sci*. 2013 Jul;1(3):331-348.
- Slavich, G. M., & Irwin, M. R. (2014). From stress to inflammation and major depressive disorder: A social signal transduction theory of depression. *Psychological bulletin*, 140(3), 774.
- Slavich, G.M., O'Donovan, A., Epel E. S., Kemeny M. E. (2010). Black sheep get the blues: a psychobiological model of social rejection and depression. *Neurosci Biobehav Rev*. 2010 Sep;35(1):39-45. doi: 10.1016/j.neubiorev.2010.01.003.
- Spain S. M., Harms P., Lebreton J. M. (2013). The dark side of personality at work. *Journal of Organizational Behavior*. Vol. 7/2013. DOI: 10.1002/job.1894
- Specht, J., Egloff, B., & Schmukle, S. C. (2013). Examining mechanisms of personality maturation: The impact of life satisfaction on the development of the Big Five personality traits. *Social Psychological and Personality Science*, 4(2), 181-189.
- Sprong, M., Schothorst, P., Vos, E., Hox, J., Van Engeland, H. (2007). Theory of mind in schizophrenia. *British Journal of Psychiatry*, 2007, 191, 5-13.
- Stellwagen, K. K., Kerig, P. K. (2013). Dark triad personality traits and theory of mind among school-age children. *Personality and Individual Differences* 54 (2013) 123–127.
- Steptoe, A., Hamer, M., Chida, Y. (2007). The effects of acute psychological stress on circulating inflammatory factors in humans: a review and meta-analysis. *Brain Behav Immun*. 2007 Oct;21(7):901-12. Epub 2007 May 1.
- Suldo, S. M., Minch, D. R., & Hearon, B. V. (2015). Adolescent life satisfaction and personality characteristics: Investigating relationships using a five factor model. *Journal of*

- Happiness Studies*, 16(4), 965-983.
- Susánszky É., Konkoly Thege B., Stauder A., Kopp M. (2006). A Who Jól-Lét Kérdőív Rövidített (Wbi-5) Magyar Változatának Validálása A Hungarostudy 2002 Országos Lakossági Egészségfelmérés Alapján. *Mentálhigiéné És Pszichoszomatika* 7 (2006) 3, 247-255.
- Szijjártó L. (2014). *A Machiavellista Stratégia Természete: A Viselkedés, A Személyiségvonások És Az Érzelmi Intelligencia Szerepe A Machiavellista Egyének Által Hozott Döntések Létrejöttében*. Doktori (Ph.D.) Értekezés
- Szijjártó L. (2016). Vállalati pszichopáták. *Mindennapi Pszichológia* 2016. 3.
- Szijjártó L. és Bereczkei T. (2013) Hidegfejű gondokodás? Az érzelmi intelligencia és az érzelmi stabilitás szerepe a machiavellista döntéshozatalban. *Psychiatria Hungarica*, 28, 221-228.
- Skinner N. E. (1982). Personality correlates of Machiavellianism and psychopathology. *Soc. Behav. Personal.* 9, 155–157 10.2224/sbp.1982.10.2.201
- Talmácsi Gy., Orosz G., Birkás B., Bereczkei T. (2012). A Dahling-féle Machiavellizmus Skála Validálása. *Alkalmazott Pszichológia* 2012/3, 63–82.
- Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2003). “Isn’t it fun to get the respect that we’re going to deserve?” Narcissism, social rejection, and aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 261-272.
- Tooby, J. & Cosmides, L. (1990). On the universality of human nature and the uniqueness of the individual: The role of genetics and adaptation. *Journal of Personality*, 58, 17-67.
Letölthető: <http://www.cep.ucsb.edu/papers/jpersonality.pdf> Utoljára csatlakozva: 2017.12.11.
- Vernon, P. A., Villani, J. C., Vickers, L. C., and Harris, J. A. (2008) A behavioural genetic investigation of the Dark Triad and the Big 5. *Personality and Individual Differences*, 44, 445-452.
- Veselka, L., Schermer, J. A., & Vernon, P. A. (2011). Beyond the big five: The dark triad and the supernumerary personality inventory. *Twin Research and Human Genetics*, 14, 158–168.
- Vize, C. E., Lynam, D. R., Collison, K. L., & Miller, J. D. (2016). Differences among dark triad components: A meta-analytic investigation. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*. 2016 Oct 13. <http://dx.doi.org/10.1037/per0000222>
- Von Hippel, W., & Trivers, R. (2011). The evolution and psychology of self-deception. *Behavioral and Brain Sciences*, 34, 1-16.

- Vollrath, M. (2001). Personality and stress. *Scandinavian Journal of Psychology*. Volume 42, Issue 4 September 2001 Pages 335–347.
- Watson, P. J., Sawrie, S. M., Greene, R. L., Arredondo, R. (2002). Narcissism and Depression:MMPI–2 Evidence for the Continuum, Hypothesis in Clinical Samples. *Journal Of Personality Assessment*, 79(1), 85–109.
- Wei, M., Heppner, P. P., & Mallinckrodt, B. (2003). Perceived coping as a mediator between attachment and psychological distress: A structural equation modeling approach. *Journal of Counseling Psychology*, 50(4), 438.
- Widom, C. S. (1978): A Methodology For Studying Non-Institutionalized Psychopaths. In Hare, R. D., Schalling, D. (eds.): *Psychopathic behavior: Approaches to research*. Wiley, Chichester. 71–84
- Willemsen, J., Vanheule, S., Verhaeghe, P. (2011). Psychopathy and lifetime experiences of depression. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21: 279–294.
- Wilson, D. S., Near, D., & Miller, R. R. (1996). Machiavellianism: A synthesis of the evolutionary and psychological literatures. *Psychological Bulletin*, 119 (2), 285-299.
- Wink, P. (1991). Two faces of narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 61(4), Oct 1991, 590-597.
- Wiggins, J. S. (1979). A psychological taxonomy of trait-descriptive items: The interpersonal domain. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 395–412.
- Wood, R., Griffiths, M., Chappel, D., Davies, M., (2004). The structural Characteristics of Video Games: A Psycho-Structural Analysis. *CyberPsychology & Behavior*. 7, pp. 1-10.
- World Health Organization, Regional Office For Europe, 1998. *Use Of well-being measures in primary health care - the DepCare project health for all*. Target 12.E60246. Geneva: WHO.
- Yee, N. (2006). The Demographics, Motivations and Derived Experiences of Users of Massively – Multiuser Online Graphical Environments. *Teleoperators and Virtual Environments*. 15, pp. 309-329.
- Yi-Frazier, J.P., Smith, R.E., Vitalino, P.P., Yi, J.C., Mai, S., Hillman, M. Weinger, K. (2009). A person-focused analysis of resilience resources and coping in patients with diabetes. *Stress and Health*, 10 (2009), pp. 1-10
- Yocum, R. (2007). The moderating effects of narcissism on the relationship between emotional intelligence and leadership effectiveness, moral reasoning and managerial trust. *Humanities and Social Sciences*, 68(4–A), 1558.
- Young, E. S., Simpson, J. A., Griskevicius, V., Huelsnitz, C. O., Fleck, C. (2017). Childhood

attachment and adult personality: A life history perspective. *Self and Identity*, DOI: 10.1080/15298868.2017.1353540

Zautra, A. J. (2009). Resilience: One Part Recovery, Two Parts Sustainability. *Journal of Personality*, 77(6), 1935-1943

A szerző saját, megjelent publikációi:

Pátkai G., Bereczkei T. (2017). Real and character self in a virtual environment: personality traits of World of Warcraft players. *International Journal Of Scientific And Research Publication* 7:(4) pp. 165-168.

Pátkai G. (2016). Evolúció a pszichológiában. In: Gyuris Petra, Meskó Norbert (szerk.) *Evolúciós pszichológia mesterfokon*. Pécs: Pro Pannonia Kiadó, 2016. pp. 37-55. ISBN:978-615-5553-15-8.

Pátkai G., Bereczkei T. (2016). Machiavellianism and its relationship with Theory of Mind, Emotional intelligence and Emotion recognition. *International Journal Of Scientific And Research Publication* 6:(9) pp. 245-250.

Pátkai G. (2013). Az elmeolvasó képességek átjárhatósága.: Implicit és explicit tudatelméleti modulok a felnőtt népesség körében. In: Böhm Gábor, Fedeles Tamás (szerk.) *Szemelvények: a PTE BTK 2011-es Országos Tudományos Diákköri Konferencián díjazott hallgatóinak pályaműveiből*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK, 2013. pp. 27-47. ISBN:9789636425227.

Pátkai G. (2013). Az explicit és az implicit elmeolvasó képesség és ezek összefüggései a machiavellizmussal és az érzelmi intelligenciával. In: dr Kun Györgyi (szerk.) *Tudomány - felsőfokon 2013/2: 14 kiváló szakdolgozat*. Budapest: Új Tudós Kiadó, 2013. Paper 4.

FÜGGELÉKEK

Ábrák jegyzéke

1. ábra: Az Interperszonális Kör modell. Forrás: Wiggins (1979) és Jones és Paulhus (2011a) alapján készült saját ábra. P=pszichopátia, M=Machiavellizmus, N=narcizmus.
2. ábra: Carter (2015) nyomán készült saját Venn-diagram a Sötét Hármáról.
M=Machiavellizmus, N=narcizmus, P=pszichopátia
3. ábra: Carter (2015) nyomán készült saját Venn-diagram ábra egy Sötét Hármás személyről.
M=Machiavellizmus, N=narcizmus, P=pszichopátia
4. ábra: Mediáció a Machiavellizmus, a Karakter szövetségeseinek száma és az elért Szint között
5. a. és b. ábrák: Az Élettörténet Stratégia indikátorának Sötét Hármás változók által közvetített hatása az Észlelt Distresszre (a) és Észlelt Copingra (b)
6. ábra: A stresszorra adott választ befolyásoló tényezők. Forrás: Selye (1976) Stressz distressz nélkül. Akadémiai Kiadó, Budapest. 43. oldal 5.ábra

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Költség-haszon táblázat. Forrás: Carter (2015) nyomán
2. Táblázat. Sötét Hármás átlagok, szórások, t értékek és hatásfokok.
3. Táblázat: A többszörös regresszió analízis eredménye a játékban elért siker (Szint) előrejelzésére
4. Táblázat: Az r és a K stratégia összehasonlítása
5. Táblázat: Deskriptív statisztikák és gender-kontrollált korrelációk az Élettörténet Stratégia, Sötét Hármás és Észlelt Stressz változókra
6. Táblázat: Regresszióanalízis az Észlelt Stressz változó prediktorának meghatározásához
7. Táblázat: Leíró statisztikák és gender-kontrollált korrlációk mindhárom Sötét Hármás faktorra, Rezilienciára, Beck Depresszió kérdőívre, WHO Jól-létre és az Észlelt Stressz Coping és Distressz faktoraire. Forrás: saját adatok.
8. Táblázat: Gender különbségek a Sötét Hármás faktorok, Reziliencia, Depresszió, Jól-lét és Észlelt Stressz faktorok között.
9. Táblázat: Regresszió analízis a Depresszió változó prediktorainak meghatározására. Forrás: saját adatok.

10. Táblázat: Regresszió analízis a Jól-lét (WHO-5) prediktorainak meghatározására. Forrás: saját adatok.

Szövegdobozok jegyzéke

I. szövegdoboz: A Szelf

II. szövegdoboz: A narcizmus meghatározásához szükséges jellemzők listája

III. szövegdoboz: A tizenhat kritérium

IV. szövegdoboz: A húsz kritérium

V. szövegdoboz: A háromfaktoros modell

VI. szövegdoboz: A négyfaktoros modell

VII. szövegdoboz: Élettörténeti vagy életmenet stratégia

VIII. szövegdoboz: Megküzdési stratégiák

IX. szövegdoboz: Közjavak játék

X. szövegdoboz: Bizalomjáték

XI. szövegdoboz: A depresszió kritériumai

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Munkám befejezéseként ezúton szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik önzetlenül segítettek a dolgozatom megírásában.

Legelőször is témavezetőmnek, Prof. Dr. Bereczkei Tamásnak, akinek a szakmai útmutatása nélkül ez a dolgozat nem jöhetett volna létre.

Köszönettel tartozom továbbá Dr. Birkás Bélának, a Magatartástudományi Intézet adjunktusának, aki nem csak tető alá hozta a disszertáció alapjául is szolgáló két vizsgálatunkat, valamint korrektúrájával látta el az azokból íródott fejezeteket, hanem a nehéz időkben szignifikánsan csökkentette szorongásom szintjét biztatásával és bátorításával.

Szintén köszönet illeti Dr. Járai Róbertet, aki soha nem engedte, hogy bármi is keresztülhúzza *a számításainkat*.

Hálás vagyok a Pécsi Evolúciós Pszichológia Kutatócsoport minden egyes tagjának inspiráló előadásaikért a közös pénteki műhelyeken és értékes hozzászólásaikért, kérdéseikért, megjegyzéseikért.

Köszönetet mondok továbbá az összes munkatársamnak, akik támogattak és a disszertáció megírásának hosszú óráiban tehermentesítettek.

Köszönöm a vizsgálatban résztvevők közreműködését.

Végül, de egyáltalán nem utolsó sorban köszönöm családomnak, hogy fáradhatatlanul kísérték folyamatos figyelemmel a kutatások és a dolgozat alakulását.

KÉRDŐÍV MELLÉKLETEK

1. Melléklet: Short Dark Triad kérdőív
2. Melléklet: WHO-5 Jól-lét kérdőív
3. Melléklet: Reziliencia kérdőív
4. Melléklet: Észlelt stressz kérdőív
5. Melléklet: Beck Depresszió kérdőív

A mellékelt kérdőívek kitöltetlen mintatesztek. Nem minden esetben tartalmazzák ugyanazokat a kitöltési útmutatókat, utasításokat, amelyeket a saját vizsgálati helyzetünkben használtunk. Saját kutatásunk során a vizsgálati helyzetben a résztvevők minden alkalommal értesültek a kutatás céljáról és a felhasznált kérdőívek természetéről.

1. Melléklet

Short Dark Triad Tesztlap (MINTA)

1. Nem: Férfi	Nő
2. Életkor: _____ év	

Kérem jelölje az alábbiak szerint 1-5-ig, mennyire ért egyet a következő állításokkal!

<i>Az állítás mennyire pontosan jellemzi az Ön személyiségét?</i>	Egyáltalán nem értek egyet	Nem értek egyet	Nem tudom eldönteni	Egyetértek	Teljesen egyetértek
1. Nem bölcs dolog elárulni másoknak a titkainkat.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Az emberek született vezetőnek tartanak.	☐	☐	☐	☐	☐

3. Szeretek bosszút állni a tekintélyszemélyeken.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Utálok a figyelem középpontjában lenni.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Kerülöm a veszélyes helyzeteket	☐	☐	☐	☐	☐
6. Minden percben születik egy balek.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Sok összejövétel unalmas lenne nélkülem.	☐	☐	☐	☐	☐
8. A bosszú legyen gyors és mocskos.	☐	☐	☐	☐	☐
9. Tudom, hogy különleges vagyok, mert mindenki ezt mondja nekem	☐	☐	☐	☐	☐
10. Gyakran mondják, hogy kezelhetetlen vagyok	☐	☐	☐	☐	☐
11. Mindent el kell követni, hogy a fontos embereket magunk mellé állítsuk.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Óvakodni kell a mással való közvetlen konfliktustól, mert az illető később még hasznunkra lehet.	☐	☐	☐	☐	☐
13. Szeretek fontos emberekkel ismerkedni.	☐	☐	☐	☐	☐
14. Tudok aljas lenni másokkal .	☐	☐	☐	☐	☐
Az állítás mennyire pontosan jellemzi az Ön személyiségét?	Egyáltalán nem értek egyet	Nem értek egyet	Nem tudom eldönteni	Egyetértek	Teljesen egyetértek
15. Bölcs dolog megjegyezni olyan információt, amelyet később mások ellen használhatsz.	☐	☐	☐	☐	☐
16. Zavarba jövök, ha valaki megdicsér.	☐	☐	☐	☐	☐
17. Híres emberekhez szoktak hasonlítani.	☐	☐	☐	☐	☐

18. Ki kell várni a megfelelő időt, hogy bosszút állhassunk.	☐	☐	☐	☐	☐
19. Átlagos vagyok, mint bárki más.	☐	☐	☐	☐	☐
20. Vannak dolgok, melyeket el kell titkolni mások elől, mert nem kell tudniuk azokról.	☐	☐	☐	☐	☐
21. Ragaszkodom hozzá, hogy megkapjam a nekem megjáró tiszteletet.	☐	☐	☐	☐	☐
22. Aki kötözködik velem, mindig megbánja.	☐	☐	☐	☐	☐
23. Meg kell győződni róla, hogy a terveink minket szolgálnak, nem másokat.	☐	☐	☐	☐	☐
24. Sosem kerültem összeütközésbe a törvénnyel.	☐	☐	☐	☐	☐
25. A legtöbb ember irányítható / manipulálható.	☐	☐	☐	☐	☐
26. Bármit mondanék, hogy elérjem, amit akarok.	☐	☐	☐	☐	☐
27. Élvezem, ha olyan emberekkel szexelhetek, akiket alig ismerek.	☐	☐	☐	☐	☐

2. Melléklet

Az 5 tételes WHO Jól-lét Kérdőív (WHO Well-Being Questionnaire) magyar változata

Kérjük, karikázza be azt a válaszlehetőséget, mely legjobban leírja, *hogyan érezte magát az elmúlt 2 hét során.*

<i>Az elmúlt két hét során érezte-e magát</i>	egyáltalán nem jellemző	alig jellemző	jellemző	teljesen jellemző
1. ... vidámnak és jókedvűnek?	0	1	2	3
2. ... nyugodtnak és ellazultnak?	0	1	2	3
3. ... aktívnak és élénknek?	0	1	2	3
4. ... ébredéskor frissnek és élénknek?	0	1	2	3
5. A napjai tele voltak számára érdekes dolgokkal?	0	1	2	3

3. Melléklet

A 10 itemes Reziliencia Kérdőív magyar változata

Kérjük, jelölje meg minden állításnál, hogy milyen mértékben volt jellemző Önre az adott kijelentés az elmúlt hónapban.

Válaszlehetőségek:

0 – Egyáltalán nem igaz; 1 – Ritkán igaz; 2 – Néha igaz; 3 – Gyakran igaz; 4 – Szinte mindig igaz.

1. Képes vagyok arra, hogy alkalmazkodjak a változásokhoz.
 2. A stresszel való megküzdés megerősít.
 3. Mindig a legnagyobb erőbedobással cselekszem, mindegy, hogy miről van szó.
 4. Amikor a dolgok reménytelennek tűnnek, akkor sem adom fel.
 5. Tisztán gondolkodom és koncentrálok, amikor nyomás alatt vagyok.
 6. Erős emberként gondolok magamra.
 7. A megérzéseim alapján kell cselekednem.
 8. Nagyon céltudatos vagyok.
 9. Úgy érzem, én irányítom az életemet.
 10. Dolgozom azért, hogy elérjem a céljaimat.
- (A kérdőív nem tartalmaz fordított tételket).

4. Melléklet

Az Észlelt Stressz Kérdőív magyar változata

Az alábbi kérdések azokra az érzésekre és gondolatokra vonatkoznak, amelyek Önt AZ ELMÚLT HÓNAP SORÁN jellemezték. Kérjük, hogy minden egyes kérdésnél írja be, hogy az elmúlt hónap során MILYEN GYAKRAN volt jellemző Önre az adott érzés vagy gondolat!

Néhány kérdés ugyan hasonlóknak tűnik, de valójában különbözőek, ezért kérjük, hogy valamennyit külön kérdésként kezelje! A legjobb, ha minden kérdésre gyorsan válaszol. Tehát ne próbálja megszámolni, hogy hányszor érezte magát egy adott módon, hanem írja be azt a választ, ami a leginkább jellemzőnek tűnik!

	Soha	Szinte soha	Néha	Elég gyakran	Nagyon gyakran
1. Az elmúlt hónap során milyen gyakran volt feszült valamilyen váratlan esemény miatt? ¹⁰	0	1	2	3	4

	Soha	Szinte soha	Néha	Elég gyakran	Nagyon gyakran
2. Az elmúlt hónap során milyen gyakran érezte úgy, hogy képtelen kézben tartani azokat a dolgokat, amelyek fontosak az életében? ^{10, 4}	0	1	2	3	4
3. Az elmúlt hónap során milyen gyakran érezte magát idegesnek és „stresszesnek”? ¹⁰	0	1	2	3	4
4. Az elmúlt hónap során milyen gyakran kezelte sikeresen a hétköznapi bosszúságokat?	0	1	2	3	4
5. Az elmúlt hónap során milyen gyakran érezte, hogy sikeresen meg tudott küzdeni fontos változásokkal az életében?	0	1	2	3	4
6. Az elmúlt hónap során milyen gyakran bízott magában, hogy képes megoldani személyes problémáit? ^{10, 4}	0	1	2	3	4
7. Az elmúlt hónap során milyen gyakran érezte úgy, hogy a dolgok az Ön kedve szerint alakulnak? ^{10, 4}	0	1	2	3	4
8. Az elmúlt hónap során milyen gyakran érezte úgy, hogy nem tud eleget tenni minden kötelezettségének? ¹⁰	0	1	2	3	4
9. Az elmúlt hónap során milyen gyakran tudta kezelni a bosszúságokat életében? ¹⁰	0	1	2	3	4
10. Az elmúlt hónap során milyen gyakran érezte úgy, hogy a helyzet magaslatán áll? ¹⁰	0	1	2	3	4
11. Az elmúlt hónap során milyen gyakran dühítették fel olyan dolgok, amelyeket nem tudott befolyásolni? ¹⁰	0	1	2	3	4
12. Az elmúlt hónap során milyen gyakran kapta magát azon, hogy az elvégzendő feladatain gondolkodik?	0	1	2	3	4
13. Az elmúlt hónap során milyen gyakran tudta kézben tartani az időbeosztását?	0	1	2	3	4
14. Az elmúlt hónap során milyen gyakran érezte úgy, hogy a nehézségek úgy felhalmozódtak, hogy már nem tud úrrá lenni rajtuk? ^{10, 4}	0	1	2	3	4

(Megjegyzések: a tételek végén, a felső indexben szereplő szám jelzi, hogy az adott item szerepel-e a 10, illetve 4 tételes változatban. Fordított tételek: 4,5,6,7,9,10,13.)

5. Melléklet

Rövidített Beck Depresszió kérdőív (Minta)

Kérjük, értékelje az alábbi állításokat önmagára vonatkoztatva az alábbiak szerint!

Sorszám	Kérdés	Egyáltalán nem jellemző	Alig jellemző	Jellemző	Teljesen jellemző
1	Minden érdeklődésemet elvesztettem mások iránt.				
2	Semmiben nem tudok dönteni többé.				
3	Több órával korábban ébredek, mint szoktam, és nem tudok újra elaludni.				
4	Túlságosan fáradt vagyok, hogy bármit is csináljak.				
5	Annyira aggódom a testi-fizikai panaszok miatt, hogy másra nem tudok gondolni.				
6	Semmiféle munkát nem vagyok képes ellátni.				
7	Úgy látom, hogy a jövő reménytelen és a helyzetem nem fog javulni.				
8	Mindennel elégedetlen, vagy közömbös vagyok.				
9	Állandóan hibáztatom magam.				

Doktori értekezés benyújtása és nyilatkozat a dolgozat eredetiségéről

Alulírott név: Pátkai Gabriella
születési név: Pátkai Gabriella
anyja neve: Kiss Magdolna
születési hely, idő: Pécs, 1988.12.04.

Hasonlóságok és különbségek a Sötét Hármak tagjainak személyiségében, stressz-észlelésében és stratégiai döntéseiben című doktori értekezésemet a mai napon benyújtom a(z) *Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Doktori Iskola Evolúciós és Kognitív Pszichológia Doktori Programjához*

Témavezető neve: Prof. Dr. Bereczkei Tamás

Egyúttal nyilatkozom, hogy jelen eljárás során benyújtott doktori értekezésemet

- korábban más doktori iskolába (sem hazai, sem külföldi egyetemen) nem nyújtottam be,
- fokozatszerzési eljárásra jelentkezésemet két éven belül nem utasították el,
- az elmúlt két esztendőben nem volt sikertelen doktori eljárásom,
- öt éven belül doktori fokozatom visszavonására nem került sor,
- értekezésem önálló munka, más szellemi alkotását sajátomként nem mutattam be, az irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek, az értekezés elkészítésénél hamis vagy hamisított adatokat nem használtam.

Dátum: 2018. 02. 05.

.....
doktorjelölt aláírása